

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Бр. 12

XVIII

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља постављени су :

у другој београдској гимназији: за професоре: *Богољуб Тирић*, проф. Учит. Школе, 20. нов. о. г., по потреби службе, и *Павле Аршинов*, проф. нишке гимназије, 11. нов. о. г., по молби;

у трећој београдској гимназији: за суплента *Стеван Нешић*, супл. нишке гимназије, 11. нов. о. г., по молби;

у крагујевачкој гимназији: за професора *Јован П. Јовановић*, проф. пиротске гимназије, 20. нов. о. г., по молби;

у нишкој гимназији: за професоре: *Милутин Татић*, проф. лесков. ниже гимназије, 11. нов. о. г., по потреби службе, и *Радован Јовановић*, проф. на расположењу, 23. нов. о. г.;

у јагодинској н. гимназији: за професора *Никола Тодоровић*, проф. на расположењу 23. нов. о. г.;

у књажевачкој н. гимназији: за професора *Јован Поцлишан*, проф. на расположењу, 23. нов. о. г.;

у параћинској н. гимназији: за професора *Михаило Пошовић*, проф. ваљевске гимназије, 11. нов. о. г., по потреби службе.

ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља одликовани су:

Орденом Светог Саве IV реда: *Јосиф Маринковић* композитор, 29. нов. о. г.;

Орденом Светог Саве V реда: *Вела Милковић*, члан Краљ. Срп. Народног Позоришта, 20. нов. о. г., и *Јосиф Х. Костић*, учитељ основне школе у Лесковцу, 27. нов. о. г.

ПЕНСИОНОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља стављени су у пензију: *Михаило Михаиловић*, директор и

професор беогр. реалке, *Светозар Никетић*, проф. II беогр. гимназије и *Јања Манојловаћ*, проф. ужичке реалке — 4. дец. о. г. и *Љубомир Бирговић*, проф. на расположењу, 23. нов. о. г. — сви на основу чл. 70 зак. о чин. грађ. реда.

ПРЕТПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом Министра просвете и црквених послова постављени су:

у другој београдској гимназији: за предавача *Јован Х. Васиљевић*, свршени филозоф, 1. новембра о. г.; за учитеља III класе немачког језика *Милivoје Поповић*, предавач исте гимназије, 27. новембра о. г., по молби;

у трећој београдској гимназији: за учитеља I класе *Стеван Чугурило*, учитељ у пензији, 23. новембра о. г.;

у ваљевској гимназији: за предавача *Аранђел Јотић*, свршени филозоф, 23. нов. о. г.;

у крушевачкој гимназији: за предавача *Божидар Миловановић*, свршени филозоф, 19. окт. о. г.;

у неготинској гимназији: за учитељицу женскога рада *Љубица Стефановићева*, сврш. учен. Више Жен. Школе, 18. нов. о. г.;

у чачанској гимназији: за предавача *Живојин Видановић*, свршени филозоф, 23. нов. о. г.;

у ужичкој реалци: за привременог учит. III класе цртања и моделсања *Симеун Роксандић*, академски вајар, 1. децембра о. г.;

у крагујевачкој Вишој Жен. Школи: за помоћницу *Даринка Берићева*, свршена ванредна ученица Велике Школе, 20. нов. о. г.;

у лесковачкој нижој гимназији: за учитељицу женскога рада *Даринка Стојановићева*, бив. учит. 16. нов. о. г.

ПРЕМЕСТАЈИ

Претписом министровим премештени су :

у I београдску гимназију : за предавача *Добросав Урошевић*, предавач ваљевске гимназије, 25. нов. о. г., по молби ;

у зајечарску гимназију : за учит. жен. рада *Круна Станковићка*, учит. жен. рада у неготин. гимназији, 18. нов. о. г., по молби ;

у крушевачку гимназију : за учит. жен. рада *Катарина Марковићка*, учит. жен. рада десков. н. гимн., 16. нов. о. г., по молби ;

у нишску гимназију : за предаваче : *Милоје Ракић*, предавач зајечарске гимназије 21. нов. о. г., по потреби, и *Аврам Поповић*, предавач параћинске н. гимн., 21. нов. о. г., по потреби.

у београдску Вишу Жен. Школу : за учитељицу *Јелмасвета Субашићева*, учит. крагујев. Више Жен. Школе, 19. нов. о. г., по молби.

ПЕНСИОНОВАЊА

Претписом министровим од 1. дец. о. г. пензионисан је *Милош Девећ*, учит. II класе цртања и моделсања у ужичкој реалци.

РАЗРЕШЕЊА

Претписом Министра просвете разрешени су : *Сима Стојшић*, привр. учит. III кл. немачког језика у чачанској гимназији, 24. окт. о. г. ; *Тома Стојадиновић*, хон. учит. певања у Богословији, 3. дец. о. г. ; *Д-р Дим. Ангула*, супленат III беогр. гимн. 23. нов. о. г. (пошто је постао геолог V класе при рударском одељењу министарства народне привреде) и помоћнице Више Жен. Школе београдске : *Бранка Толмачева*, *Султана Годоровићева*, *Косара Минићева* и *Зорка Обреновићева*, 1. дец. о. г.

ОТПУШТАЊА

Претписом Министра просвете отпуштени су : *Недељко Вукотић*, предавач смедерев. н. гимн., 23. нов. о. г. и *Љубица Вукмировићева*, учит. жен. рада у крушев. гимназији 16. нов. о. г.

РАСПИСИ И ОДЛУКЕ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВ. ПОСЛОВА

На основу чл. 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета, постављам за ванредне чланове Главног Просветног Савета, на годину дана, ова лица :

1. Милоша Давидовића, директора крагујевачке гимназије ;

2. Алексу Новаковића, директора јагодинске гимназије ;

3. Михаила Банића, директора пожаревачке гимназије ;

4. Светозара Атанацковића, директора смедеревске н. гимназије ;

5. Јована Докпића, професора I. београдске гимназије ;

5. Косту Ивковића, директора нишке гимназије ;

7. Јована Шплихала, директора ужичке реалке ;

8. Стевана Фотића, професора шабачке гимназије ;

9. Д-ра Војислава Ж. Ђорђевића, школског лекара у Београду ;

10. Петра Типу, професора II београдске гимназије ;

11. Д-ра Симу Тројановића, професора III београдске гимназије ;

12. Д-ра Милана Шевића, професора I. беогр. гимназије ;

13. Хенрика Лилера, професора II. београдске гимназије ;

14. Павла Поповића, професора I. београдске гимназије ;

15. Сретена М. Аџића, професора I. београдске гимназије ;

16. Стевана Веселиновића, професора Богословије ;

17. Васу Љубичића, учитеља у Шапцу ;

18. Ђоку Ивковића, учитеља у Београду ;

19. Мирована Ј. Слеччевића, учитеља у Нишу ;

20. Јована Максимовића, учитеља у Београду.

ПВр. 20.089

2. децембра 1897. год.
у Београду

Министар
просвете и црквених послова.
Андра Ђорђевић с. р.

Свила окружним начелницима — о заклетви
учитеља основних школа.

Чланом 53. закона основним школама наређено је : да учитељ, кад се први пут уводи у дужност, чинодејством месног свештеника пред школским одбором у школи, мора се заклету на верност зе-

мањском владаоцу и уставу, на послушност законима и наредбама власти, на уредно вршење свога учитељског позива итд.

Ну, како у Србији има врло велики број учитеља, који, по одредби овог члана, нису положили заклетву, препоручујем начелништву, да нареди, да такви учитељи — и привремени и стални — одмах подложе заклетву прописану законом и расписом овога министарства од 17. октобра 1883. године ПБр. 11.027 (Просв. Збор, 908).

*Министар
просвете и црквених послова,
Андра Ђорђевић с. р.*

Директорима свих средњих школа — о уношењу оцене из веронауке код ученика страних вероисповести.

У неким од наших средњих школа налази се приличан број ученика других вероисповести, сем источно-православних. Како су родитељи ове деце чешће изјављивали жељу да се у школска сведочанства тих ученика уноси и оцена успеха дотичне веронауке, то вам стављам до знања, да одобравам: да се у сведочанства ученика туђих вероисповести ставља из веронауке она оцена, коју би ученик донео од дотичног свог свештеника и затражио да му се у сведочанство унесе.

*Министар
просвете и црквених послова,
Андра Ђорђевић с. р.*

Директорима свих средњих школа — о саставу распореда предмета на наставнике.

Из овогодишњих распореда предмета на наставнике видео сам, да распореди у многومه не одговарају правилно схваћеним захтевима школе и добре школске наставе. Овоме је узрок на једној страни у непотребном нагомилавању наставника у понеким заводима, са чега је број часова за поједине наставнике нао испод мере, која се може допустити; на другој пак, неподесно груписање наставника по струкама учинило је, да су понеки предмети морали доћи у руке наставника, који за њих немају потребних квалификација.

Да би се временом и даном приликом могло од стране министарства поради на што бољем и правилнијем распореду наставничког особља по нашим средњим школама, налазим за потребно наредити ово што иде:

1. Нека се приступи новој подели предмета на наставнике на тој основи, да предмети дођу у руке наставника, који за њих имају потребних квалифи-

кација, — ако и у колико то није већ учињено распоредом који сад вреди.

2. Нека до својих група најпре дођу старији наставници, као извежбанији и они са јачим квалификацијама.

3. Нека се обележе групе предмета за које нема у дотичном заводу квалификованих наставника, ако где има таквих случајева.

4. Нека се забележе наставници, који нису потребни том заводу, било што за њих нема научних група у тој школи (на пр. латинског језика у н. разредима), било што су њихне групе заузели други наставници.

При грађењу појединих предметних група и њихном распоређивању на наставнике, нека се поступи по овим одредбама о минималном броју часова: —

а) директори гимназија и реалака — који су уједно и професори — морају имати најмање 3 часа недељно;

б) директори нижих гимназија морају имати најмање 6 часова недељно;

в) наставници предмета са школским задацима морају имати најмање 15 часова недељно;

г) наставници осталих научних предмета морају имати најмање 18 часова недељно; и

д) учитељи вештина могу добити помагача у настави, ако им број недељних часова пређе преко 20.

За одступање од ових одредаба, и то у нарочитим, оправданим случајима, потребно је претходно одобрење од стране министарства.

Ви ћете, г. директоре, на овим основама састављени распоред предмета послати одмах министарству; у школи пак нека се и даље ради по распореду, који сада вреди, до какве даље наредбе.

*Министар
просвете и црквених послова,
Андра Ђорђевић с. р.*

Директорима свих средњих школа — о вођењу преписке у рачунским пословима.

Расписом г. министра унутрашњих дела од 15. новембра 1880. год. П№ 9893 уведена је скраћена преписка (писање у продужењу акта) и то за административне и полицијске ствари а за рачунске послове наређено је, да остане преписка и даље по дотадашњем начину. Али преко свега тога, нека надлежства, као што ми је то Главна Контрола писмом од 21, пр. мес, Бр. 18.466. доставила, употребљавала су ту скраћену преписку и за рачунске ствари, што је по мишљењу Контроле штетно за рачунске послове. С тога, а у цели бржег и тачнијег вршења рачунских послова и сагласно с гор-

њим писмом Контроле, наређујем: да се у будуће не пише у продужењу акта по рачунским и новчаним предметима, већ да поједине установе добивени акат задржавају за своју архиву и особеним актом одговарају на оно, што се тражи, као и да шаљу своја писма остављајући од истих концепат за своју архиву.

Ово Вам се саопштава ради знања и управљања.

*Министар
просвете и цркв. послова,
Анд. Ђорђевић с. р.*

Директорима свих средњих школа — о претплаћивању на „Подмладак“

Као што Вам је познато, у Београду је почео излазити „Подмладак“ лист за омладину средњих школа, под уредништвом г. Момчила Иванића професора I. београдске гимназије.

Неоспорна је вредност пробране лектире за средњешколску омладину; она је веома потребна допуна саме наставе. Како је код нас ђачка књи-

жевност још веома слаба; како наши ђаци средњих школа мало читају и то без критичког избора, без нарочитог упутства наставничког, то је појава „Подмлатка“ не само корисна, но је он нашој средњој школи и неопходно потребан. Он је попунио у њојзи једну осетну празнину. Па и поред опште важности његове за васпитну страну наше омладине, он није наишао на онакав пријем, какав заслужује. Од 7.500 ученика средњих школа, „Подмладак“ има само 374 претплатника! Да би се овом штетном немару стадо на пут, препоручујем Вам:

а, да „Подмладак“ препоручите свима ученицима поверене Вам школе; и

б, да га препоручите ђачкој књијници те школе.

Најзад мислим, да и г. г. наставници те школе, треба да уложе мало више и труда и воље око одржања овога јединога средњешколскога листа.

25. новембра 1897. год.

Београд

*Министар
просвете и црквених послова,
Андре Ђорђевић*

РАДЊА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

ЗАПИСНИЦИ РЕДОВНИХ И ВАНРЕДНИХ САСТАНАКА ГЛАВНОГА ПРОСВЕТНОГА САВЕТА

САСТАНАК 698-ми

29. октобра 1897. год. у Београду.

Били су: *председник Мих. Валтровић; редовни чланови: Ст. Ловчевић, Јован Миодраговић, Андра Ј. Стевановић, Димитрије Довијанић, Љуб. Миљковић, Момчило Иванић и Лука Лазаревић.*

Пословођ, Д-р Стев. М. Окановић.

I

Прочитан је и примљен записник 697. састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22. октобра ове године ПБр. 16539., којим се извештава Савет, да је г. Јован Миодраговић, постављен за референта за основну наставу у министарству просвете и црквених послова, а тиме је постао и редовним чланом Савета.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 22. овога месеца ПБр. 16638.

којим се извештава Савет, да је г. д-р Стеван Окановић, писар министарства просвете и црквених послова, постављен за пословођу Савета.

IV

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 15. овог месеца, ПБр. 12347., којим је спроведена Савету на оцену молба Косаре и Вука Ивановића, наставника бигреничке основне школе, који су молили, да им се уважи у године сталне службе време које су провели у учитељству ван Краљевине Србије.

Савет је одлучио: да се умоли г. Лука Лазаревић, редовни члан Савета, да изводи ову молбу проучити и о томе Савету реферовати.

V

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 26. овога месеца ПБр. 16855., којим се пита Савет за мишљење о квалификацији г. Арсенија М. Илића, кандидата богословља, који је молио за место предавача у нашим средњим школама.

Пошто молилац није поднео сведочанство о положеном испиту зрелости, то је Савет одлучио: да

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

г. Арсеније М. Илић нема прописне квалификације за предавача односно професора, већ да има квалификације за учитеља богословских предмета у средњим школама.

VI

Прочитано је писмо г. Министра просвете и црквених послова од 24. овога месеца ПБр. 16439., којим је спроведена Савету на оцену молба г. Петра Стојановића, учитеља, који је молио за наређење: да се његово дело „Пољска Привреда и основна школа“ препоручи књижицама основних школа.

Савет је одлучио: да се умоли г. Анта Голубовић, овдашњи учитељ да изводи ово дело прегледати и Савету реферовати у смислу молбе молиоце.

VII

Прочитан је реферат г. Јеврема А. Илића, редовног члана Савета, о регулисању плате г. Јове М. Ковачевића, учитеља.

Савет је одлучио: да се г. Јови М. Ковачевићу учитељу, може регулисати плата према свима раније уваженим му годинама учитељске службе.

VIII

Прочитан је реферат г-ђе Анке М. Цветковићке и г-ђице М. Козланскове, учитељица Више Женске Школе београдске о „Упуству за кројење и шивење белог рубља“ од г-ђе Каролине Шитове, која је молила, да се ово њено дело откупи за поклањање ученицама женских школа о годишњем испиту и да се препоручи књижицама женских школа.

Реферат г-ђе Цветковићке и г-ђице Козланскове, гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет на своје 682-ом састанку (од 8. марта ове год. С.Бр. 31) одлучио је, да нас две прегледамо и Савету реферујемо о књизи „Упуство за кројење и шивење белог рубља“ написала Каролина Шитова.

Прегледале смо ову књигу и част нам је поднети Савету наш извештај и наше мишљење.

У овој књизи у приступу на шест страна заједно са сликама, говори се управо о почетцима шивења и то: I. Удавање конца у иглу, II. Разни бодови и њихова употреба, III. Прегледни образац разних врста шавова; а за овим IV. Разни радови белог рубља. У оних радовима на странама 10—72 са 39 слика има већином података о мерама за кројење рубља, а правог упуства за кројење и шивење нема.

У предговору ове књиге пише, да се у описивању избегава сувишна опширност, која би била пре од штете него од користи по јасност и простоту излагања. Али ипак требало је бар толико описати, колико је

најнужније, јер на неким местима је са свим неразумљиво тако, да која незна кројити и шити, не би ништа разумела, као нпр. при мушкој кошуљи стр. 42.

На многим местима узимана је ширина место дужине, а треба да је увек потка ширина а основа дужина, као на пр. ширина јаке, запоњка, појаса и тако даље, а треба да се каже дужина јаке, запоњка, појаса и тако даље.

Нигде се не говори о пречагама и лептирићима, што је врло потребно.

Описивања шивења нема код појединих радова, сем оног, што је укратко у почетку речено, али то није довољно, јер н. пр. за састављање је: загла, бод у бод, пошав обичан, пошав узан, пошав округло, дво-струки шав, ивица; дакле треба рећи којим бодом.

При кројењу навлака за јастуке, за јорганске чаршаве и душеке треба да се узме мера јастука, јорганског чаршава, душека, па по њима кројити, а не сваки по мери која је у књизи.

Тако исто при кројењу женских кошуља морамо узети меру дотичне личности, а не као што се овде одређује по годинама, јер истих година личности не морају бити подједнако високе и развијене. Може се одредити основна мера за средњу женску а неколико мера за мање и неколико за веће женске, али никако по годинама.

Тако исто и при белим реклама.

Код мушких кошуља опет узима се мера око врата, и сирам ње се мења ширина и дужина целе кошуље.

Место писмена на сликама било би практичније писати одмах цифре.

У приступу на сликама требало је све бодове показати рађене право, а не као што слике 1, 2, 3, 4, показују бодове рађене криво, а остале слике представљају правилно. После говори се о извесном прегледном обрасцу што овамо не спада, већ је требало сваки шав показати на слици и описати као што су напред бодови описани.

При белом рубљу на стр. 11. нацртани су квадрати од 1 см., који представљају величину 8 см., на осталим сликама тога нема, а није нигде ни објашњено чему то служи. У тим квадратима нацртана је навлака за јастук, која треба да је 95 см. дугачка, међутим кад се рачуна по квадратима износи 11 пута 8=88 см. у место 95 см. Тако је исто и при навлаци на мали јастук и душек.

У опште при белом рубљу (од стр. 10—66) кад се отвори књига ма на којој страни, нема никаквог описа и упуства за кројење и шивење, већ само набрајање појединих цифара за извесне обрасце белог рубља; само на свршетку од стване 66—72 има нешто описа, који би могао бити потпунији.

Напослетку исказујемо наше мишљење, да ова књига није подесна за поклањање ученицама о годишњим испитима, а да се може препоручити за набавку књижица женских школа.

4. јуна, 1897. год.
у Београду

Анка М. Цветковића,
Марија Козланскова.

учитељице рада В. Женске Школе.

Према овом реферату Савет је одлучио: да се „Упуство за кројење и шивење белог рубља“ од г-ђе Каролине Шитове може препоручити само за књижице женских школа.

Г-ђи Цветковићки и г-ђици Козлансковој, у име хонорара за реферовање, одређено је за обе укупно четрдесет (40) динара.

IX

Прочитан је реферат г. Милутина К. Драгутиновића, професора II београдске гимназије о делу „Одабране Басне народне и уметничке“ од г. Луке Зрнића, који је молио за одобрење, да се оно може употребљавати за поклањање о испиту ученицима основних и нижих разреда средњих школа.

Реферат г. Драгутиновића гласи:

Главном Просветном Савету

Част ми је изнети пред Главни просветни савет своје мишљење о књизи *Одабране Басне народне и уметничке*, које је приредио г. Л. Зрнић.

Да ова књижица нема велики недостатак, морао бих на овом месту говорити опширно у препоруку одабране збирке народних и уметничких басана и додирнути питање о вредности басана у васпитном погледу. Али није ми потребно правити такав увод, пошто не могу препоручити овај рад за оно чему је намењен.

Намера приређивачева врло је добра: нашој основној школи не би била на одмет оваква збирчица пробраних басана, у којој се говори још и о животу знаменитог скупљача народних умотворина и књижевника Вука Врчевића, као и о животу познатих писаца басана: Доситија Обрадовића, Љубомира Ненадовића, Змаја Јована Јовановића и Ивана Брилова. На свом је месту све ово — пажљив је избор басана, поуке Доситијеве добро изведене, интерпункција јасна, — па ипак ја не могу препоручити ову књижицу, Ово не могу учинити због тога, што је приређивач без велике потребе мењао текст у народним баснама. То

Текст Вука Врчевића

Муха вољу на рог.

Орали волови на једној њиви, па од некуда долетје једна муха, те за инад паде једноме вољу на рог, очекујући кад ће молити да му се рога окани; а кад видје да се преварила, онда она опет за инад запрегне у јарам два комарца, па му поче по рогу орати, говорећи вољу; „Нећу ти се с рога маћи, прије него ми се замолиш; а кад ти један рог преорем, онда ћу прегнати моје волове на други, нека знаш ко ти је непријатељ“. Кад во чује, унита орући: „Ма ко је то озгор, те нешто некоме пријети?“ — „Ево ја“ одговори му муха. — А во њој: „Право ти рећи, нити сам чуо кад си дошла, нити ћу чути кад ћеш поћи.“

Вук Врчевић „Народне басне“ с. 110.

мењање покварило је из основа и садржину и облик басана, које је Врчевић прибележио са много знања и умења. Нећу претерати, ако речем: ови преписи само из далека личе на Врчевићеве басне. А то не сме бити.

Ова је књижица намењена ученицима основних школа, те се не може рећи да преписивач није морао мењати поштогод, да би избегао теже конструкције и провинцијализме. Али то дотеривање смело је бити само онакво, какво је приређивач извршио при тексту Доситијевих басана, — пажљиво и врло мало: да се измени што је најпотребније. Приређивач није ни смео ни морао радити овако слободно. Ако се текст народних басана, које је одабрао, чинио приређивачу тежак за наше мале основце, — он је могао одабрати код Врчевића такве басне, у којима не би имао исправљати по онолико колико код Доситија. Приређивачу требало је за збирку само двадесет народних басана, а у Врчевићевој књизи има сто педесет басана, те је приређивач могао по вољи бирати. То је што се тиче рада при избору, а када се узму на око промене приређивачеве, онда се види да је приређивач хтео само упростити текст и да при том није ни мало називо вако ће стојати и колико ће одступати његов препис од Врчевићева оригинала. Таквим слободним радом текст је упрошћен и где се није морао дирати, где је собом врло разумљив. Велика је погрешка, што су таквим начином приређивања уништени многи лепо обрти, који чине лепоту наше народне фразе. Још је већа погрешка, што је приређивач својим мењањем и скраћивањем дубоко засекао у склоп басана и тиме знатно покварио лепоту и утисак многих кривих басана, које је наш даровити народ изводио тако смислено, тако духовито.

Оваквим великим променама приређивач није само оштетио текст народних басана, него се у неку руку и огрешио о успомену врснога скупљача. Врчевић је био десна рука Вуку Караџићу, особито за прикупљање народних приповедака и народних лирских песама. Од свих помагача Вукових, Врчевић је био и највреднији и најпозданији. То је врло добро знао и приређивач, те се не може објаснити овакав рад његов. А колику је слободу давао себи г. Зрнић, показују на једном примеру.

Препис г. Зрнића

Муха орала вољу по рогу.

Стао негде во муси на ногу, па му запретила да ће му се осветити, а он јој се закле да није ни чуо ни знао за то. Муха буде од речи, те замоли два комарца и зајми негде рало, те вољу преоре један рог. Ну видећи да јој се во не моли, она заустави рало и ораче, па завиче вољу: „Молиш ли се, да ти и други рог не преорем?“ А во: „Ко је то озго, те ме зове? Не могу да видим добро“. — „Ево ја“, одговори муха, „зар не чујеш? Светим ти се за летошњу срамоту“. — Право да ти кажем нисам ни чуо кад си дошла; а кад пођеш, казаћеш ми, да знам, како се не би преварила с радницима кад сагнем главу пасући траву“.

Л. Зрнић „Одабране басне народне и уметничке“ с. 15.

У књижици обележио сам одступања и код осталих басана сем завршетак 8, 10, и 14. басне, који се такви не налазе код Врчевића; из тога поређења може се видети да је приређивач радио овако у свима баснама, — где више, где мање. Мислим да се овако не сме радити.

Преписујући остале басне, приређивач је био много обазривији. Доситијеве басне препричао је лепо и верно, па и „наравоученија“ већином згодно извео. Код Ненадовићевих басана поткрале су се омање погрешке у препису. Десет Змајевих басана својим различним метром одбијају према једноликим баснама Ненадовићевим, те уносе разноврсност, која је оваквој збирци врло потребна.

У ову збирку уврштено је неколико красних басана Криловљевих, само се приређивач могао постарати да добије преводе ових басана у везаном слогу. Зна се да је огромна разлика између стихова Ивана Крилова и прозе г. Живојина Јовичића. Још ми се чини да ова књижица није смела остати без узоритих басана Лафонтенових.

Када се сетим свих измена у тексту народних басана, ја морам на крају овога приказа рећи оно, што сам казао у почетку, — морам поновити, да књижица „Одабране басне народне и уметничке“ не могу поднети за оно, за што је издавач понудио.

Београд, 9. IX. 1897.

Захвалан на поверењу

Милутин Б. Драгутиновић,

професор П. београдске гимназије.

Пошто у овом делу нема важних и већих мерака, а с погледом на важност и потребу оваке лектире за наше основне и ниже средње школе,

Савет је одлучио: да министарство просвете и црквених послова не откупљује ово дело; али га могу приватна лица употребљавати за поклоне ученицима основних и нижих разреда средњих школа.

Г. Драгутиновићу, у име хонорара за реферовање, одређено је тридесет (30) динара.

X

Прочитан је реферат г. г. Гргура Миловановића и Светислава Станојевића, професора Велике Школе, о кривици г. Грујице Протића учитеља.

Према рефератима г. г. референата, Савет је одлучио: да г. Грујицу Протића учитеља за учињене кривице треба казнити дисциплински.

XI

Прочитан је реферат г. г. Ст. М. Јакшића и Спасоја Радојичића, професора Велике Школе о кривици г. Димитрија Лазаревића, учитеља.

Према рефератима г. г. референата, Савет је одлучио: да г. Димитрија Лазаревића, учитеља за учињену кривицу треба казнити по члану 66 закона о основним школама.

XII

Прочитан је реферат г. Јеврема Бојовића, професора Богословије, о делу „Познавање Цркве или Обредословље“ од г. Хаџи Теофила Стевановића, игумана, који је ово своје дело понудио за уџбеник у Богословији и Учитељској Школи и да се препоручи књижицама основних школа.

Према реферату, г. референта Савет је одлучио: да се „Познавање Цркве или Обредословље“ од г. Хаџи Теофила Стевановића, игумана, не може употребити ни као уџбеник у Богословији и Учитељској Школи, нити пак препоручити књижицама основних школа.

Г. Јеврему Бојовићу, у име хонорара за реферовање одређено је (50) педесет динара.

XIII

Саслушан је реферат г. Андре Ј. Стевановића, редовног члана Савета, о квалификацији г. Симеона Роксандића, вајара, који је молио за место учитеља цртања и моделирања у нашим средњим школама.

Према реферату г. Стевановића, Савет је одлучио: да г. Симеон Роксандић, вајар, може без испита бити сталан учитељ: вајарства, моделирања и дрвореза у нашим реалкама.

С овим је завршен овај састанак.

ШКОЛСКИ ЛЕТОПИС

Господине Министре,

На основу чл. 21. закона о уређењу Велике Школе, част нам је, у смислу одлуке Академијскога Савета од 23. маја о. г., поднети Вам овај извештај о напретку Велике Школе и о раду Академијскога Савета у 1895/6 школској години.

I.

1) Од 42 редовна професора радило их је ове године 39, а тројици је одобрено одсуство. Поред њих предавали су: 2 хонорарна професора, 2 доцента, 2 учитеља језика, и 2 учитеља вештина. Било је дакле свега 50 наставника, и то 12 наставника у правничком факултету, 25 у филозофском и 13 у техничком факултету.

Још у почетку школске године стављен је у пензију г. Милош Зечевић професор опште историје новог века, који је већ био навршио 30 година службе, а због дуготрајне болести није могао да држи предавања, и он је после тога умро 5. фебруара о. г. — Од садашњих наставника постављени су у течају ове године: г. Д-р Војислав Вељковић за професора административнога права, г. Д-р Живојин Ђорђевић за доцента зоологије, и г. Сима Томић за доцента словенске филологије. Прва двојица отпочела су своја предавања у другом семестру. — Наставници су држали своја предавања према распореду предмета на четири године и према програмима, које су утврдили поједини факултети и одсеци, по овлашћењу Академијскога Савета.

2) Од 450 уписаних редовних слушаалаца остало их је у школи до краја године 447, а 3 су умрли. Највише је било правника: 245 (остало је 242), после филозофа: 142, и то 83 слушаоца историјско-филозошкога одсека (међу њима 16 ученица) и 59 слушаалаца природно-математичкога одсека (међу њима 5 ученица), а најмање је било техничара: 63. Кад се пореди овогодишњи број редовних слушаалаца с бројем слушаалаца од прошле школ. године; онда се види, да се највише умножио број техничара, јер прошле године била су уписана само 33 техничара, после 57 природњака, 71 филолог, и 236 правника, — свега 397 слушаалаца. Што се број техничара ове године удвостручило, томе има два узрока: 1. што ове године реалци нису прирани у друге факултете, и 2. што се број правника

и филозофа до сад толико умножио, да за њих нема довољно места у државној служби.

Ове године уписана су још 42 нередовна слушаоца: 17 у правничком факултету, 17 у филозошко-историском одсеку (међу њима 10 ученица), 4 у природно-математичком одсеку (међу њима 2 ученице), и 4 у техничком факултету.

Слушаоци су у опште доста уредно походили предавања; али нису сви полагали испите у одређено време. И ако је законом прописано, да се испити полажу на крају онога семестра, кад се предмет доврши, многи слушаоци одлажу полагање испита из неких наука обично до почетка нове школ. године. Главни је узрок томе нагомиланост предмета, који су сви подједнако обавезни за слушаоце. Тако, слушаоци историјско-филозошкога одсека морају да уче 16 предмета, слушаоци природно-математичкога одсека 14 предмета, техничари 15 предмета, а правници 21 предмет. Осим тога има још и необавезних предмета за све факултете. — Ну ове године је ипак боље у том погледу него прошлих година, јер Академијски Савет није допуштао одлагање испита и полагање истих у невреме без врло важних узрока, те је на тај начин успео толико, да је само 27 слушаалаца остало да полага испит накнадно из свих предмета. У почетку 1896/7 школ. године биће у опште знатно мањи број накнадних и поновних испита из појединих наука него прошле године, и ако је ове школ. године било 50 редовних слушаалаца више него прошле године. Према томе може се узети, да је и успех наставе ове године у опште бољи него прошле године. Неки слушаоци радили су у кабинетима, лабораторијама, и у другим институтима и у семинарима; а неки су израдили одређене темате, и добили су за то награде на дан Св. Саве и на Видовдан. Темати су били ови:

За правнички факултет

Мираз. — Постапак и развитак ове установе у римском, словенском праву. — Сувремено стање њено у данашњем српском праву, с погледом на исто у немачком и француском праву. — Морални и економски утицај њен.

За филозофски факултет

Одсек истор. филозошки. — Измерити подним плавиметром на специјалној карти (1 : 75000) речне сливове у Србији и средити добивене податке.

Одсек прир. математички. — Сакупити неку збирку животиња, биља, минерала, стена или фосила, одредити сакупљене предмете и научно их описати.

За технички факултет

1. *Из Геодезије.* — Да се велики универзални теодолит у геодетском кабинету Велике Школе испита односно познатих услова који се са теориског гледишта на сваки теодолит стављају и да се са исправним теодолитом предузму опажања, из којих ће се одредити рефракциона константа опажањем зеничних даљина у двама тачкама, од којих је једна тачка Авала, а друга произвољна тачка у топчидерској или и другој каквој долини око Аваде.

2. *Из Хидротехнике.* — А.) Прикупити све до сада познате начине за одређивање количине воде, која за извесно време протиче каквом реком, по током или водом уопште.

Б.) Изложити прилике под којима су изведени поједини обрасци за израчунавање брзине са којом вода тече.

В.) Поједине обрасце за брзину представити графички и са неколико примера показати у колико се разликују резултати за исти пример а по разним обрасцима изведени.

Г.) Известити закључак под каквим приликама и када треба дати превагу једном начину над другим, као и покушати да се добије општи образац за израчунавање количине воде.

Примедба. Потребна обавештења треба тражити од г. професора Хидротехнике.

3. *Из науке о Машинама.* — За водени скок од 3,5^м и количину воде од 0,720 кубних метара у секунди да се конструише једно водено коло изричим да покажу главне изгледе и неколико пресек нарочито пресеке и изглед лопатица, придолаза воде итд. Коло да буде поглавито од дрвета са гвозденим оковом осовина, дрвена.

Награде за прве темате даје сваке године Његово Величанство Краљ; а Видовданску награду даје Београдска Општина.

Владање слушаца у школи и ван школе било је у опште добро; јер само је један слушаца кажњен, и то најблажом казном. Сматрамо за дужност да констатујемо: да слушаоци В. Школе нису учествовали ни у каквим демонстрацијама, које су законом забрањене, и то им је и у јавности признато.

Слушаоци имају у школи шест својих дружина: „Побратимство“, „Правничко Друштво“, „Даничић“, „Панчић“, „Обилић“, и „Академијско Музичко Друштво“. Само техничари немају своје засебне дружине. — Ове дружине радиле су, свака

за себе, доста сложено и озбиљно на остварењу својих смерова; али, кад су се оне састајале у заједничким „патриотским“ зборовима, нису увек биле сложне, те је онда и рад тих зборових остао без успеха.

3) Академијски институти доста су добро уређени; али у последње време била су недовољна средства за њихово одржавање. Ово важи нарочито за школску библиотеку, коју нема ко ни да уреди како треба, а камо ли да ко рукује њом редовно и правилно; јер секретар Велике Школе, поред толиких административних послова школских, не доспева на то.

4) Зграде, у којима је смештена Велика Школа, нису довољне за слободни рад В. Школе, а нарочито недостају веће слушаонице, јер осим дворнице, која и није удешена за редовна предавања, нема ни једне собе, у којој би могло слушати предавања 70 до 100 ученика; после нема довољно подесних соба за кабинете и лабораторије, нема ни једне собе за библиотеку, него су књиге смештене у орманима по канцеларијама, нема соба за читаоницу, за семинаре, за дружине и т. д..

II.

Академијски Савет, који састављају сви редовни професори, имао је ове године осам седница. Поред редовних послова, који се тичу предавања и испита, благодејања и награда, избора ректора, декана и нових професора, научних средстава и других неких ситних послова, које и не би требало да врши Академијски Савет, него нарочита академијска управа, — Савет је радио још и друге послове, од којих зависи целокупни напредак Велике Школе. Тако,

1) предложио је, да се В. Школа потпуно *преуреди* према раније израђеном законском пројекту, по ком би се садашња В. Школа поступно претворила у универзитет, пошто би се отворили богословски факултет и медицински факултет; на кад у том није успео, онда је тражио најпотребније *измене* садашњег закона, а нарочито: да се философски и технички факултет деле на више одсека; да се на испиту прави разлика између главних предмета и споредних предмета; да се у свима факултетима заведу практична вежбања; да сваки факултет бира себи декана, који ће руководити послове у свом факултету; да школском благајницом и школском библиотеком рукује стручно лице за те послове, а не декан. Кад би се то усвојило, онда би се изменила и садашња правила о *испитима*, која су се у неким одредбама показала као нејасна и неподесна, и прописала би се правила о уређењу

библиотеке. — Савет је одредио потписане, да заједно са старешинама факултета још за време рада Народне Скупштине предстану Вама, Господине Министре, те да Вам и усмено представе преку потребу ових законских измена, и они су Вас, у име Савета, молили, да бисте изволили што скорије поднети Народној Скупштини „Пројекат закона о изменама закона о устројству Велике Школе“, који је Савет израдио, како би се већ од почетка друге школске године по том новом закону могло радити у школи. Али Савет није био срећан, да му се та молба уважи.

2) Савет је предложио, да се попуне упражњене катедре. Једна је од тих катедара доцније стално попуњена, једну је катедру заузео доцент, чија предавања, по закону, нису обавезна за слушаоце; а 7 катедара још је упражњено, и то: историја српскога народа, општа историја старог века, општа историја новог века, анатомија и физиологија, француски језик с литературом, хемијска технологија, и канонско право.

3) Савет је тражио, да се из зграде В. Школе иселе I. Београдска Гимназија и Народна Библиотека, или бар да се подигну још два спрата у дворишту, изнад хемијске лабораторије, те да се добије бар још неколико слушаоница; јер сад има само 10 слушаоница, рачунајући ту и слушаонице у кабинетима, а требало би да се у исто време предаје на 16 места; тада би се и предавања могла правилније распоредити на часове преко дана. Овако, како је сад зграда В. Школе подељена на три важна завода, нема довољно простора ни за један завод.

4) Савет је тражио и повећање буџета на научна средства, без којих ни наставници ни слушаоци не могу да раде правилно и завод не може да напредује довољно. Од свих института само су ботанички врт, онсерваторија и физички кабинет добили приличну суму на своје издржавање и усавршавање; а осталим кабинетима и институтима одређене су малене суме на издржавање. Ово важи и за библиотеку, за коју је одређена тако малена сума, да једва долази 40 динара на једнога наставника. Ове је година, истина, одобрен и ванредни кредит на библиотеку, али тим је исплаћен само један део дуга за књиге, које су набављене пређашњих година.

5) Савет је био приморан, да свима благодетанцима знатно смањи месечно *благодетанство*, јер је буџет на благодетанство за ову рачунску годину знатно смањен. Ово отежава спремање ваљаних и сиромашних ученика. Да они ученици немају друге помоћи и зараде, они не би могли живети од државнога благодетанства. Знатно томе помаже „фонд сиромашних

великошколаца“, коме је пок. Милош Зечевић бив. професор В. Школе оставио ове године 24.000 динара.

6) Савет је прописао *правила*, по којима ће се од сад набављати *научна средства*, јер до сад није било утврђених правила за то. Од сад ће поједини факултети и одсеци подносити предлоге о набавкама Академијском Савету, који ће их коначно одобравати, а ректорат ће то извршивати.

7) Савет је размисљао и о другим средствима, којима би могао подићи *угод* В. Школе, а нарочито о издавању *научнога листа*, или годишњице В. Школе, где би се штампали омањи научни радови појединих професора, најбоље израђени темати слушаоца, програми предавања, извештаји о раду академијских семинара, дружина итд. Поједини факултети усвојили су ову мисао у начелу, и Савет је одредио комисију, која ће израдити програм тога листа до нове школске године.

8) Савет је водио бригу и о новим *учбеницима*. Услед тога је неколико професора изјавило, да ће ове године дати у штампу своја дела; а нека су дела већ изишла из штампе. Ну употреба учбеника отежава се тим, што сиромашни ученици добивају књиге на поклон тек у половини другог семестра, и што су књиге за В. Школу врло скупе.

9) Професори филозофскога факултета, приликом професорских испита, опазили су, да професорски кандидати, који су свршили само нашу В. Школу, не владају потпуно добро живим туђим језицима, који се морају савладати још у средњим школама. Зато је тај факултет тражио, да му се пошаље нови пројекат закона о *гимназијама*, те да се чује и његово мишљење о преуређењу средњих школа, од којих знатно зависи и напредак у В. Школи. — У исто време опазило се, да *професорски испити*, који се држе месеца априла и октобра сваке године, долазе у незгодно време, како за В. Школу, тако и за средње школе, које тада највише раде. Зато би можда најзгодније било, кад би се ти испити држали само један пут у години, и то месеца септембра, кад се у В. Школи држе накнадни и поновни испити.

10) Дверница В. Школе, у којој не само В. Школа, него и готово сва наша научна и просветна, уметничка и хуманитарна друштва држе своје зборове и забаве, нема потребна *намештаја* за оваке прилике, што се опазило нарочито при дочеку њихових Величанстава Краља и Краљице и њихових Височанстава Кнеза бугарскога и Кнеза црногорскога. С тога је ректорат, у договору с професорима, тражио ванредни кредит за набавку намештаја.

То су били главни послови Академијскога Савета, заједно с појединим факултетима и с ректором; а *академијски суд* није ове године имао никаква посла, што се може сматрати као повољан знак за владање слушаца.

Ове године свршиће В. Школу: 47 правника, 13 филолога, 13 природњака, и 4 техничара. Од њих ће, може бити, само техничари одмах добити места у државној служби; а за правнике и философе као да нема сад празних места. Отуд би могла доћи опасност за В. Школу, да неки факултети неће доцније имати довољан број слушаца. С тога би требало за рана побринути се, да се та опасност отклони. Може бити, да је баш сад, кад има и сувише кандидата за административну, судску и просветну државну службу, згодно време, да се појача научна и стручна спрема будућих чиновника по разним струкама; а то би се најбоље постигло потпуним *преуређењем* В. Школе, која би се подигла на виши ступањ, кад би се *умножио број факултета* и њихових одељака, и кад би се, поред садашњих семестралних и годишњих испита, завели *стручни испити* по групама наука, после којих би дошли још и стручни државни испити при ступању у државну службу, у коју се без тога нико не би могао примити. Из тога излази, да је Србији и народу српском потребан — *универзитет*.

С основањем *српскога универзитета* добило би се ово: науке би се више усавршивале; настава би се поправила, просвета би у опште боље на-

предовала; ученици не би морали ићи на туђе универзитете и академије; интелигентна омладина српска прикупљала би се овде из свих српских области; држава би добивала спремије чиновнике; Србија би добила више угледа на страни, и народ српски би се поносио том важном културном тековином. Тада би српски универзитет редовно одржавао *везу* с осталим универзитетима, нарочито словенским. А садашња В. Школа, пошто нема свога општега органа, одржава везу с универзитетима само преко појединих професора. Једино, што је она, као завод, могла учинити у том погледу, то је саопштење о њеном уређењу и садашњем стању, које је штампано у *Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt, herausgegeben v. dr. R. Kuhula und K. Trübner, V. Jahrgang 1895—1896. Strassburg. 1896. стр. 51—53.*

Завршујући тим овај извештај, част нам је молити Вас, Господине Министре, да бисте изволели порадити, да се поменути предлози и захтеви Академијскога Савета што скорије уваже, како би Велика Школа већ у новој школској години могла правилније радити.

Примите, Господине Министре, уверење о нашем одличном поштовању.

Бр. 818.

29. јула 1896. год.

у Београду

Декан

Д-р Др. Мијусковић.

Ректор Велике Школе

Д-р В. Бакић.

Статистика испита зрелости за 1895.—1896. школе кугодину. — Statistique de l' examen de maturité pour l' année 1895.—1896.

У 1896. години било је највише ученика из града Београда, а најмање из ваљевског округа; из топличког округа није било ни једног ученика. Приправника рођених у Србији било је:

У гимназијама	1891. године		1896. године	
	из ГРАДОВА	из СЕЛА	из ГРАДОВА	из СЕЛА
I београдској	—	—	32	5
II београдској	5	2	18	13
зајечарској	1	—	4	3
крагујевачкој	3	2	8	8
крушевачкој	—	—	7	5
нишкој	—	—	18	2
пиротској	—	—	10	4
пожаревачкој	—	—	6	3
шабачкој	6	—	4	2
свега . . .	15	4	107	45

У проценту

У гимназијама	1891. године		1896. године	
	из ГРАД.	из СЕЛА	из ГРАД.	из СЕЛА
I београдској	—	—	86.49	13.51
II београдској	71.43	28.57	58.06	41.94
зајечарској	100.00	—	57.14	42.86
крагујевачкој	60.00	40.00	50.00	50.00
крушевачкој	—	—	58.33	41.67
нишкој	—	—	90.00	10.00
пиротској	—	—	71.43	29.57
пожаревачкој	—	—	66.67	33.33
шабачкој	100.00	—	66.67	33.33
у опште . . .	78.95	21.05	70.39	29.61

1891. години било је мање сељана, него у 1896. години

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

На сто ученика грађана долазило је сељана у гимназијама:

	1891. год.	1896. год.
II београдској	39	73
зајечарској	—	76
крагујевачкој	67	100
шабачкој	—	49
у опште	27	42

Као што се види, у свима је гимназијама број сељана порастао за последњих пет година.

Ученика рођених ван Краљевине Србије било је:

	1891. године		1896. године	
	из градова	из села	из градова	из села
I београдској	—	—	1	1
II „	—	1	2	2
зајечарској	—	—	—	—
крагујевачкој	1	—	—	—
крушевачкој	—	—	1	—
нишкој	—	—	1	4
пиротској	—	—	—	—
пожаревачкој	—	—	—	1
шабачкој	—	—	1	1
свега	1	1	6	9

У проценту

	из градова	из села	из градова	из села
I београдској	—	—	50·00	50·00
II „	—	100·00	50·00	50·00
зајечарској	—	—	—	—
крагујевачкој	100·00	—	—	—
крушевачкој	—	—	100·00	—
нишкој	—	—	20·00	80·00
пиротској	—	—	—	—
пожаревачкој	—	—	—	100·00
шабачкој	—	—	50·00	50·00
у опште	50·00	50·00	40·00	60·00

Године 1891. био је подједнак проценат грађана и сељана, а године 1896. сељана је било више него грађана за 20%.

У опште било је:

У гимназијама	1891. год.		1896. год.	
	из градова	из села	из градова	из села
I београдској	—	—	33	6
II „	5	3	20	15
зајечарској	1	—	4	3
крагујевачкој	4	2	8	8
крушевачкој	—	—	8	5
нишкој	—	—	19	6
пиротској	—	—	10	4
пожаревачкој	—	—	6	4
шабачкој	6	—	5	3
свега	16	5	113	54

У проценту

У гимназијама	1891. год.		1896. год.	
	из градова	из села	из градова	из села
I београдској	—	—	84·62	15·38
II „	62·50	37·50	57·14	42·86
зајечарској	100·00	—	57·14	42·86
крагујевачкој	66·67	33·33	50·00	50·00
крушевачкој	—	—	61·54	38·46
нишкој	—	—	76·00	24·00
пиротској	—	—	71·43	28·57
пожаревачкој	—	—	60·00	40·00
шабачкој	100·00	—	62·50	37·50
у опште	76·19	23·81	67·66	32·34

У опште број ученика сељана за последњих пет година порастао је за 8,53%.

На сто ученика грађана долазило је сељана у опште:

1891. године	31
1896. године	48

Број ђака од родитеља

у гимназијама	у 1891. години							
	свештеника	чиновника	наставника	трговца	занатлија	земљорадника	слугу	др. занимања
II београдској	—	1	1	3	—	—	2	1
зајечарској	—	—	—	—	—	—	—	1
крагујевачкој	—	—	—	—	2	1	1	2
шабачкој	—	—	—	5	1	—	—	—
свега	—	1	1	8	3	1	3	4
У проценту								
II београдској	—	12·50	12·50	37·50	—	—	25·00	12·50
зајечарској	—	—	—	—	—	—	—	100·00
крагујевачкој	—	—	—	—	33·34	16·66	16·66	33·34
шабачкој	—	—	—	83·33	16·67	—	—	—
у опште	—	4·76	4·76	38·09	14·29	4·76	14·29	19·05

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у гимназијама	у 1896. години							
	свештеника	чиновника	наставника	трговаца	занатлија	земљорадника	слугу	др. занимања
I београдској	—	17	3	12	1	3	2	1
II београдској	3	10	—	6	1	4	1	10
зајечарској	—	1	—	3	—	2	—	1
крагујевачкој	3	5	—	2	1	3	—	2
крушевачкој	1	3	1	4	1	2	—	1
нишкој	—	3	—	11	7	—	—	4
ниротској	2	1	1	3	3	2	—	2
пожаревачкој	1	2	—	4	1	1	—	1
шабачкој	—	1	—	6	—	—	—	1
свега	10	43	5	51	15	17	3	23
У п р о ц е н т у								
I београдској	—	43·60	7·69	30·77	2·56	7·69	5·13	2·56
II београдској	8·57	28·57	—	17·14	2·86	11·43	2·86	28·57
зајечарској	—	14·29	—	42·85	—	28·57	—	14·29
крагујевачкој	18·75	31·25	—	12·50	6·25	18·75	—	12·50
крушевачкој	7·69	23·08	7·69	30·77	7·69	15·39	—	7·69
нишкој	—	12·00	—	44·00	28·00	—	—	16·00
ниротској	14·29	7·14	7·14	21·43	21·43	14·29	—	14·28
пожаревачкој	10·00	20·00	—	40·00	10·00	10·00	—	10·00
шабачкој	—	12·50	—	75·00	—	—	—	12·50
у опште	5·99	25·75	2·99	30·54	8·98	10·18	1·79	13·78

У 1891. години било је највише трговачких синова, и то у шабачкој гимназији, а најмање и подједнако чиновничких и наставничких синова. Свештеничких синова није било у тој години.

И у 1896. години било је највише трговачких синова, и то опет у шабачкој гимназији, а најмање служитељских синова.

На сто ученика од родитеља трговаца долазило је од родитеља осталих занимања:

1891. године 61

1896. године 44

Процент трговачких синова за последњих пет година опао је.

II Реалке

На испиту зрелости пријавило се ученика у реалкама:

1891. год. 1896. год.

београдској 16 17

ужичкој 4 10

свега 20 27

Године 1896. у обе реалке било је више ученика него у 1891. год.

На сто пријављених ученика у 1891. години долазило је у 1896. години у реалкама:

београдској 106

ужичкој 250

у опште 135

Понављача је било у реалкама:

1891. год. 1896. год.

београдској 3 4

ужичкој — 3

свега 3 7

Од сто приправника било је понављача у реалкама:

1891. год. 1896. год.

београдској 18·74 23·53

ужичкој — 30·00

у опште 15·00 25·93

Као што се види, проценат понављача порастао је у обе реалке за последњих пет година.

Од пријављених ученика положили су испит на чисто у реалкама:

1891. год. 1896. год.

београдској 14 10

ужичкој 3 2

свега 17 12

Од сто приправника положило је испит на чисто у реалкама:

1891. год. 1896. год.

београдској 87·50 58·82

ужичкој 75·00 20·00

у опште 85·00 44·44

На сто приправника, који су положили испит зрелости на чисто у 1891. години, долазило је таквих у 1896. години у реалкама:

београдској 68
 ужичкој 27
у опште 52

Процент ученика који су на чисто положили испит зрелости опао је у обе реалке за последњих пет година.

Одбијених на три месеца било је у реалкама:
 1891. год. 1896. год.
 београдској 1 3
 ужичкој — 1
свега 1 4

Процент одбијених на три месеца износио је у реалкама:

1891. год. 1896. год.
 београдској 6·25 17·65
 ужичкој — 10·00
у опште 5·00 14·81

Године 1891. одбијених на три месеца није било у ужичкој реалци, а године 1896. проценат

одбијених на три месеца био је већи у београдској него у ужичкој реалци.

Одбијених на годину дана било је у реалкама:
 1891. год. 1896. год.
 београдској 1 1
 ужичкој 1 4
свега 2 5

Од сто ученика било је одбијено на годину у реалкама:

1891. год. 1896. год.
 београдској 6.25 5.88
 ужичкој 25.00 40.00
у опште 10.00 18.52

На сто ученика одбијених на годину дана у 1891. год. долазило је таквих у 1896. год. у реалкама.

београдској 94
 ужичкој 160
у опште 185

По успеху било је ученика:

у реалкама	1891. године				1896. године			
	Одличних	Вр. добрих	Добрих	Слабих	Одличних	Вр. добрих	Добрих	Слабих
београдској	1	6	7	2	—	6	8	3
ужичкој	—	1	3	—	—	2	7	1
у опште	1	7	10	2	—	8	15	4

У п р о ц е н т у

у реалкама	1891. године				1896. године			
	Одличних	Вр. добрих	Добрих	Слабих	Одличних	Вр. добрих	Добрих	Слабих
београдској	6.25	37.50	43.75	12.50	—	35.29	47.06	17.65
ужичкој	—	25.00	75.00	—	—	20.00	70.00	10.00
у опште	5.00	35.00	50.00	10.00	—	29.63	55.56	14.81

Године 1891. у обе реалке било је највише добрих ученика, а најмање је било у београдској реалци одличних, а у ужичкој врло добрих; у овој последњој није било ни одличних ни слабих ученика.

Године 1896. није било ни у једној реалци одличних ученика, у обе је било највише добрих, а најмање слабих.

Општи резултат успеха износи у реалкама:

1891. год. 1896. год.
 београдској 3.4 3.2
 ужичкој 3.5 3.1
у опште 3.4 3.1

Године 1891. био је бољи успех у обе реалке него године 1896.

По годинама живота било је ученика у реалкама:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Од година	1891. године		у опште	1896. године		у опште
	београдској	ужичкој		београдској	ужичкој	
17	—	1	1	1	2	3
18	—	1	1	3	2	5
19	—	—	—	—	2	2
20	—	2	2	5	1	6
21	1	—	1	2	3	5
22	4	—	4	4	—	4
23	3	—	3	1	—	1
24	5	—	5	1	—	1
25	2	—	2	—	—	—
26	—	—	—	—	—	—
27	1	—	1	—	—	—

У проценту:

Од година	1896. године			1891. године		
	београдској	ужичкој	у опште	београдској	ужичкој	у опште
17	—	25.00	5.00	5.88	20.00	11.11
18	—	25.00	5.00	17.65	20.00	18.52
19	—	—	—	—	20.00	7.41
20	—	50.00	10.00	29.42	10.00	22.22
21	6.25	—	5.00	11.76	30.00	18.52
22	25.00	—	20.00	23.53	—	14.82
23	18.75	—	15.00	5.88	—	3.70
24	31.25	—	25.00	5.88	—	3.70
25	12.50	—	10.00	—	—	—
26	—	—	—	—	—	—
27	6.25	—	5.00	—	—	—

НАУКА И НАСТАВА

ЕТНОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД ИТАЛИЈЕ У СТАРОМ ВЕКУ ¹

Класична Историја у најширем смислу треба да буде реституција јелинско-римске периоде у свима њеним манифестацијама. Према томе наш би предмет, поред строго политичке партије (спољашна, војничка и унутрашња историја) и поред помоћних наука — Географије, Топографије и Етнографије, састављао читав низ дисциплина: Државне Старине, Литература, Археологија, Религија (обично погрешно звата Митологија), Приватне и Ратне Старине, Хронологија, Нумизматика, Епиграфија, Метрологија, Палеографија. Обично се међутим култивирање тих грана у детаљима оставља специјалистама, а историк узима од њих само главно и карактеристично. Тако ће н. пр. *Метрологија* у Класичној Историји бити претирана у колико упознаје с метролошким реформама старих, њиховим узроцима и последицама, с простирањем система појединих центара и комерцијалним релацијама, у земљи и изван ње; даље, у колико учи принципима јелинско-римских мера, н. пр. основном нашем данашњем аналогом, да су све врсте мера изведене на истој основи, на мери за дужину, јер мера за запремину није ништа друго до куб мере за дужину а мера за тежину равна је мери за запремину пуној воде; у колико је она компаративна дисциплина те показује да су све системе старог доба пореклом из Вавилонa. Колики је значај те науке за Класичну

Историју најбоље се види из тога, што ће она играти највећу улогу, кад се једном буде дошло до могућности (од које смо за сада још врло далеко), да се изради историја трговине јелинско-римске. *Епиграфија* ће нас опет обавестити о колевци писмена, о путовима азбуке по класичним земљама и према томе о утицајима старих народа у културном погледу, о модификацијама примљеног алфавета; оно нпр. казује, да Етрурци и Римљани примају писмена од Грка, али засебно једни од других, да је римска азбука остала ограничена на Лацију, док су етрурску били примили сви Умбро-Сабели итд. *Хронологија* интересује класичног историка делом о календару, о хронолошким реформама и њиховој вредности (н.пр. Цезарева реформа од г. 46., по којој дотадашњу годину од 355 дана замењује сунчана од 366, у научном смислу пре је назадак), о ерама (тројанска и олимпијадска у Јелина, post aedem Capitolinam, разне врсте ab Urbe condita у Римљана). Итд.

За Класичну Историју у овом ужем смислу извори су литерарни и монументални. Од којег су значаја за њу монументални остаци старог доба, и кад је у најскромнијим границама, показаће неколике речи о натписима, новцу и историјским уметничким производима.

Прегледајмо само садржину најглавнијих врста натписа. Стари су објављивали законе на тврдом материјалу; тако су Содонови закони били урежани на каменим стубовима (*κέρβεος*) а римских Дванаест Таблица биле су од туча. О грчкој *финансијској управи* управо знамо само из епиграфи-

¹ Уводно предавање г. Н. Вулића, ванредног профера Велике Школе.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ских споменика, јер су у Јелади благајници и уопште финансијски чиновници тим путем полагали рачуне. И *међународне уговоре* тако су стари бележили; н.пр. најстарији уговор, тобоже из 509. г. пре Хр., између Рима и Картагине био је на тучу (Polyb. III, 26), а тако и уговор што га је склопио Спурије Касије између Рима и латинских савезних градова (Cic. pro Balbo 23, 53). *Организацију војске* у царско римско доба, из кога имамо највише натписа и за које су они од највећег значаја, познајемо такођер готово једино из натписа. Тако је исто и са *свештеничким и религиозним* стварима из тога доба; натписи нас овде обавештавају о делокругу свештеника, о календарима, о односима свештеника према владоцима (нпр. протсколи браће Арвада, који ређају те односе хронолошки од Августа све до Гордијана III). *Царски и чиновнички (конзулски и преторски) едикти* упућивани у разне прилике писмено били би за нас изгубљени, да их општине, на које су управљани, нису овековечиле на камену и металу; тако је сачуван многочувени Диоклецијанов едикат од 301. год., о таксирању робе, у многим грчким и латинским егземпларима. *Скупштинске и сенатске одлуке* као и одлуке других разних колегија сачувале су нам на тај начин многи важан политички и социјални факат. *О управи над римском империјом* литерарни извори не казују готово ништа; а од каквог су значаја натписи за то, јасно показује монументална V. свеска Момзенове римске Историје. За *Етнографију* они су, као што ћемо данас видети, први и најпоузданији извор. Напоследку узгред помињем и то, да су натписи учинили лепих услуга и историји Србије у римско доба и да и даља обавештења о том предмету имамо очекивати у главном из истог извора.

Новац је историку извор натписом, представом и тиме, што у трговини служи као средство за размену. Многа сасвим непозната лица, чак и из породица царских, познајемо само из новца, многа упознајемо боље; нека позната имена исправљамо на основу тачнијег бележења на новцу; новац у многој прилици прецизира и време. Кад у грчким градовима по Јужној Италији наилазимо на многи новац сицилијотски, док обрнутих случајева нема, имамо поуздан доказ, да је увоз из Сицилије био много мањи но извоз у њу. Што у Апулији има често новца акарнанског, то значи да је између ње и Акарнације било јаког трговачког саобраћаја. Многе државне прилике објашњују се новцем. Нпр. према заједничком ковању новца више грчких градова или државица, ми знамо да су оне биле у савезу. Или, из натписа и представа сазнајемо

често за припадање ком центру. Пошто право ковања у римској империји даје престоница, то ми према томе, да ли која област добија или губи то право итд., изводимо о њихову односу према Риму.

Што се тиче историјских уметничких продуката довољно је поменути неколико врста: историјске слике, пластичке групе које престављају какав историјски догађај, портрети. Од њих су нарочито важни римски, јер су Јелини и ту идеалисте. Сетимо се само нпр. рељефа на Трајанову стубу.

Класичну Историју треба предавати, како се оно погрешно каже, прагматички и с особитим обзиром на закон еволуције. Шта више лепшег примера за прагматизам можда и нема од римске периоде у свој Историји, а закон еволуције у јелинској драми и пластици је евидентан: Даље њу треба предавати увек са старим изворима и новим критикама у руци. Јер слушаоцу је најпотребније да сазна пут, којим треба грести у изучавању, да научи како се ради самостално, да у опште постане подобан гледати на своје очи. За то су неопходна оба класична језика и — немачки, јер су Немци и квалитативно и квантитативно најбољи радници на нашој науци.

Само доктринари могу тврдити да Кл. Историја, као и у опште Повесница, може учити, како треба у конкретном случају на основу тобожних аналогичности поступати. Од ње имамо користи, у колико задовољава људску природу жељну да сазна прошлосту колико шири умни хоризонт и у колико, као део Опште Историје, помаже да се упознаду закони по којима се друштво креће, да се добије уверење и утеха, да свет иде непрестано напред, да се стекне прави појам о положају микрокосма у васнони итд.

*

После ових неколиких претходних напомена, да покажемо како ће одприлике изгледати једно наше редовно предавање. Предметом нека буде питање о становницима Италије и острва јој пре Сеобе Народа.

Ниједна ваљда област у Европи нема у својој историји да покаже толике најезде колико Апенинско Полуострво. Као што се на тој светској позорници доцније једно за другим ређају Готи и Лонгобарди, Немци и Французи и други, тако је Италија од вајкада била разбојиште народа и племена. Алпи кацда ни у најстарија времена нису били особита препона. Ти етнографски елементи потискују један други, претанају се један у други, мешају се међу собом, ишчезавају, док се напоследку за извесно време стање у главном не среди; но

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

утицање ни тада сасвим не престаје. Те моменте изнети и одговорити на питања: одкуда долазе упадаци, кога су порекла, како стоје у погледу сродства према суседима и осталима, то је задатак оваког једног прегледа.

Извори за такву тему разноврсни су. Најдрагоценији су, нарочито у питању о пореклу, језиковни остаци, сачувани литерарно или у натписима. Епиграфски споменици од особитог су значаја и при одређивању простирања једног племена. Како данашњи дијалекти без сумње имају у себи елементарна и од некадашњих идијома, који су се говорили у њиховим рејонима, то данашњи етнограф не сме ни њих губити из вида при решавању својих проблема. Сличност локалних имена, обичаја, институција итд. такођер није индиферентна. На послетку богатим су вредом подаци старих писаца, од којих су неки гола традиција, други хипотеза, комбинација итд., а трећи константована факта. Таквих података имају у главном ови (махом фрагментирани) класици: Hecataeus Милећанин (друга половина и почетак 5. в. пре Хр., † после 497; сачувани комади и у *Fragmenta Historicorum Graecorum* ed. Car. et Theod. Müller. Parisiis, A. E. Didot 1874. I, 1), Hellanikos из Митилене (писао око 400.; и у FHG I 45. IV 629), Pherekydes (5. в.; FHG I 70), Херодот, Сиракужанин Антиох (цвета с крајем 5. в.; FHG I 181), Philistos такођер из Сиракузе (357. пре Хр.; FHG I 185 IV, 624 и 477), Тукидид, Ефор из Киме (рођ. око поч. 4. в.; FHG I 234), Хијероним из Кардије (одприлике од средине 4. до средине 3. в. пре Хр.; FHG II 450), Duris са Сама (друга половина 4. в. и поч. 3.; FHG II 466), Kallias Сиракужанин (писао око 289; FHG II 382), Timaeos (од средине 4. до средине 3. в.; довршио дело 262. пре Хр.; FHG I 193), Катон Старији (234—149) Origines (изд. Н. Peter FHR 40 и даље), Полибије, Посидоније (ради око сред. 1. в. пре Хр.; FHG III 245), Варон (116—27 пре Хр.) у *de lingua Latina*, Verrius Flaccus (Августово доба; сачуван извод од Секста Помпеја Флора — можда око сред. 2. в. по Хр.); Дионисије из Халикарнаса (свршио дело 7. в. пре Хр.) и Страбон (издао своја *Geographica* с поч. 1. в. по Хр.)

Народе италијске и племена њихова ми бисмо могли прегледати и према пореклу, по коме се они деле на Прединдоевропљане, Индоевропљане (Илире, Италике, Келте, Грке) Семићане и народе непознатог порекла. Згодније нам је међутим држати се топографског им реда идући са севера на југ. Само ћемо народе, који у Италију долазе у историјско доба одвојити и оставити за последак.

*

Лигури се по старијим писцима пружају далеко на запад, чак до Пиринеја, у доцнијих видимо им границу на тој страни све ближе Итатији; на истоку су загладили дубоко у падску долину: По се на њиховом језику звао Bodencus. Из сличности у имену племена Pyvates и острва Piva можда би се смело закључити, да су они некада допирали и до Елбе. Полибије (код кога се, узгред буди речено, готово свуда зову *Λιγυστινοί*) налази их (II, 16) од Пизе до Масилије (Марсеља): *τὸν δ' Ἀπέντινον ἀπὸ μὲν τῆς ἀρχῆς τῆς ὑπὲρ Μασσαλιαν καὶ τῆς πρὸς τὰς Ἄλπεις συμπτώσεως Λιγυστινοὶ κατοικοῦσι, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ Τυρρητικὸν πέλαγος αὐτοῦ πλευρὰν κεκλιμένην καὶ τὴν ἐπὶ τὰ πεδία, παρὰ θάλατταν μὲν μέχρι πόλεως Πίσσης...* Но у маси тада су јамачно живели само у Лигурском Апенину и Приморским Алпима, куда су се од Гала били повукли. Лигури су сматрани за прастановништво италијско; од њих су неки изводили Аборигине (Dion. Hal. I, 10, 3): *ἄλλοι δὲ Λιγύων ἀποτόκους μυθολογοῦσιν αὐτοὺς* (sc. *Ἀβοριγίνας*), други су идентификовали с њима Сикуде (св. I, 22, 4). Да Келти нису, каже Страбон (II, 5, 28): *ἔθνη δὲ κατέχει πολλὰ τὸ ὄρος τοῦτο* (Алпи) *Κελτικά πλὴν τῶν Λιγύων. οὗτοι δ' ἑτεροθενεῖς μὲν εἰσι, παραπλήσιοι δὲ τοῖς βίοις.* То потврђује и ово неколико факата: физички су Келти били крупни, снажни људи, Лигури опет ситни (Diod. V 39, 6), лигурски се говор помиње као нарочити језик (Sen. Dial. XII ad Helv. matr. de consol. 7, 9), данашњи дијалекат у њиховој отаџбини различан је од келтиско-италијанских идиома, напослетку и они су као Венети били с Галима увек у непријатељству. Откуда су дошли у Италију, непознато је, како каже Дионисије Халикарнашанин: *ἰσχυρὰ δ' αὐτοῖς ἐστὶ γῆ πατρῶς, ἀθλον οὐ γὰρ ἔτι λέγεται περὶ αὐτῶν προσαιετο σαφές οὐδέν.* (I, 10, 3) Версије, да су дошли из Грчке или из сев. Галије с реке Лигура = Лигера, уступајући испред Келта, немају основе.

Венети (Veneti, *Οὐένετοι*) су живели у веома плодној а и за стоку врло угодној равници што се пружа од ушћа Пада, Јадранског Мора и речнице Сонција (Sontius) с једне до на праву повучену од Тридента (Tridentum) ка Верони и јужних окомака Венетских и Карнијских Алпа с друге стране. Сви се стари слажу у том, да су они у Италији досељеници, а не аутохтони; али су подељена била мишљења, одакле су дошли у познију отаџбину и шта су пореклом. На основу сличности им у имену с једним племеном у Пафлагонији — *Ἐνετοί* (доцније и *Ἐνετοί*), једни су држали, да су дошли из

Мале Азије. Тако Ливије у самом почетку својег дела (I, 1) вели, да је Антенор по паду Троје с много Енета, који су у некој буни били протерани из Пафлагоније, дошао у крајњи угао Јадранског Мора, отерао одатле Еуганеје и земљу њихову населио својим људма, који се сад прозову Венети (гл. и Strab. V, 1, 4 и Plin. III, 130). Пошто је ово био једини узрок том мишљењу, оно дабогме нема никакве вредности. Исто тако сасвим без основа је и друго. Они т. ј. који их држе Келтима (Strab. V, 1, 4: *Οἱ μὲν γὰρ καὶ αὐτοὺς* (sc. Енете) *φασὶ Κελτῶν εἶναι ἀποίκους τῶν ὀμιωνύμων παρωκεανῶν*), држе их за то с тога, што се у Gallia Lugdunensis једно племе келтско звало истим именом. Полибије (II, 17) каже изреком, да су италијски Венети сасвим различни од Гала, и обичајима и језиком и осталим (*ποσαγορεύονται δὲ Οὐένετοι, τοὺς μὲν ἔθεσι καὶ τῷ κόσμῳ βραχὺ διαφέροντες Κελτῶν, γλώττη ἄλλοιὰ χρώμενοι*). То тврди и историја, која их зна увек као противнике келтске а пријатеље римске. Данас у том питању нема више сумње; према натписима (писаним оригиналном азбуком добивеном од Етрураца) и другим споменицима њихове културе нађеним код града Атеста (дан. Este) на реци Адиди, они су Илири. По Момзену (CIL V 3019) и мали број њихових нелатинских помпа прогрга има илирски карактер.

Етрурци (Etrusci, Tusci, *Τυρσηνοί, Τυρρηνοί*) живе доцније главном масом у области, која се по њима звала Etruria, Tuscia, откуда јој и данашње име Toscana. Ту су они били ограничени најпре на земљиште од Арна до Тарквиније; јужни део Етрурије заузели су можда тек у другом веку по основању Рима, а северни од Арна до Макре није никад ни припадао стадно Етрурцима, већ час њима а час Лигурима. На истоку је границом био Тибар, но натписа етрурских, надгробних, налази се и преко ове реке, на пр. у Ветони, Тудеру итд. Из ове области Етрурци освајају и острва у Тиренском Мору, где су дуго имали у рукама и Корзику, па су онда морем прешли и у Кампанију, где су такођер неко време владали све можда до Песта (Paestum). Изван Етрурије било је Туска и у источној долини Пада: Бононија и Равена су етрурска основања, Мантова је још у позније доба етрурски град (Verg. Aen. X, 198. и Plin. III, 130: Mantua Tuscorum trans Padum sola reliqua), Хатрија и Спина су етрурска места, кад Грци први пут посећују те крајеве у Италији. Затим Рети (Raeti), у Ретијским Алпима, беху такођер Етрурци. Ливије констатује на једном месту, да ретијска племена у његово доба говоре неким суровим језиком, који ће и по њему сигурно бити покварено етрурски: *Alpinis*

quoque ea gentibus haud dubia origo est, maxime Raetis; quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo praeter sonum linguae, nec eum incorruptum, retinebant (V, 33, 11). Данашњи дијалекат у Ретијским Алпима, *ладински*, својом потмулошћу само може поткрепљавати то мишљење. По Dionys. Hal. I, 30. даље, Етрурци сами себе зову Rasennaе (*Ρασέννα*), а то ће етимолошки бити исто што и Raeti (кор. Ras). На послетку на више места око Дуганског Језера, у Bozen-у и недалеко од Сондрија (Sondrio) нађено је етрурских натписа. Некада међутим етрурски је елеменат захватао и сав огромни простор од Алпа до Апенина, како Ливије на поменутом месту каже: *nec cum his primum Etruscorum* (т. ј. онима, који станују у Етрурији) *sed multo ante cum iis, qui inter Appenninum Alpesque incolebant, saepe exercitus Gallici pugnare* (V, 33, 6) и *postea trans Appenninum tetidem, quot capita originis erant, coloniis missis, quae trans Padum omnia loca excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenere* (V, 33, 9—10). С овога простора њих су потиснули Гали.

Порекло етрурско сасвим је тамно. О њему су стари имали у главном два мишљења, но она су оба потекла из заблуде. Једни су Етрурце доводили из Лидије, идентификовали их с Лиђанима, сви по Херодоту (I, 94). Оца међутим историје, а преко њега друге, на ту тврдњу наведе је само сличност грчког имена Етрураца — *Τυρρηνοί* с именом једног сасвим различног племена што је живело у Лидији — *Τυρρήβοί* или баш и *Τυρρηνοί* по граду *Τύρρα*. Још Дионисије Халикарнашанин примећује, да Лиђани немају с Етрурцима баш ништа слично ни заједничко: *οὐ μὲν δὴ οὐδὲ Λυδῶν τοὺς Τυρρηνοὺς ἀποίκους οἶμαι γενέσθαι. οὐδὲ γὰρ ἐκείνοις ὀμβύλωσσοι εἰσιν, οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὡς φωνῇ μὲν οὐκέτι χρώνται παραπλησῆα, ἀλλὰ δὲ τινα διασώζουσι τῆς μητροπόλεως [γῆς] μνήματα οὕτε γὰρ θεοὺς Λυδοῖς αὐτοὺς νομίζουσι οὕτε νόμοις οὕτ' ἐπιτηδεύμασι κέχρηται παραπληστοίς...* (I, 30). Друго мишљење, које их чини Пелаззима, датира од Хеланика. На острву Лемну (и Имбру) било је такођер Тирена; то кажу стари писци (Thuc. IV, 109) а потврђују етрурски натписи тамо нађени. Како су они ту дошли, за сад није још решено, но врло рано нису зацело, јер име *Τυρρηνοί* добили су Грци од Латина, дакле пошто су с њима у Италији дошли у додир. Ове дакле Тирене с Лемна узме Хекатеј (Herod. VI, 167) за Пелазге, протеране из Атине (где је по њему било тог елемента, што је Pelagicon узео за Pelasgicon). Хеланик опет онда пође само корак даље и начини све Етрурце Пелаззима (Dion. Hal. I, 28, 3). Данашњи научници

сложени су у том, да је ово племе различно од свих познатих народа и физичким обликом и обичајима и језиком, како још Dion. Hal. I, 30, 2 вели: ἀρχαῖόν τε πάνυ καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ γένοι οὔτε ὀμόγλωσσον οὔτε ὀμοδίαιον (ὄν) εὐρίσκειται. Ониски, здепасти, велике главе и дебелх руку, они имају мистериозну, суморну и сурову религију. Језик им је сачуван на хиљадама натписа (око седам хиљада), међу којима има и неколико дужих, као што је перузијски. Али се ти натписи не могу прочитати. Ипак оно што је познато одваја етрурски јасно од свих идијома. Пре свега ми у њему разликујемо две периоде: у првој је вокализација готово скроз проведена — између два консонанта готово редовно долази по вокал, као у примеру *miniceθumanimaθumaramlisiaethipurenaie* etc.; у другој синкопа и одбацавање наставка (што је махом последица закона, по ком акценат мора падати на први слог) чине га необично суровим: тако од *Ἀταλάντη* постаје *atluta*, од *Κλυταιμνήστρα* — *clutnsta*, од *Tarquinius* — *Tarchnaf*, од *Μενέλαος* — *Ménle*, од *Ἀλέξανδρος* — *Élchsentre*, од *Μινέρβα* — *Menrva*, *Marsani* наставком *al* бива *Márcenial* а не *Marcánial*. Почетак перузијског натписа гласи нпр.: *eulat tanna laezul amevaxh lautn valdinase stlaafunas sleleθcaru*. Суровост се даље огледа и у томе, што се још врло рано *o* и *u*, *b* и *p*, *d* и *t* поклапају, и што се меки грчки аспиранат *φ* избегава, док су тврди *θ* и *χ* тако омиљени, да се употребљавају и где им није места, нпр.: у *Thethis* за *Thetis*, *Thelaphe* за *Telephus*, *Utuze* и *Uthuze* за *Odysseus*. Исто тако речи, којима се за смисао дознало, јасно казују, да овај језик нема никакве сродности ни с једним другим. Година се нпр. каже *ril*, син *cela* или *clan*, кћи *sex*, Афродита *Turan*, Бах *Fufuns*, Хермес *Turms* итд. Истина има између њега и италијског говора и нешто сличности, а нарочито у именима богова, нпр. *Usil* (сунце, зора) сродно је с латинским *ausum*, *aurum*, *augora*, *sol*, *Minerva* с *menervare*, *Lasa* с *lascivus*; али ништа не јамчи, да та сличност не долази од позајмице из доцнијег времена. Тражили су сродство и у другим језицима, или боље нема језика, који није с том намером упоређиван с етрурским, па је резултат увек био негативан. Тако су га узалуд упоредили са семитским, аријским и финским језицима, па са маленим лигурским остацима, тако са баскијским, на који је нарочито упућивао сличан географски положај оба племена, и с несталим народом с острва у Тиренском Мору а особито са Сицилије, јер у Етрурији није нигде нађено онаких гробова у облику куле, *nurxaga*, којих тамо има у толиком броју. Корсен је покушао начинити их Италицима, но с не више среће. Неки

су опет мислили, да ће језик етрурски бити постао мешавином из разенског и туског, на основу тога, што се у умбријском дијалекту опажа иста тежња за деструкцијом свега финијег, која у етрурском, као и с тога, што се иначе не може објаснити, откуда да се народ, који се зове Разенима, назива још и Тусцима, Етрурцима. На ово последње може се прметити, да је *Etruscus* (*Tuscus*) могло постати од основе речи *Ras-en-nae* метатезом и префиксом. При свем том неке ствари говоре за индоевропско порекло; тако ће *per mi*, која се налази у почетку многих старвјих натписа, зацело бити грчко *ἐμί*, *εἰμί* (други су хтели да је оно = *ego*), нпр. *mi Afles Arianas* = *Sum Afilae Arianae*; *Tina* или *Tinia*, име етрурског Зевса, биће санскртско *dina*, дан; генитиви консонантских основа, на *us*: *venerus*, *rafuvus*, *Larus*, *Arunthialus*, *Tarnchfilus* одговарају тачно старолатинском и санскртском генитиву на *as*. Још да поменем овде и ово. Пре неколико годиеа добише научници велику наду, да ће се најзад и ово тако интересантно питање о језику етрурском моћи дефинитивно расправити; један нов текст, којим је била обавијена нека мумија египатска у *загребачком музеју*, обећавао је то решење. Но до данас ни анализа тога ритуала није дала никаква резултата. И тако уопште ту можда могу помоћи једино *tituli bilingues*.

Према свему реченом јасно је, да поузданог одговора не може бити ни на питање, одакле су и којим путем Етрурци дошли у Италију. Према поменутом месту Херодотову, они би били дошли морем на умбријску обалу. Против тог мишљења говорио би и тај разлог, што Етрурци на оном културном степеу који је по нашем знању најстарији нису могли бити толико савршени морепловци. Аргументат је против тога мишљења и факат, да су сви етрурски важнији градови у средземље. Вероватнија је дакле хипотеза Нибурова, за коју је данас већина (нарочито Немаца) да су они дошли копном преко Алпа. За то би говорило и егзистовање Етрураца у Ретијским Алпима и у целој долини падској, о чему смо већ говорили. Истина стари писци хоће да су ту Етрурци дошли тек из Етрурије (гл. напред наведено место у Ливија, па *Plin. III 113* и *Iustin. 20,5 Tusci duce Raeto avitis sedibus amissis Alpes occupavere*), али то ће пре бити услед генерализања факта, да су Етрурци доиста и из Етрурије слали у долину око падског ушћа неке кодоније, како то поврђују монум. остаци н. пр. за Боновију. — Неки научници су за први пут с тога, што су Етрурци по азијском обичају своје мртве сахрањивали, док их сви Европљани, изгледа, првобитно спаљиваху.

Етрурци су били веома вредан, предузимљив и интелигентан народ. Док се Рим не истаче, они су најмоћнији и најкултурнији у Италији. Нарочито су били силни на мору. Пловили су махом као трговци, али и као гусари. Далеке експедиције најбоље говоре о њиховој мрнарској вештини. Мисирски споменици тврде, да су Етрурци још у 12. в. и на Мисир ишли; јер народ поменут тамо под именом *Turscha* (*Turusch*) јамачно су они: латинско и грчко име *E* [*T* (*r*) *uscus*] и *Tyrsenos* постало је од исте основе латинским и грчким наставцима *us* и *enos*.

У култури учитељи су им били Грци, с којима су дошли у додир врло рано; од њих су они примили очевидно и азбуку и занате и вештине, но примано увек су удешавали према својој природи и укусу: тако место грчког идеализма код њих налазимо реализам. Неговали су све врсте уметности: архитектуру, скулптуру, сликарство, грнчарију. Нарочито су били вешти у зидању клоака и емисарија, а свод и лук изгледа њихова су тековина. Од скулптурних послова најзнатнији су им били кипови и канделабри; радили су их и од бронзе врло ваљано. Сликама су особито красили гробнице; чувена метална огледала етрурска одликовала су се често дивним гравурама.

Римљани имају етрурском утицају много да захвале, ма да се пре тај утицај сувише прецењивао. У уметности, нарочито у архитектури, они су њихови ученици; сетимо се грађевина из краљевског доба. Особито у религиозном погледу и у стварима, што се тичу раскоши и уживања, много су штошта од њих добили. Тако харуспицме, аугурије, хистријони, гладјатори, инсигније магистратске, тријумфалне велелепности дошле су у Рим из Етрурије. У опште односи су између суседа били у најстарије доба у главном мирољубиви; за какве непријатељске упаде није познато, и ако је римска држава делила Етрурију од етрурске Кампаније (међу којима су везе одржаване морем), а тако ни о каквој потчињености једних према другима (што се не мора косити с фактом, да су последњи краљеви римски етрурског порекла).

Како у правој Етрурији, тако и у Кампанији и у северном етрурском крају владала је аристократија. Политички те области нису чиниле целине никад; само по дванаест градова у све три састављали су неке лабаве савезе, више у религиозној сврси, с годишњом скупштином, која је бирала једног од лукумона (краљева појединих градова) за главу и један град за средиште. У случајевима рата бивало је и друкчијих савеза. Доцније су краљеве заменили једногодишњи магистрати.

Врхунац силе етрурске пада од прилике у 6. век пре Хр.; од Хијеронове победе код Клизе г. 474. настаје за једно слодеће декаденија: Капуа пада Самнићанима у руке г. 424., Дионисије Сиракузинин побеђује етрурску флоту код Руги г. 388., Римљани освајају Веју г. 396., галска најезда, На скоро за овим дошла је и потпуна пропаст.

Вероватно етрурског порекла били су *Еуганеји* (*Euganei*), јер фриулски дијалекат врло је сличан с идијомом која се говори у некадашњој Ретији а код Еча (*Adige*) и Тријента нађено је етрурских натписа. Еуганеји су доцније заузимали простор од Вероне до речице Ољо (*Oglio*), око језера Ларија, Севина и Бенака, јер Катон (*Plin. III, 134*) наводи као њихова племена Трумплине (*Trumplini*) и Камуне (*Camunni*), који су били нема сумње становницима *Val Trompia* и *Val Camonica* у том крају. По *Liv. I, 1*. они су насељавали и Венецију пре но што ће у њу доћи Венети: *Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolabant, pulsus Enetos Troianisque eas tenuisse terras.*

Изван сваке сумње индоевропском стаблу припадају етрурски суседи на истоку и далеко на југу, **Италици**. Небројени корени заједнички њихову и санскртском језику непобитан су аргуменат за то. У исто време Етимологија казује и културни ступањ, на коме су Италици били за живота с Индијанцима и осталим Индоевропљанима; пошто су речи, које означају домаћу животињу заједничко благо, док с речима, које означају ствари што их са собом доноси земљорадња, није то случај, Италици су у колевци били у главном пастири а земљорадњу су култивирали одприлике онолико, колико то, по Тациту, Германи још у царско доба римско чине.

Емигриравши из прапостојбине своје о одвојивши се од осталих Индоевропљана, Италици су пре доласка на Апенинско Полуострво провели дуже времена заједно с Јелинима. Та два народа имају толико заједничког блага и у језику и иначе, који није индоевропског порекла и које не припада ни једном другом изданку овог стабла. Ма да индоевропски језици уопште нису још ни из далека изучени у смислу, шта је тековином појединих грана, те се дакле ни за грчко-италијску не може речи, шта је створила, ипак имамо неколико примера, који искључују сумњу о поменутој конјектури; Јелинима и Римљанима заједничко је култ богиње Весте (*Estia*), најзнатнији део куће *megaron atrium*, главни делови одеда — *χιτων tunica, ἱμάτιον toga*, мера за површину земље *πλέθρον vorsus* (100² стопа), убојни ред — дорска фаланга — староримској. Где су Италици живели у тој заједници

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

с Јелинима, исто је тако немогуће рећи, као ни кад; у толико мање, у колико још није одговорено на питање, којим су путем Јелини дошли у Грчку, морем или сухим.

Но Италици су се већ у то доба у неколико одвојили од Јелина. За то говори име Graecus, како је Римљанин звао сваког Грка. Доцињу самосталност њихову према браћи на Балк. Полуострву објасниће најбоље неколико језиковних примера. Док Италик нпр. често употребљава *j, v, s*, догле их Грк веома избегава. Италици немају правих аспираната, које Грци тако радо употребљавају, а обрнуто Грци су без италичког спиранта *f*. Јелини су сасвим изгубили аблатив, а Италици га редовно употребљавају; обрнуто Италици немају тако чести у грчком језику дуал. Локатив се такођер у латинском налази по који пут, међутим у грчком се сасвим изгубио. Итд..

Италици су на Апсеинско Полуострво дошли јамачно сухим, са севера, преко Алпа. Јер у време, кад та сеоба пада, бродарство није могло бити особито развијено, а иначе нема ничега што би инсистирало за морски пут. Да су они наједанпут сви дошли овамо и да су у падској долини неко време у заједници живели, како хоће неки новији, не доказује се ничим. Факат је међутим, да у Терамарама бораве бронзану периоду. — Ова индоевропска грана рачва се у две посебне, које су после опет од себе пустиле по више других гранчица. Једна су од те две гране **Латини** а друга **Умбро-Сабели**.

Од италијских дијалеката уопште боље су нам познати само латински, умбријски и самнитски, први из небројених списа и сиљних натписа, друга два из куд и камо мањег броја натписа. Од осталих неки су оставили мршавих обележја своје егзистенције, као маршки, волшки, фалишки а други су сасвим нестали. Ипак ми смемо већину узети за умбро-сабелске. Тако за *Хирпине* Страбон изреком каже да су Самнићани: *ἔξῃς δ' εἰς ἰν Ἰοπηνοί, καὶ τοὶ Σαννίται* (V, 4, 12) а за реч од које им је име знамо да је сабивска — вук. Исти писац то тврди и за *Френтане* (V, 4, 2): *Φρεντανοὶ Σαννιτικὸν ἔθνος*. Што се тиче *Марса, Маруцина, Пелигна* и *Вестина*, о њима има у Ливија ово место (VIII, 29): *Marsi, Paelignique et Marrucini, quos, si Vestinus attingeret, omnes habendos hostes*; према томе они су били у особитој вези, те су вероватно припадали и једној грани. Како сад Овидије, који је био родом Пелигњанин (Fast. III, 95), своје претке зове Сибињанима (Et tibi cum proavis, miles Paeligne, Sabinis convenit...), то је Нибур имао право,

кад их је узео за Сабеле, у толико пре, што су они сви између Сабина и Самнићана. О осталима биће помена доцније.

Поменути остаци италијских дијалеката евидентан су доказ, да су латинска с једне и умбро-сабелска грана с друге стране самосталне групе, с већим разликама но што су нпр. међу два грчка дијалекта. Тако у прономинама а и иначе често, где Латин каже *qu* у умбријско-сабелском стоји *p*, стр. *pis* — *quis*. У умбро-сабелском дифтонзи су много боље очувани но у латинском, које их као уопште сви северни дијалекти веома руши. Док Латин основни вокал у композитама често слаби, он се у другој групи не мења. Умбро-Сабели су потпуно сачували локатив; Латин га употребљава све мање и мање. Инфинитива на *ut* има само у умбро-сабелском; наставка *bus* за Dat. Plur. само у Латина. Умбро-Сабели граде футур као Грци наставком од корена *es* (*her-est, λέγ-σω*) док Латини ту употребљавају оптатив глагола или наставак начињен од верба *fu* (— *amabo*). Итд..

Но да прегледамо свако племе појединце.

Пре но што ће се настанити у познијој отаџбини, која се по њима прозвала и која је заузимала простор између Тибра и Јадранског Мора од Рубикона до Анконе и реке Нара (Nar), **Умбри** (*Umbri, Ὀμβρικοί*) су били велики и сиљан народ; *πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα χωρία τῆς Ἰταλλίας* (осим Умбрије) *ᾠρον Ὀμβρικοὶ καὶ ἦν τοῦτο τὸ ἔθνος ἐν τοῖς πάνυ μέγα* вели Дионисије из Халикарнаса у својој археологији (I, 19). Ако је веровати Херодотовим речима (14, 49): „из земље изнад Умбра долази Карпис и још једна друга река, Алпис, које теку на југ, па се и оне улевају у њ (тј. у Дунав)“, они би тада били допирали чак до Алпа. Да су живели на северу од Пада, тврди и Страбон (V, 1, 10) као и то, што једна од најстаријих насеобина на овој страни има италијско име — *Natria* од *ater*, црн, дакле „Црни Град“. Не знамо, докле су ту ишли на истоку и на западу, али није немогуће да су им суседи били чак Илири и Лигури. На другој обали највеће реке Апенинског Полуострва у њиховим је рукама била онда, изгледа, цела Галија Транспадана и готово сва Етрурија. Јер Боновија је до петог века, кад је постала етрурском, умбријска, град Спина на ушћу Пада, једно од најстаријих места у том крају, има чисто италијско име (*spina* трн, дакле „Трнов Град“), једна се река у Етрурији зове *Umbro*, на њему има место *tractus Umbriae*, напоследку старо име чувеног града *Clusium* било је *Camars* (Liv. X, 25: *ad Clusium, quod Camars olim appellabant*) а у Умбрији се помињу планинци *Camertes*. Из

ових области потиснули су Умбре у познију им отаџбиноу Етрурци; Плинијеве речи *Trecenta eorum* (sc. *Umbrosum*) *oppida Tusci debellasse reperiuntur* (N. H. III, 112) односе се на тај моменат (а ако су оне у колико се тиче броја градова зацело исто тако тачне као и оне друге у њега III, 50: *Umbros inde — sc. ex Etruria — exegere antiquitus Pelasgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrrheni, mox a sacrificio ritu lingua Graecorum Thusci — Θυοσκόοι* у *Dionys. Hal. I, 30 — sunt cognominati*). Довољно је погледати на природу оба апенинска ланца за доказ, да су се становници њихови ту повукли испред инвазије. То међутим тврде и игувинске ритуалне таблице (тако назване што су нађене код града *Iguvium*), у којима се поред осталих племена као главни земаљски непријатељи помињу и Етрурци. С приморја су Умбре одагнади Сепони, галско племе (*Liv. V, 35, 3*). Уопште су они били мало отпорни; поменуто је, да им језик показује много етрурског утицаја, а Римљани су их с крајем четвртог века пре Христа готово без муке покорили.

Под именом **Сабела** (*Sabelli*) разумеју се скупа сва племена која су постала од друге половине умбро-сабелског народа, од Сабинана; *Strab. V, 4, 12: Εἰκὸς δὲ διὰ τοῦτο καὶ Σαβέλλους αὐτοὺς* (тј. *τοὺς Σαυνίτας*) *ὑποκοριστικῶς ἀπὸ τῶν γονέων προσαγορευθῆναι*. Првобитно седиште сабинско у средњој Италији, одакле су се та племена поиздвајала, било је можда у околини града Амитерна, како каже Катон, по Дионисију Халикарнашанину II, 49: *Κάτων — πρώτην αὐτῶν οἰκιστὴν ἀποφαίνει γενέσθαι κόμην τινὰ καλουμένην Τεστροῦναν ἀρχοῦ πόλεως Ἀμιτέρνης κειμένην*. Из ове узане колевке Сабели би се били помакли до Реате па до Тибра (*ibid.* и I, 14), а после постепено насељавају цео простор између Умбрије, Лације, Кампаније, Апулије и Луканије, и то јамачно у краљевско римско доба. Предање о узроку тог ширења уме овако да прича: Сабинани су у тешким, ратним или поморним годинама, посвећивали богу Марсу сву децу која би се тада родила, и после двадесет година све који би билу животу излагали су у пролеће на границу, да траже себи нова станишта, обично под вођством какве животиње посвећене Марсу (*Ver sacrum*). У речено доба, за време римских краљева, сабелска су племена овако размештена: *Picentes* или *Piceni*, ређе *Picentini* (од *picus* детлић, који је био посвећен Марсу) од умбријске границе можда до града Интерамније поред мора, *Practuttii*, јужно од Пизента, око Интерамнија и Хатрије. Област у којој су ова два племена звала се *Picenum*. Даље, уз Јадранско Море, живели су: *Marrucini* између Пизена и Самније, и *Frentani* (*Frentani*) одатле све

до Апулије; у унутрашњости пак земље били су: *Vestini*, између Претуција и Маруцина, па око Фуцинског Језера јужно *Marsi*, и западно *Paeligni* (градови њихова *Corfinium* и Овидијево родно место *Sulmo*), а у Самнији: на реци *Castrum Caraceni*, у изворишту Волтурна *Sidicini* (око *Teranum Sidicinum*) и *Pentri*, јужно од њих, између Капуе и Беневента, *Caudini* а источно од ових *Hirpini* (од сабинско-самнитске речи *ἱρπος* — вук). Најзнатније је међутим од свих било племе самнитско, *Samnites*. Њих тако зову Римљани, а сами су се звали Сабинима; за то су најбољи доказ новци што су их ковали г. 87.—84. у познатом рату против Римљана, на којима стоји *Sabinim* (*Gen. Pl.*), као и грчка транскрипција *Σαυνίται* (из *Sabinites*; *Strab. 5, 4, 12 οὗς οἱ Ἕλληνες Σαυνίτας λέγουσι*). Самнићани су се населили најпре на реци *Castrum*, одатле су се спустили у долину реке Тиферна и ту основали град Бовијан (назван тако по Марсову бику, који их је водио). Од друге половине 5. в. они одатле освајају целу Кампанију (где су од смеше између њих и покорених Опики постали *Кампаници* — *Καμπανοί* на њихову новцу — названи тако по Капуји или *Оци* по имену покорених, откуда се после име Оска пренело на све Сабеле и име ошког језика на сабелски дијалекат) и Луканију, где су од Енотра и њих постали *Лукани* (*Λουκανοί*). Напоследку у средини 4. в. од луканских Самнићана одвојили су се *Брутији* (Брегији) и *Мамергини*.

Пре но што су Сабели освојили Кампанију, Луканију и Брутију, латинска племена захватала су поред Лације и ове три области; потиснута Самнићанима, она су заузела и највећи део острва Сицилије. Као што показује терен њима заузиманог дела на Латинском Полуострву, она су се спуштала са севера на југ све западном обалом и дошла су у своју потоњу отаџбину пре но Умбро-Сабели. Јер док латинска племена живе у плодним равницама, Умбри и Сабели су по кршевима. Латинска племена била су ова: *Сикули*, *Латини* и *Оци* или *Лузони* или *Енотри*.

Сикули (*Siculi*, *Σικελοί*) су најпре заузимали доцнију Лацију (*Fab. Pict. у FHR H. Peter; Varr. de L. L. V, 101; Verg. Aen. VII, 795, VIII, 328, XI, 316—7; Dionys. Hal. I, 12, 3; Plin. N. H. III, 9, 56; Fest. v. Sacrani; Solin. 2, 8, 10; Serv. ad Aen. III, 500, VIII, 631. VIII, 795, XI, 317*). По предању они би дакле били први становници тог класичног дела Апенинског Полуострва; но археолошка ископавања јасно показују, да су ту пре Италија живели не само неолотици него чак и људи

на првом ступњу каменог доба (кад је још долина реке Тибра била покривена водом). Осим главне масе у Лацији било је Сикула и у другим околним областима; јер Сервије их помиње и у Сабинској (ad Aen. VIII, 638), Дионисије из Халикарнаса и у Етрурији, Фалерији и Фесценији (I, 21) а Плиније Старији и у Пидени (N. H. III, 19, 112). Из Лације они буду потиснути на југ инвазијом неког племена: Лигурима, по Serv. ad Aen. XI, 317, Аборигинима по Dion. Hal. I, 9, 16, 20, 22, Сакранима по Fest. v. Sacrani. На том путу они обилазе волшке планине и улазе најпре у Кампанију; јер по Thuc. VI, 1 и Dion. Hal. I, 22 Опиди при упаду у ову област наилазе на Сикуле. Још пре аузонске инвазије они су се били растурили по целој доцинији Луканији: *Τῶν δὲ Σαννιτῶν ἀνξιδέντων ἐπὶ πολὺν καὶ τοὺς Χῶνας καὶ τοὺς Οἰνωτρῶδες ἐμβαλόντων, Λευκανοὺς δ' εἰς τὴν μερίδα ταύτην ἀποικισάντων* (Str. VI, 1, 2; упор. и Dionys. Hal. II, 1, који их ставља између Тарента и Посидоније). Да су после и Брутију поплавили, најбољи је доказ то, што по Тукидиду у његово време има још Сикула у доњој Италији. На послетку су Сикули, јамачно испред потиска, прешли и на Сицилију. Ту имају доциније два главна племена, раздвојена одприлике реком Химером, на истоку *Сикули* а на западу *Сикани* (*Σικανοί*). Доциније се уопште држало, да су они два различна племена. За Сикуле су се сви слагали да су дошли из Италије, али су их једни сматрали за Азуоне (Хеланик код Dionys. Hal. I, 22, 3: ... *Ἑλλάνικος ὁ Λέσβιος — δύο δὲ ποιεῖ στόλους Ἰταλικῶδες διαβάντας εἰς Σικελίαν τὸν μὲν πρότερον Ἑλδῶν, οἷς φησὶν ὑπ' Οἰνωτρῶν ἐξανασθῆναι, τὸν δὲ μετὰ τοῦτον ἔπει πέμπτῳ γενόμενον Ἀυσόρων Ἰάπυγας φευγόντων βασιλέα δὲ τοῦτον ἀποφαίνει* etc.) а други за Лигуре Philistos у Dion. Hal. I, 22, 4. *Φίλιστος ὁ Συρακοῦσιος ἔγραψε... ἔθνος δὲ διακομισθὲν ἐξ Ἰταλίας (οὔτε Σικελῶν) οὔτε Ἀυσόρων οὔτ' Ἑλδῶν, ἀλλὰ Λιγύων...*). Што се тиче Сикана, они су сами себе сматрали за аутохтоне (Thuc. VI, 2; гл. их као Ибере доводи из Шпаније с реке Sikanos (сад, највероватније, Xucar, према Rufi Festi Avieni и Timaeos u Diod. Sic. V, 6), а Автиох Сиракужанин сarm. IV ст. 479—80), од које би им и име било: *ὡς δὲ ἡ ἀλλόθεια ἐδρῶσκειται, Ἰβηρες ὄντες καὶ ἀπὸ τοῦ Σικανοῦ τοῦ ἐν Ἰβηρίᾳ ὑπὸ Λιγύων ἀναστάντες* (Thuc. VI, 2; гл. и Dion. Hal. I, 22; Philist. у Diod. Sic. V, 6; Sil. Stal. XIV, 33 ff.). По већини међутим данашњих научника Сикули и Сикани су један народ. За то би најпре говорила имена, која очевидно имају исту основу (упор. Romanus и Romulus), затим често идентификовање та два имена у ст. писаца и на послетку факат, да се Сицилија у Оди-

сеји (24, 307) зове острвом Сиканијом. Што се тиче њиховог латинског порекла, њиховог сродства с Латинима, за њ говоре предања и досадашњи наводи, па онда многе латинске речи у грчко-сицилотском дијалекту, као gelu — *γέλα* (и река Gelas), lepus — *λέπορις*, campus — *κάμπος* (тркалиште), ratina — *πατάνα*, catinum — *κάτινον*, arvina — *ἀρβίνη*, mutuum — *μοῦτον*, carsee — *κάρκαρον*, nummus — *νοῦμμος*, libra — *λίτρα*, uncia — *ὄγκια*, quincunx — *πεντόγχιον*, siser — *σίσарон*, rosus — *ροσός*, које тешко да ће се моћи друкчије протумачити, нпр. трговачким везама од старине, како Момзен хоће. Ипак не смемо не поменути, да по другима Сикули нису били што и Сикани и оба с Латинима немају апсолутно ништа. Присталице тих хипотеза позивају се на резултате археолошких ископавања на Сицилији: најстарија сикулска култура је неолитска, док су Латини још у долини Пада, као што смо видели, били на бронзаном ступњу, а на западној половини Сицилије преисторијски остаци сведоче о култури различној од источне. Мишљење да су Сикули нелатинско племе потврђивала би и традиција, по којој се они нигде у Италији од латинских нација не могу скрасити. На послетку сличност сикулске преисторијске културе с лигурском, па традиција у Феста (= Verg. Flacc.) и Филеста и неке друге прилике, по овом другом табору, чине вероватнијим мишљење, да су Сикули били — лигурског племена.

Најстарији аутентичан помен о Латинима налази ово италијско племе распрострањено све до Цирцеје (Circei): Хезиод у Theog. говори, да је Кирка родила Одисеју *Латина* код тог града, пошто тако треба разумети оно „у углу светих острва“ у ст. 1015—1016: *οἱ δ' ἦτοι μάλα τῆλε μύχῳ νήσων ἱεράων πάσιν Τυρσηνοῖσιν ἀγακλειτοῖσιν ἀνάσσον*. Све до почетка републике они се на тој страни нису помакли; у првом трговачком уговору између Римљана и Картагинџанима, закљученом по Полибију, који нам га је сачувао (Polyb. III, 22), год. 509. пре Хр., има ова тачка: *Καρχηδόνοι δὲ μὴ ἀδικεῖτωσαν δῆμον Ἀρδεατῶν, Ἀντιατῶν, Ἀρικηρῶν, Κιρκαιῶν, μηδ' ἄλλον μηδένα Λατίνων*. На истоку граница латинског живља била је одприлике права која би везивала Цирцеју с Пренестом и Тибуром. Доциније су се Латини проширили на југ до Суесе (Suessa) и Синусе. Што се њиховог порекла тиче, они су по предању смешали већ поменутих првобитних становника Лације — Сикела и једног племена, које је догле становало између Carseoli, Lac. Fucinus и Reate и које се одатле спустило у Лацију потиснуто Сабинџанима. То су су били Aborigines. Колико у тој традицији има историјскога, не може се дабогме

рећи. Но сигурно је, да се то племе није само звало Аборигинима, пошто један народ не може себе звати „праоцима“ или „староседеоцима“. По Вергилијеву коментатору Сервију, право му је име било Casci: Casci vocati sunt, quos posterii Aborigines nominaverunt (Verg. Aen. I, 5).

Аузони (Ausones, *Αὔσονες*) и **Опици** (Opisci, Orpsci, Osci, *Ὀπισκοί*) су идентичан народ по Strab. V, 4, 3: *Ἀπτόχος μὲν οὖν φησι τὴν χώραν ταύτην Ὀπισκοὺς οἰκῆσαι, τοὺτους δὲ καὶ Αὔσονας καλεῖσθαι* и по Arist. Pol. VII, 9. *Ὀπικὸν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυρρῆναιαν Ὀπισκοὶ καὶ πρότερον καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπὶ ὠκεανῶν Αὔσονες*. Да пак и под **Ено-трима** (Oenotri, *Οἰνωτριοί*) не треба никог другог разумети до ово племе, говори то, што су по Strab. VI, 1, 5 Temesa, по Dionys. *Περιογ. οἰκουμένης* V, 365 Locri Epizephyrri а по Diod. Sic. VIII, 52, 2 чак и Rhegium аузонски градови и што се по Strab. II, VII и по Plin. N. H. III, 75 Сицилијско Море пређе звало Аузонским. На послетку они су се звали и *Aurunci* (што је можда латински облик за грчки Ausones); гл. Dio Cass. fr. 2, Serv. Aen. VII, 7, 27 и Festus код речи Ausonia. Да је ово племе било сродно с Латинима, врло је вероватно, што су неколико месна имена у Кампанији, зацело старија од самнитског упада, очевидно латинска као Volturnus (од *volvere*), Nola (Нови Град), Capua; тако и Campani (campus). То би ваљда потврђивала и места Dionys. Hal. VI, 32, 37 и Liv. II 16, 17, 26, по којима су Аузони све до 500. год. пре Хр. полагали право и на помитијеке баре. Као што се види из већ наведених цитата, Опици су били распрострањени од најјужнијег гребена Италије све до саме Етрурије; тако је могао Софокле рећи у својим јамбима: *Τὰ δ' ἐξ ὀπίσθου* (кад се обиђе Promunturium Zephyrium), *χειρὸς εἰς τὰ δεξιὰ (Οἰνωτρία τε πᾶσα καὶ Τυρρῆνικὸς) κόλπος Λιγυστικὴ τε γῆ σε δέξεται* (Dionys. Hal. I, 12). Но првобитно они би живели у унутрашњости континента око Cales и Beneventum (Fest. v. Ausonia: Ausoniam appellavit Auson, Ulixis et Galypsus filius, eam primum partem Italiae, in qua sunt urbes Beneventum et Cales). Познато нам је већ, да су Етрурци у Кампанији одузели доцније један део земље Аузонима. Но латински елемент држао се и после тога ту још дуго, јер кад Самнићани упадају у Кампанију на Опице налазе: *(Οἱ Σαννίται — ἐν τῇ τῶν Ὀπισκῶν) — ἐκβαλόντες ἐκείνους ἰδρῶθησαν αὐτόθι* (Strab. V, 4, 12). Аузони су се испред ове навале повукли сасвим на север дотадашње постојбине и тако их после налазимо онда на ушћу реке Толера одприлике од Тарацима до Кампаније. Тада је друго име њихово, Осци, прешло на Самнићане.

На послетку Италицима су по пореклу припала још неколика омања племена. Да прегледамо и њих.

У етрурском граду Falerii и око њега (Iunonia Falisca) још у Страбоново време живело је племе, које се разликовало од Етрураца и Римљана, које је било *ἴδιον ἔθνος*; то су *Φαλιεῖσι* (Falisci): *ἔνιοι δ' οὐ Τυρρῆνοὺς φησι τοὺς Φαλιεῖους, ἀλλὰ Φαλιεῖους, ἴδιον ἔθνος· τινὲς δὲ καὶ τοὺς Φαλιεῖους καὶ πόλιν ἰδιόγλωσσον* (Strab. V, 2, 9). Данас је јасно, да су они италијског порекла, јер су пре кратког времена нађени неки њихови натписи, чији је језик врло сличан с латинским. Два примера ће то потврдити: Marci (Marcius) Aearcelini (-us) he (heic) supra (cubat) и Menerva (Minervae) A. (Aulus?) Cotena (Cotena) La. (Lartis) f(iilius).. zenatuo (de senatus) sentem (sententia)... dedet (dedit) cuando (quando = olim)... cuncaptum (conceptum) но којој управо половини, латинској или умбро-сабелској, припада то племе, није дефинитивно утврђено; док их на пр. Момзен сматра за Умбре, дотле их нпр. Е. Мајер држи за Латине. Међутим његову егзистенцију у том крају у тако позно доба јамачно треба сматрати као доказ, да су Етрурци овај део Етрурије освојили много доцније но северни, до Циминског Језера. — С Фалисцима су били врло сродни *Capenates* из града Капене (Capena).

За *Екве* (Aequi, *Αἴκιοι*), који су становали на северној обали Фуцинског Језера између Сабина, Латина и Марса, око града Carseoli; *Ругуле*, око Ардеје (Ardea); *Херника* (Hernici), чија се област налазила између река Толера и Лириса (градови Anagnia, Ferentinum, Frusino) и *Волске* (Volsci, *Ὀλσχοί*), који су живели по волским планинама, између Латина, Аузона и Херника, највише научника држи, да су Умбро-Сабели.

Јапизима (*Ἰάπυγες*) су се звали становници Апулије и Калабрије: *Апули*, *Даунији* (*Δαῦνιοι*) и *Пеуцетији* (*Πευκεῖτιοι*, Peucetii) или *Педикули* (Poediculi) у првој и *Месапији* (*Μεσσηπιοί*), *Калабри* и *Салентини* у другој (Polyb. III, 88: *... ἐπὶ τὴν Ἰάπυγαν, ἧς διηρημένης, εἰς τρεῖς ὀνομασίας, καὶ τῶν μὲν προσαγορευομένων Δαυνίων, τῶν δὲ Μεσσηπίων...*). Апули су живели на полуострву Гаргану, Даунији одатле до Барија (по другима само до реке Ауфиде), Пеуцетији од њих до Брундизија, Калабри на источној обали до Хидрунта, Салентини на крајњем југу, где се гребен по њима зове Promunturium Sallentinum (Dion. Hal. I, 51, 3) *... πρὸς ἄκρην Ἰάπυγας...*, *ἣ τότε Σαλεντίνος ἐλέγετο...* и напослетку Месапији око Тарента. Упор. Strab. VI, 3, 8 *Μέχρι δεῦρο μὲν* (од Брундизијџ до Барија) *Πευκεῖτιοι — τὴν δὲ συνεχῆ Δαῦνιοι νέμονται, εἴτα*

"Απουλοὶ μέχρι Φρεντανῶν и даље οἱ δ'ἐλιχώριοι κατὰ μέρος τὸ μὲν τι Σαλεντίους καλοῦσι, τὸ περὶ τὴν ἄκραν τὴν Ἰαπυγίαν, τὸ δὲ Καλαβροῦς... Но трагова јапишких има и изван овог простора; тако се за Беневент прича, да га је основао Диомед, који је по предању основао и у Апулији неке градове, а Дионисије из Халикарнаса и Полибије (III, 9.) помињу Дауније у Кампанији. С пореклом овог чудног народа није се сасвим начисто. Старо једно предање, које га чини Крећанима, нема никакве вредности (Herod. VII, 170; Strab. VI, 3, 2.). Натписи на јапишком језику нађени у Калабрији (од јужног јој гребена до старог апудског града Neapolis) у приличном броју (и ако махом врло кратки) не могу се одшифровати. Ипак смемо као сигурно узети, да су Јапизи индоевропска грана: њених облици *aīhi* и *ihi* зацело одговарају санскртском *asya* и грчком *oio*. Неки знаци допуштају чак да им се место и ближе одреди. Како су консонанти *m* и *t* на крају речи ретки, док на против аспирираних има доста, Јапизи ће по језику бити ближи Грцима но Италицима. То би се могло извести и из факта, да су се они, противно италијским племенима, врло лако претопили у Јелине; Апуди су још 400. год. пре Хр. варвари, а већ у шестом веку од основања Рима скроз су поједињени. Најзад можда исто тврде и неколика имена заједничка југо-западу Италије и Грчкој, као: *Μεσάσιοι* у Локриди, *Μεσάσιον* брег у Беотији, *Μεσσηπεία* место у Лаконији. Други налазе на овим натписима довољно доказа и за мишљење, да су Јапизи илирског порекла, што су и неки стари тврдили за поједина племена њихова: Paulus ep. Festi p. 69 за Дауније, Plin. III, 102 и Nicander код Antonin. Liberalis 31. за Пеукетије. И овоме би мишљењу ишле у придор многе сличности у именима: многа месна имена јапишка граде са истим наставцима којима су начињена и многа у Илирији, нпр. наст. *ntum* (Tarentum, Hydruntum, Butuntum, Sipontum, Uzentum — Argyruntum, Salluntum, Dalluntum), *etum* (Nereturum, Vereturum, Soletum — Foretum), *etium* (Valetium, Ergitium, Azetium — Eperetium, Buchetium, Monecium); многа племенска имена у Јапигији налазе се и на Балк. Пол.: *Γαλάβριοι* у Илирији — Calabri, Sallentum место у Далмацији; напоследку и многа *nomina propria* су заједничка Јапизима и Илирима. Што се тиче сличности између јапишког и арбанаског, којих су такођер неки нашли, оне нису такве, да би се могло као позитивно узети да су Јапизи с Арбанасима сродни. Исто тако дефинитиван се одговор не може дати ни на питање, одакле су Јапизи дошли у Италију. О том имају два мишљења. По једном били би дошли сухим са севера,

по другом, новијем, W. Helbig-а, морем из Епира или из Илирије. У доба, кад се та сеоба извршила, бродарство није могло бити у Јапига тако развијено, да су се смели пустити на море какво је Јадранско на италијанској обали, разлог је за прво мишљење, но не разлог који не трпи поговора. Ако су пак Јапизи дошли у потоњуу отаџбину копном, они се могу сматрати као најстарији досељеници на Апенинском Полуострву, пошто су најдаље на југу. За друго мишљење говоре мало час поменути приче о пореклу појединих јапишких племена и наведене сличности у именима, каквих нема више нигде на северу од Апулије.

Јапизмом је народу вероватно припадало и племе *Хони*, које се пружало уз обалу од Метапонта до Кротона: Ефор (Strab. VI, 1, 12) вели, да је Кротон првобитно јапишки ("Ὀλιχων δὲ Ἰαπυγίας τὸν Κρότωνι πρότερον, ὡς Ἐφορός φησι) а гребен јужно од Кротона, promunturium Lacinium, подсећа на либурнску општину Laciniensis. Име *Хони* слично је с именом епирског племена *Χάονες*.

Осим Сикуда и Сикана, о којима смо већ говорили, од старих италијских острвљана треба поменути *Корзе*, *Сарде* и *Елиме*.

Корзи (Corsi, *Κύρριοι*.) су становали на Корзици а било их је и у сев. делу Сардиније. Стари су их овамо доводили час из Либије, час из Лигурије а неки из Иберије. С Иберима су доиста имали нешто сличности: носили су исте капе и исту обућу а и неке су им речи биле заједничке, како каже Сенека (cons. ad Helv. 8), који је међу њима проживео неких осам година као изгнаник. Но погрешно тумачи сродством Диодор што оба имају обичај познат под именом *couvade* (Männerkindbett).

О *Сардима* (Sardi, *Σαρδόνιοι*), становницима Сардиније, што се тиче порекла им, позитивно не знамо ништа.

Што се тиче *Елима* (Elymi, *Ἐλυμοί*), они су живели на Сицилији око градова Ерикса (Eryx) и Егесте (Thuk. VI, 2). Ту су дошли можда преко воде, јер су ограничени на узано приморје. Нека њихова месна имена налазимо и у Лигура: Segesta — Segesta источно од Бенове, Eryx — portus Erycis код Луне, град Entella на левој обали реке Хипса (Hypsas) и речица истог имена близу поменути Егесте. Стари су узимали као пређашњу им постојбину Троју, Фокиду (Thuk. VI, 2) или Јужну Италију (Dionys. Hal. I, 22).

Остало нам је још да поменемо народе, који у историјско доба долазе у Италију. То су били *Феничани*, *Јелини* и *Келти*.

Феничани се у новој отаџбини настањују управо само на Сицилији, по свима њеним гребенима и околним острвцима. Трага на западној обали Италије сачувало им се једино у имену церске (Саере) луке Punicum и у старом имену Цере — Ἀγύλλα, које феничански значи „Округли Град“. Кад су ове трговачке факторије основане, не може се рећи. Не зна се позитивно, ни да ли је то било пре или после доласка Јелина. Јер ако Тукидид и каже, да су Грци Феничане затекли на Сицилији, то може значити, да су се они били настанили ту пре јелинског доласка *en gros*. Пошто их Латини зову Пенима, вероватно је, да су их они упознали тек преко Грка.

У Омирово доба западна Италија и Сицилија биле су **Јелинима** сасвим непознате. Хезиод их већ помиње, но и Италију као острво. Према томе грчко систематско колонизовање Италије није у ово време још било настало. Али кад пада почетак, не може се рећи. Најстарија насебина јелинска на тој обали била је Куме. Имена Јонско Море и Јонски Залив доказ су, да су Јонци, малоазијски, први упознали источну обалу Апенинског Полуострва. Вероватно и Киме је јонска колонија и то фокејска; предање вели тако а један фокејски град има исто име. За Јонцима су дошли Еолци и Дорци, и доцније цела Сицилија и сва јужна Италија по обали начичкане су грчким колонијама, те се последња звала и Велика Грчка.

Келти (*Κελτοί, Galatai*, Galli) су народ индоевропског порекла, који је прешао у Италију из Француске преко западних Алпа, а јамачно не пре друге половине 5. в. пре Христа, пошто онадашње етрурске моћи свакако стоји у вези с њиховом најездом. У новој земљи они су поступно заузели огроман простор од Алпа до Апенина и реке Езиса (Aesis). То тврде и предања и стари писци и споменици налажени овде и онде по тим крајевима као напоследку и данашњи дијалекти, који се у целој тој области (изузимајући мали део од реке Минџија и на југу до Пизара) тако разликују од средњо и јужно-италијских и који тако личе на француски са својим назалима и мутним вокалима. У Алпима Гали су били одвојени Ретима на источне — *Carnici*, од Тергесте (Трста) до *Julium Carnicum*, и западне: *Taurini*, северно од изворишта Пада у Котијским Алпима, *Salassi*, јужно од В. Берихарда и *Lepontii* одатле до језера Кома и Св. Готхарда. Но било је њих и у Ретији, међу ретским племенима; тако се нпр. за *Tridentum* причало, да су га Гали основали (Justin. XX, 5, 8). У долини реке Пада на левој обали најдаље на западу били су *Libici*, на реци *Sesites* (Eporedia и Rigomarus су

галска имена), око Милана па отприлике до реке Адуе *Insubres* а источно од њих све до Вероне па и преко Адиџа *Cenomani*; на десној пак страни *Anamari* на Требији, *Boii* у средини, од Парме до Болоње, и источно од њих *Lingones*. У Умбрији су живели *Senones*, од Рубикона до Езиса све поред мора. На послетку и јужно од Апенина нашло се од њих трага, али само код града Тудера (Tuder) и то у једном једином натпису, на латинском и галском језику; то ће дакле пре послужити као доказ, да се права келтска отаџбина свршавала код Апенина.

Главна литература :

- Wachsmuth*, Curt : *Einleitung in das Studium der alten Geschichte*. Leipzig, S. Hirzel. 1895.
Mommsen, Theodor : *Römische Geschichte*. I^s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. 1888.
Meyer, Eduard : *Geschichte des Alterthums*. II B. Stuttgart, S. G. Cotta. 1893.
Nissen, Heinrich : *Italische Landeskunde*. I B. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung. 1883.
Peter, Carl : *Zeittafeln der römischen Geschichte*. VI. Aufl. Halle, Buchh. des Waisenhauses. 1882.

ИСПИТИ И РУЧНИ РАДОВИ

I

Испити

1. **Циљ и важност.** Сем пропитивања, које се врши преко године, пре и после и за време самога предавања, ради обнове и утврђивања; долазе на крају течаја и године испити, на којима има да се види напредак у појединих ученика из појединих предмета и напредак у опште.

Течајни или полугодишњи испити су од мање важности, јер се и мање спреме износи на њима, а годишњи су много важнији, јер они одлучују о преласку ученичком у старији разред и дају самоме учитељу квалификацију, од које после зависи и његово унапређење. Зато ћемо о њима и говорити.

2. **Држање испита.** На годишњем испиту има да се види сав рад и напредак у школи за ту годину. То ће бити, ако се испитају сва деца из свих предмета. Испитивање не сме бити површно. Сваки ученик мора говорити толико, колико је потребно, те да се тачно сазна његова спрема из тога предмета. Ако се испитивање врши површно,

онда се ни код једног ученика не сазна тачно његова спрема и онда је и укупна оцена површна и нетачна. На жалост, испити се данас врше одвише површно. Они често не трају ни цео дан. Надзорницима се одреди извештај број школа, који они морају прећи до Петрова-дана. А једне године (1896) беше им одређено и за колико дана морају свршити испите, рачунајући им сваки дан по две школе, заједно с путовањем од једне до друге!

Ово више није испит него форма, а за прави испит требало би најмање дан, и то онде, где нема много ученика и много предмета. Не допушта се никако, ни с педагошке ни с хигијенске стране, да се деца држе више од 4 часа пре, или 4 после подне, или још боље, 5 пре или 3 после подне, и то с пристojним одморима; а у нижим разредима ни толико.¹⁾

Испите би ваљало удесити тако, да пре подне дођу научни предмети, као тежи, а после подне вештине и остала церемонија (свечаност). Кад је у средњим школама тешко свршити испит из једнога предмета пре подне, него често остаје и за после подне, онда је немогућно и замислити, да се у основној школи, где је исто толико ученика, сврши испит за једно пре или после подне из свих научних предмета па и вештина, па и да остане времена за раздавање награда и друге послове. Зато је данашња ревизија и с ове стране за потпуну осуду. Преглед књижице, учила, архиве, преписке, рада одборскога и све друге послове ваљало би оставити за други дан. Иронија је тражити, да се данас за једно пре или после подне и ово прегледа с оном савесношћу и озбиљношћу, коју оно заслужује. А кад би се увео сталан стручан надзор, који не би ни допустио нерад и неправилности, онда би овај преглед био и непотребан.

Али све ово не стоји у вољи и власти учитељевој, те да се поправи, но у вољи и власти управе просветне, и ми га спомињемо овде као заједнички идеал и тежњу за поправком. Друго нешто има, што стоји чисто у вољи и власти учитељевој. То је само испитивање.

3. Испитивање. Учитељ може испитивати: *пристрасно* и *непристрасно*, *вешто* и *невешто*, *поштено*, *частно*, и *непоштено*, *нечасно*.

¹⁾ Један је ревизор усред престонице завршио један испит у 10 часова ноћу! Деца су већ, и онако гладна, без вечере, била готово послала. Ово је право мучење деце. А са свим је обична ствар, да се испити после подне, особито по седима, где надзорник има да путује од школе до школе, не сврше за видеља, него се мора палити лампа. И онда спрота сељачка деца, која имају да путују до куће по читав сахат два, морају да иду по мраку и то често по киши и највећем благу!

Пристрасно би било, кад би се он према појединим ученицима понашао различно и неке навалично питао теже ствари, у намери да их обори или понизи, а друге навалично питао лакше ствари и помагао им, у намери, да их извуче. Непристрасно је, кад се према свима понаша подједнако, родитељски, желећи свакоме ученику добра а ниједноме зла.

Вешто је испитивање, кад учитељ даје таква питања, да ученици одмах разумеју шта он хоће и на то одговарају, те се може видети све шта деца знају. Невешто је, кад ученици не разумеју питања, па одговарају друго и буне се, те не могу да покажу оно што знају.

Поштено или часно испитивање је оно, где учитељ не тражи да деца покажу више знања но што га имају, те да пред светом лажбо бриљирају и задивљују га, но само онолико колико га који ученик има и онако како деца владају њиме. Непоштено или нечасно је оно, где учитељ навалице помаже, додаје, допуњује, дели улоге и казује ко ће шта говорити¹⁾ и тако даље, а све у намери, да *сакрије неуспех* и изнесе пред свет много више но што су у истини деца научила. Такав учитељ често сам и пита и одговара. Ученици треба само да понављају и одобравају. Такав учитељ често изради цео задатак рачунски на табли сам и опет каже ученику: „врло добро!“ А исти ученик не би га умео израдити ни после овога. Овакви су учитељи доиста најгори. Јер не само што су неспремни, неподобни за посао, но су и *непоштени*. А од овога пред децом ништа горе нема. На другом месту непоштење ове врсте може и не бити околико штетно колико је оно овде. Место да гледају пред собом, у учитељу своме, идеал поштења, деца гледају једнога обичнога швиндлера!

Зато учитељ треба да тежи томе, да у испитивању буде *непристрасан*, *вешт* и да никако из просте сујете и ниске грабљивости или страха од какве незнатне штете, жртвује свој високи позив и најважнију васпитну страну у развоју омладине народне. Швиндлери истина често боље пролазе у свету; али се то брзо ухвати, не буде дуго, и такви никада не допринесу ништа бољитку народноме. А ко хоће с мирном савешћу да склопи очи и пође с овога света, он не сме ово да буде, и он мора носити у души својој *тврдо уверење*, да је за добро *народно* чинио све што је могао.

¹⁾ Код многих старих учитеља био је обичај, не само да кажу, који ће ученик што говорити, него и да одреде, који ће који предмет *показивати*, ако би ови при свем том застали и не би нешто знали. Ови су обично седели у првој клупи до табле, иза оних, који су прозвани да говоре. Овакав је један случај био усред Београда у почетку последње четврти овога века.

Било је питања: да ли се смеју на испиту давати исти задаци из рачуна, који су и преко године давани и израчунавани? Јер учимељима је тешко да смишљају на самоме испиту друге, а стари задаци се одмах познају, јер их ученици науче често и механички на памет. Смишљање нових задатака на самоме испиту доиста је незгодна ствар, и ту често изиђе кило кафе 200 динара и да човек прода 12 и по јагањаца и 12 и по врати итд. Али је још горе и штетније прежватање *једних истих* задатака, налик на оне преко године, али, за веће вежбање и ради већег интереса духовнога на самоме испиту, али могу бити и сасвим другојачи, само не одвећ тешки. Дobar учитељ, поуздан у себе исвој рад, овога се неће бојати.

4. **Давање награда.** О испитима обично се дају и награде. О наградама и данас постоје различна мишљења. Једни мисле, да су оне корисне; други мисле, да су оне штетне. По томе, једни су за а други су против награда. Противници награда не могу наћи јачи разлог но што је овај: да оне утичу рђаво и на награђене и на ненаграђене, тиме што у првих изазивају осећања таштине, надувености и охолости, а у других осећање понижења, зависти и мржње према првима. Искуство је пак донело до нас а и данас одржава овај обичај давања награда најбољим ученицима као добар и користан. Ми се сада налазимо на средини. Зато нас и има и за и противу овога обичаја.

У огромној већини случајева што искуство донесе и утврди као добро, то се не може лако, неким новим разлозима, оборити и доказати противно. Али има изузетака. Има случајева, где се, према промењеним друштвеним приликама, нешто што је дотле било добро, више не може одржати као добро, и може доћи да га замени нешто друго, боље. И доиста, кад би стајало, да се наградама увек изазивају и јачају онака осећања и у награђених и у ненаграђених, ми бисмо имали да будемо одсудно противу награда. Јер бисмо ми онако наопако васпитавали. Први је посао васпитању, да онака осећања слаби и угушује, а не да их још јача.

Али неће бити тако. Изгледа, да све стоји до *начина*, како се раздају награде, и да је највећи део повике на њих дошао од невештога, недоброга и неправичнога раздавања. У дубини душе дечије ваља да постоји *уверење*, да је награђени доиста заслужнији и бољи од њих, а у души награђених ваља да је свест о *признању* њихових другова; и онда нити ће бити мржње у првих према другима, ни охолости и презирања у ових других према првима. А ако која суза и кане у којег од ненаграђених, особито по женским школама, те не мари:

то није суза зависти и мржње, него суза жалости, стида, гриже савести и кајања за неучење, немар и непослушност.¹⁾

Да би пак било и овога уверења у ненаграђених и ове свести у награђених, одвише је потребно, да давање награда буде непристрасно, правично и да сами ученици судедују у досуђивању. Ученици се већ добро познају међу собом и ретко ће се кад преварити у оцени. Ако надзорник пита: који је најбољи ђак међу вама у том и том разреду, деца ће извесно казати онога, којег и учитељ мисли, то јест, који је доиста најбољи.²⁾ Овако може питати и за друге. Код ових деца се већ могу не слагати, с тога, што има *једнаких*, па једна хоће овога а друга онога. Али где не може сам разред да пресуди, ту се питају остали разреди, па, најпосле, и учитељ. Кад се овако пресудиј који су најбољи, онда нема оне опасности, коју противници награда изнесе. Још ако се спомене, да су ове године ови најбољи, а до године да могу бити други, може бити сваки од њих, онда награде могу постићи и такмичење или надметање у учењу и владању код деце, а то се њима баш и жели. Кад ви

¹⁾ У једној школи по свршетку испита, пошто су раздане награде и деца пођоше кући, једно дете у првој клупи толико плакаше у себи, да најпосле пређе у јаван плач, да сви чују.

— Јао му, што није добио књигу, говоре они око мене. Најпосле и ја се умешам и запитам га, што плаче. Оно ми на то не одговара ништа. Онда га запитам за име. Оно ми каза. Ја погледам у списак, и, где чуда! То беше најслабији ђак у школи и имаше преко године све саме двојке, које је и на испиту утврдио.

²⁾ Године 1896 место књига послане су биле из Министарства просвете златне медаље, споменице на миропомазање у Жичи 1889. Ја сам њих давао само најбољем ђаку у сваком разреду, а осталима давао сам књиге, ако их је где било. И свуда сам питао ученике, да сами кажу ко је међу њима најбољи ђак. После њихова одговора, ја кажем да онај устане, па онда погледам оцене његове у списку и видим, да је то доиста најбољи ђак и по годишњим па и по испитним белешкама. Ја сам га онда изазивао и давао му, са неколико речи: да се и од сад не само добро учи, него и да се влада тако, да га овако сви воле. И нигде ми се нису поцепали у мишљењу. Но на једном месту, после IV разреда, у III разреду се поцепаше. Поделише се мишљења за двојицу. Један имађаше „половину гласова“, а други половину и „један више“. Ја погледам у оцене. Оне беху потпуно једнаке. Шта да радим?! Учитељ се не умеша, да каже, откуд ова појава. Не познајући месне прилике ја се одлучим на онога што је имао „један глас“ више, и дам му је. После испита дознам, да су у тој школи деца из два села, да је онај у IV р. из онога села у којему није школа, па су деца из тога села желела да и у III разреду добије медаљу њихов сељак, а ова из овога села где је школа нису дала и желела су да добије ко из њихова села. Учитељ ме увераваше, да је заиста онај бољи ђак, али, вели, волео је да смо дади овоме, јер ово село више чини за школу.....

пресудите, да је тај и тај најбољи, и досудите му награду, онда нити ће се у вас изазвати завист и мржња према њему, ни у њега охолост и презирање према вама. Награде су онда правично раздате и неће бити оне опасности, коју противници награда предвиђају.¹⁾

II

Ручни радови

1. **Потреба.** — Као што смо напред видели, данашње наше васпитање у основној школи развија понајвише умну страну. Међу тим, то није ни једна трећина онога што право васпитање треба да обухвати. Васпитање на првом месту мора обухватити сву душу. Ум или разум је само половина њена. Другу половину чини емоционална страна, срце или осећања, која се деле на морална, естетична и религијска, и која условљавају срећу и индивидуалну и друштвену много више но само знање или разум. Данашње наше васпитање обрађује ову другу страну душевну веома слабо, а често и никако.

Даље, према души стоји тело. Без овога, без здравља, ни душа не може да се развија колико може и како ваља. Цела је истина, да је само у здраву телу и душа потпуно здрава, а нарочито она друга њена половина емоционална. А цела је истина опет и то, да ми и телесну страну у омладине не развијамо како ваља. Онда нам и душевна не може бити на свом месту. У здраву телу и душа је весела; а, ко пева, зла не мисли.

Но на тело се може пазити и испуњењем хигијенских захтева: чистим ваздухом, добром храном, умереном топлотом и кретањем (или гимнастиком), па опет да нам омладина изиђе из школе у живот непотпуно васпитана и неспремна за њега. Зато морамо разликовати у васпитању још једну страну. То је техничка или уметничка, или *васпитање у раду*.

Живот је рад, и рад је живот. Да би се живело, у културноме свету, мора се *радити*. Ко више ради и боље, он ће боље и живети. Нерад и неу-

мешност сатире и народе и појединце. На против, рад и умешност подиже их и зајемчава им живот у великоме свету.

Зато ми морамо и себе и своју омладину васпитавати у овоме правцу. Културно доба, у којему данас ми живимо, не тражи ни телесне дивове, цинове или атлете, а ни луноглаве свезналице, ни красноречиве беседнике, који не би хтели или умели ништа привредити у животу ни себи, ни другоме, ни науци самој. Огромна већина народа, маса његова, живи од *рада*, па ма он био више умни или телесни. У свакоме раду управо има оба ова елемента; само негде више једнога, телеснога, а негде више другог, душевнога. Што је у коме раду више душевнога елемента: мишљења, правилности, тачности и осећања, то је он савршенији. Од простих механичких покрета у малог детета, где психичкога елемента једва и има, па до најсавршенијих машинских, сликарских, вајарских творевина, које се без разума и осећања не могу ни замислити, има безброј прелаза, где душевни елемент све више узима маха а телесни заостаје.

Да би било рада, да би било уметничкога и савршенијега рада, омладина се мора *вежба*ти у њему. Она то мора почети из рана. Дрво се савија док је младо. И што пре почне и више се вежба, даље ће отерати. А ово опет значи, више ће се спремити за живот.

Зато одлучно тражимо данас: да се омладина васпитава и у практичном раду, да се споји душа и тело, као што и јесу једно, и да се *обоје примени* или *употреби* хармонички на оним чиниоцима без којих не може *живот*, а то је рад.

Зато, *што више рада!* Што више и пртања, и писања, и гледања, и слушања, и песме, и музике, и плетења, и рада у кући, и свакојакога рада паметнога и кориснога за живот! Па ни ово није доста. Овде се више ради седећи, и више раде само чула. Ваља више *кретања*, па и тежић и сложенијих радња. Зато данас освајају ручни радови и у радионици и у градини школској по целој образованоме свету, где се год више мисли о васпитању омладине и бољитку народноме, а за срећу и бољу будућност њену и народну. И, сасвим на свом месту. Овоме и ми треба само да се придружимо, не сумњајући ни мало у доброту његову. Ми нећемо ни мајсторе, вештаке и занатлије у радионици, ни воћаре у градини или врту школскоме. Али хоћемо мале раднике, младе воћаре, који ће и штети и умети више да крате време тиме, но празном игром, дивљом виком, ружном свађом, крвничким бојем, и ублачким нерадом и беспослицом, која води у лењост, а ова у све грехове... Хоћемо

¹⁾ С педагошке стране одвек је погрешно, што неки родитељи купују сами књиге за поклањање деци, само да би и њихово дете добило, и ако не заслужије, или купи само своје детету, па моле учитеља или ревизора да му да. Ово руши ред и онај разлог зашто се књиге дају. Јер кад деца виде, да је књигу добио много гори од њих, онда се буне, и онда и оне дане најбољима губе од своје важности. Деца онда изводе овакав морал: ко има пара, он добива књигу; он може и сам да је купи; зато само ваља тећи паре, а не трудити се и не мучити се.... А то је лош морал. Нема смисла ни давати *свима*. То би могло да буде само *за стиоци* на тај разред, али то више нису награде. И онда, доследно, морало би се давати и онима који понављају.

раднике, који ће *поштено* долазити до својих намирница у животу, који ће их *заслуживати*.

2. Рад у радионици. — Кад се каже радионица, не треба одмах мислити на тезге, алат и нарочито одељење за ово. Почети радионице могу бити и у учioniци. Нека се прво поклони довољна пажња цртању и реду школскоме, па је учињен почетак добар. За тим ће доћи, мало по мало, да деца почињу и правити по што шта, алатом, који имају, и оно што воле. Учитељ ће их само упућивати: како да се не осакате и како ће што боље да ураде. Временом ће доћи и савршенији алат и можда и нарочита места и нарочити часови за ово. Све поступно, а поуздано. Тиха вода брег рони. У деце је тежња или пагон за стварањем. Њега само не треба слабити и убијати. А ако га вешто и потпомогнемо, онда смо два пут учинили да се он развије до талента.

Који учитељ буде срећан, да имадне и нешто алата и радионице, он ће и сам знати како ће поступати у овоме¹⁾.

Из почетка треба да преоблађују простије ствари, занимљивије и оно што деца воле. За тим долазе *ствари, где се више пази на правилност*, а лаке су за израду, а то су ствари од дебеле хартије (картонажа). Онда би дошле теже ствари од дрвета с разним алатима. А свуда ваља имати на уму практичну потребу и месне прилике.

У радионици мора владати *чистота и ред*. Без овога она не развија ни тело ни душу колико ваља. Деца ту не могу бити у онакоме запту, у каквоме су у школи, али не смеју бити ни толико слободна да једно другом смеће. Свако се мора бавити својим послом и трудити се да га што боље изведе.

У радионици ваља да влада дух *мира и љубави*. У њу ваља да се долази с веселошћу, у њој да се ради с љубављу, а из ње да се излази с тежњом за скори повратак у њу и продужење рада. Зато никад не дотеривати до умора, а још мање

¹⁾ Захваљујући Удружењу за увођење ручнога рада у мушке школе и његовоме вредноме учитељу *Јови Јовановићу*, као и свима онима, у којих је ова ствар нашла леп одзива и помоћи, ми ћемо у скоро добити леп број и практички спремних наставника за овај посао. Кад се овоме дода још, да је овај предмет уведен сада и у саму Учитељску Школу, онда су изгледи на будућност још лепши. Ваља само бити смотрен при извођењу ове ствари у пракци. С тога што се нема алата и радионице, што се не налази на одзив код кметова и одбора школских и што се истичу разне сметње, не треба малаксати. Прави вештак треба бити тек у извођењу. Све полако, а одлучно напред, па је успех извештан. На муци се познају јунаци, а на послу радионици....

казнама за некакав неуспех одбијати децу од рада.¹⁾ Ваља имати на уму, да у овоме послу није главно *оно што се уради*, но *сам рад*. Ми хоћемо да *навикнемо децу на рад*, а то ћемо учинити, ако их *пустимо да раде* и ако учинимо да им рад буде мио. А *вештина* у раду доћи ће и сама по себи, мало по мало.

У овоме се мора пазити и на *доба дечије*. Деца у забавиштима и у нижим разредима основне школе нису за овај посао. У томе добу има других радова и забава за њих, а сечиво ни једно не сме им се давати. Дотле она само гледају, и примају гледајући. Тек од осме године може им се допустити и активан удео. — По томе ручни рад ће доћи као предмет тек у III и IV разреду основне школе. Али се највише може развити и технички усавршити тек у вишој основној школи, а може се унети и у продужне, недељне и празничне, нарочито варошке.

3. Рад у градини. — Још више и још кориснија кретања има у радовима у градини или врту школскоме. Зато се и тело овде више развија и на здравље се више утиче, бржим и дубљим дисањем чиста ваздуха, знојењем и пречишћањем крви. И за дух овде има више дражи но у радионици, јер има више шаренила и додира с природом и њеним силама. Али радови у градини ограничени су на извесно време. У градини се не може радити ни кад је рђаво време ни у зимње доба. За ово дакле остају само *лепи* пролетњи, летњи и јесењи дани. Зато се тим временом ваља и користити. Онда радови у радионици могу и да изостану и да се врше само у ружно време.

Радови у градини, као приурочени за радове пољске, земљорадничке и у опште привредне, још су у неку руку и важнији од радова у радионици, који више служе за основицу занатима. Зато су они и претежнији за наше сеоске школе. И у њима има свих оних добитака и за душу и за тело, којих има и од радова у радионици, само ако се уреде како ваља. Зато и не би требало да буде ни једне варошке а још мање сеоске школе без школске градине. Она треба да се разликује од „дана орања“, што га по закону учитељ има за своје личне домаће потребе. Врт, башта или градина школска ваља да је у непосредној близини или додиру са школом. Она ваља да је *око саме школе*.

¹⁾ Дала и ближа упутства о овоме наћи ће учитељи у лепоме раду *Ј. Јовановића*, који је штампан у „Пр. Гласнику“ за 1896 и 1897. а за тим и отштампан одатле у засебну књигу, са сликама.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Она ваља да је проширено и уређено дворштите школско.

Не може се тачно одредити како ваља да буде ово уређење школске градине. Оно зависи од многих месних прилика. Ни две школе нису у истим приликама, и у истој положају према сунцу и на истој каквоћи и величини земљишта. Негде је земљиште окренуто више једној, а негде више другој страни света; негде је више равно, а негде више косо и стрмо; негде је више ђубревито и црница, а негде више каменито или пескуша, кречњача, смоница или глина; негде је једнога, а негде другога облика; негде је веће, а негде мање, и тако даље. А све ово одвише утиче на уређење самога врта или градине. Зато би у самоме почетку код сваке школе посебице морао да направи цео план, или распоред где ће што да буде, какав прави вештач у овоме послу. Не би било рђаво, кад би то било како стручно лице или комисија од једнога стручнога лица из министарства народне привреде и једнога стручнога човека школскога. Ова би комисија имала, према даним приликама и месном земљишту, да одреди све где ће и како ће што да буде, да то стави на хартију и остави га дотичној школи на извршење. Дотични учитељи би после, уз припомоћ школскога одбора, имали ово да изводе поступно. А докле ово не буде, учитељи би имали сами да изводе, како знају и умеју. У овоме могу потражити савета и помоћи од оних, који им је могу дати. То су не само старији и искуснији другови учитељи и привредници, него још и више, они, који су се и у књижевности бавили овим питањем.¹⁾

Истина је, да се много што шта може после пресађивати и премештати на згодније место, али је много боље, ако се одмах у почетку направи план, који се после неће мењати.

У школској градини, као и у радници, није главно оно што ће се урадити и добити, него како се ради и сâм рад. У њој ваља да су испуњена у главном два захтева: научан и практичан. По првоме школска градина ваља да има карактер мале ботаничке баште, где ће ученици имати да виде и посматрају очигледно растење и развијање

¹⁾ У нас је ово питање највише обрадио г. Петар Стојадиновић садашњи управник лозног расадника у Топчидеру, а пређе предавач Пољске Привреде у Учитељској Школи у Нишу, у својој књизи: Школска башта и њено уређење, од које је изишло и друго издање, много потпуније и боље. У Хрвата је радио на овоме Д. Трстеник. (Види му „Skolski vrt na selu“, који се може добити преко сваке књижарнице). Па и Бугари имају о овоме лепо делце, које је изишло прошле године.

најразличнијих биљака, са свима пријатељима и непријатељима њиховим, са свима сметњама и угодбама за растење и напредовање њихово. По другој, она ваља да буде скупи свега културнога и најкориснијег биља, школа за гајење њихово и расадник истога за сву околину. И што више учини у оба ова правца, то ће више добра донети и околини и народу своме.

Нека се упознају млади нараштаји са што више и штетних и корисних биљака своје отаџбине, нека заводе дружбу с њима, и нека им рмдови у градини и вотњаку буду милији од убиственога нерада, штетне свађе и празнога политизирања, па је за народно добро и срећу учињено довољно!

Куда ће се оно што роди и што се произведе у школској градини, то је питање споредно. По нашем мишљењу најбоље би било, да то иде у школску градинску касу и да се одатле набављају алати и новине за школску градину, као; семе, расаднице, гранчице за калемљење итд. По нешто пак може се ставити и самим ученицима на уживање. Нека им је слободно, да, у своје време, окусе род труда свога, те да би га заволели још више!

После радова у градини учитељ ваља да пази, да ученици не озебу. Зато би ваљало да их навикава, да се уморни и звојави увек пресвуку, или барем да их чува од промахе. Небројено болести у нашега народа долази од овога, па би зато омладину његову ваљало учити, да се овога чува. Највеће добро може да буде највеће зло, ако се само непаметно поступи.

Од животиња у школској градини могу се гајити пчеле, свилене бубе, па можда и живина. Али у свему овоме ваља да провејава онај рационалан начин гајења, који треба да се одомаћи и препоручи нашем народу. Ако би се у овоме поступало исто онако, како народ наш то ради данас, онда га школа не би учила ничему бољему, и онда би мало смисла имало и радити га.

Нека школе буду идеал или углед како ваља уредити кућу и окућиште, те да би се и једно и друго приближивало земаљском рају, а учитељи народни апостоли свакога добра и културнога напретка народнога! А материјална срећа и напредак народни доноси собом и напредак умни и морални, а с овим и политички или друштвени. Унапређивање појединаца унапређује и народ.

Ми се ограничавамо само на ове кратке напомене. А кад радници просветни приступе овоме послу, онда ће им се он показати у свој својој величанствености, па ће им се много што шта и само показати шта и како ваља да раде.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Скупљени граматички и полемички списи

Вука Стеф. Караџића. Књига прва. Државно издање. Београд Штампарија Краљевине Србије 1894. 8° стр. XVI. и 224. Цена 3 динара. (свршетак)

Под бројевима IX и X је Вукова полемика о придевима у срп ком језику. У 25. броју С. Новина за 1818. год. — ц — (Павле, касније владика Платон Атанацковић) износи своје мишљење о удвојеноме *н* у неких придева и именица од тих придева изведених, о чему нема доследности у Мразовића словенској граматици. Вук готов, као и увек, да узме реч у свакоме разговору који се тиче чистоте српскога језика и правописа, одмах се јавља и износи разлоге противу свакога удвајања сугласника у српскоме језику.¹⁾ Одмах после указује на неке грешке, које је учинио Атанацковић у мало час поменутоме свом чланчићу у С. Новинама, (меша облике глагола *собрати* с глаголом *собирати*), и указује на грешке, које чине српски књижевници незнањем свога језика, а угледањем на граматику грчкога и латинског језика. У исти мах замера Атанацковићу, што употребљава *џ*. Ово је био почетак лепој и у оно доба реткој полемици о правопису и језику у којој, није било личне препирке, већ научнога и достојанственога расправљања, што је било и у оно доба а и данас доста необична појава у књижевним полемикама.

Атанацковић је огледао да одбрани своје мишљење о удвојеноме *н*, а да се одбрани и од замерке за мешање облика глагола *собрати* с глаголом *собирати*, али је Вук својим одговором на овај одговор оборио све разлоге Павлове. У продужењу тога Вукова одговора има доста лених ствари за свакога, кога интересује наука о облицима српскога језика, и који жели да се упозна са борбом, која је вођена за реформу српскога правописа. Вук ту говори о придевима, и о њима говори сада већ много одређеније но у Писменици; дели их на описне и присвојне; описне даље на придеве који казују како је што и придеве који казују чије је што, а присвојне на придеве који казују припадање само једноме лицу и оне, који казују припадање читавој једној врсти; у трећу групу ставља оне придеве, који обликом личе на присвојне, а изведени су или од прилога (данашњи, тамошњи),

¹⁾ Вук се свега увек доследно држао, па чак и у страним језицима. Види чланак Јована Ђорђевића „Један дан с Вуком“ у Б. Кољу, за ову годину, бр. 39. и 40.

или од глагола (куповни, текући) — одредбе које у главноме могу и данас остати. Разлику у двојким облицима код придева (сада одређени и неодређени вид) уочава и већ правилно разликује постанак пунога облика (одређени вид), само што још не даје нарочите термине овим двојким облицима једнога истога придева, а ништа не говори и о неједнакој деклинацији ових облика. Исто тако указује на разлику пуних и слабих облика у неким зависним падежима код личних заменица и правидно, и ако не и сасвим потпуно, објашњава употребу слабих облика. Даље Вук, говорећи о облику придева *сриски*, указује на једначење неједнаких сугласника по звучности. За самогласно *р* мисли, да би га ваљало писати *сѣ* — *рѣ*; није противан ни Атанацковића знаку *р'* — *р* са апострофом, само му се чини да је први начин обележавања самогласника *р* подеснији. Не пристаје више, као што је пређе и сам захтевао, да се *х* у српскоме правопису задржи. Држећи се начела, да је само она буква савршена, у којој има толико простих слова, колико у језику гласова, противан је Атанацковића буквици у којој нема знакова за гласове *ђ*, *љ*, *њ* и *ћ*. Нарочито замера што избацује знак за *ћ* кога је било још у Србуљама.²⁾ Замера му и за погрешан изговор знака *ш* као *шч*.

Овим су приказани сви прилози у првој књизи скупљених граматичких и полемичких списа Вукових, а који обухватају време од 1814.—1818. године. У Додатку су шест прилога: Азбуко претрес Саве Мркаља и пет Књижевних смесица из С. Новина. Од ових су од већег интереса за нас Азбуко претрес Мркаља и последња смесица, у којој су примедбе о дативу и аблативу у српскоме језику. Платон Кулаковски и Павић ове примедбе приписују Вуку.

Први је прилог у другој књизи, XI по реду у овоме зборнику, Вуков предговор првом издању свога Рјечника. Већ и из оних позива на претплату за Рјечник, можемо по што шта знати о овоме тако знаменитоме послу Вукову. Овим предговором Вук нам даје потпуну и верну слику свога Рјечника. Ту говори о потреби речника и износи побуде, са којих се латио овога тако мучнога посла, па после

²⁾ У повељи кнеза Лазара, којом поклања многа села манастиру Раваница у Србији, од 1381. године има [ѣ:] село Бѣсковѣѣ, и шѣ голе оуправѣ на Бѣснѣѣ пѣѣ. Види: Миклошић Monumenta Serbica, стр. 197.

говори о начину, како је поступао у изради овог речника. Има једна врло лепа особина Вукова, коју је лако уочити у свима његовим књижевним пословима: све своје веће послове он прати опширним и исцрпним предговорима. Тако му је исцрпан предговор и Рјечнику. Ту се не ограничава да говори само о појединим облицима, које је овако или онако унео у свој Рјечник. Захваљујући томе, ми још те 1818. године добивамо тачну деобу народних приповедака на мушке и женске. Исто тако имамо у овоме предговору лепе и правилне мисли о српскоме правопису. Вук на овоме месту одлучно устаје против оних, који траже словенску буквицу за српски правопис, изневши противу тога врло умесне разлоге. Утврдивши тако да словенска буквица не може остати, према гласовима српскога језика, непромењена, ако хоћемо имати савршен правопис, он тражи да се она тако измени, кад се већ мора мењати, да у српскоме правопису буде толико простих знакова, колико има у језику гласова. Из тих разлога тражи, да се из словенске буквице избаце сви знаци непотребни за српски језик, а да се унесу знаци за *ћ, ј, љ, џ, њ, њ*, којих нема у словенској буквици, а који су врло потребни за српски језик. На овоме месту устаје и противу оних, који су противни јоти и траже да се неки од ових гласова обележавају композицијом знака *ь* или *і* и другога слова, и примерима показује непрактичност и немогућност таквога правописа. За слово *х* мисли, да би га ваљало задржати, али само за стране речи, пошто више не мисли, као пређе, да гласа *х* има у српскоме језику. Не пропушта на овоме месту одговорити и на неке замерке његовој другој објави Срп. Рјечника, које су С. Новине прештампале биле из немачкога листа „Oesterr. Beobachter.“ Као и увек, Вук одговара и оштро и исцрпно, и ако су му биле чињене и неке необзирљиве замерке. Вредно је пажње његово правдање од изношења да српске граматике и речници, на штету српске цркве словенски језик „у пропаст бацају.“ И у овоме предговору говори о наречјима српскога језика и опет их разликује три, али не више херцеговачко, сремско и славонско, као у Писменици, већ: херцеговачко, сремско и ресавско. Па у неколико друкчије и карактерише поједина наречја: у херцеговачком изговарају *ѳ* као *ије* или *је*, у сремскоме изговарају га као *е* и као *и* (вера, видити), и у ресавскоме свуда као *е*, сем овога ресавско наречје карактерише још и 3. и 7. пад. једн. *а* основа жен. рода на *е* (дао девојке јабуку, седи на Мораве), и промени грлених сугласника у зубне код *о* основа м. рода пред падежним наставком *-е* у 4. п. множине (разбио Турце, купио опанце.)

Објашњавајући поједине ређе облике, упете у Речник, на једном месту огледа оправдати, и објаснити и *ј* пред крајњим *о* у радном глаголском придеву 1. п. јед. за м. род, које се и сада по кад што погрешком употребљава (донијо, бијо). На ову погрешку навела га основа нач. неодређенога од које постаје овај глаголски облик, а која је код неких глагола била на *ѳ*, па ово *ѳ* дало у јужном наречју *ије*: донијела.

Одмах иза предговора је и Српска Граматика, коју је Вук такођер уз Рјечник штампао. Граматика је рађена на истој основи на којој и Писменица, само што се од ње разликује већом систематиком и већом тачношћу у појединим одредбама. Писменица је већ приказана, те овде се могу зауставити само на оним одељцима из Граматике, који су друкчији но у Писменици. На првоме месту као и у Писменици, говори о српској буквици, и овде предложена буквица разликује се од оне у Писменици у толико, што овде предлаже слово *и*, а из прве избацује *ѳ* и *х*, као непотребне знаке. Тако у овој буквици има 28 слова. Гласове дели на самогласне и полугласне (сугласне); на *р* као самогласно нарочито указује. Сугласнике дели на јасне и мукле, и говори о њихову једначењу, кад се неједнаки стеку, па износи читаве низове примера за једначење; О акценту говори и више и одређеније него у Писменици, али ни овде о њима не говори ни исцрпно ни правилно. Као и у Писменици, именице дели у четири деклинације, само му је одредба прве деклинације овде много неодређенија него ли у Писменици. У напоменама уз поједине деклинације има пуно лепих опазака, поред оних у Писменици, које су се и до сада одржале у науци о облицима нашега језика. Да само неке од њих поменем: 5. и 6. п. једине основа м. рода на *-ар*, и основа месец, отац, стриц, зец; 5. п. ј. основа кнез и француз; 1., 3., 5. и 7. п. мн. код основа м. р. који имају основу на грлени сугласник; о непостојаноме *а*, о губљењу гласова *д* и *т* пред *и*; 2. п. мн. основа црв, мрав, месец, хват, пут, гост; о именици дан; 5. п. ј. од основе коњич; множина од основа стриц и зец; 3., 6. и 7. мн. од основа коњ и зуб; 2. п. мн. од основа кост, кокош, ваш, жит; о јотовању у 6. п. ј. код основа на кратко *и* и др.

Одељак о придевима у свему је онакав, као у његову одговору „Господину -ц-,“ о чему је већ било напред говора.

О бројевима говори, са мадим одступањима, као и у Писменици.

Код заменица су поједине одредбе јасније и потпуније. Ваља нарочито поменути, да већ овде

Вук тачно одређује све случајеве, у којима не могу доћи слаби облици личних заменица за поједине зависне падеже. Уочава посесивни датив код заменица; указује на провинцијални облик за 3. и 7. п. ј. на *e* код личних заменица. Лена је опаска код 4. п. ј. личне заменице трећег познатог лица за средњи род: по правилу код средњег рода су увек 1. 4. и 5. п. ј. једнаки; овде има одступања у толико, што ова заменица у 4. п. ј. за средњи род нема облик првога, већ као и код мушкога рода, облик другог падежа. Поред оних пет врста заменица, које разликује у Писменици, овде разликује и шесту врсту — односне заменице (редативне, трећег непознатог лица у савезноме значењу.)

Код глагола се опажа и већа срећеност и прилично напретка; о глаголима се овде говори прегледније но у Писменици, а истаљен је одељак о образовању глаголских облика, кога је било у Писменици, а у коме је било многих нетачности. Напредак је и у томе, што овде Вук и сам устаје противу пасива у српскоме језику као нарочитог начина, у коме се многи глаголи јављају, и ако је у Писменици код глагола разликовао и нарочиту групу пасивних глагола. Глаголе и даље дели у три коњугације према завршетку 1. л. ј. времена садашњег, али већ као да и сам осећа незгоду од такве деобе, те у напоменама уз поједине коњугације групише глаголе као у неке разделе, што има прилично сличности са данашњим груписањем глагола у разделе и обрасце. Тако код глагола са завршетком — *ем* у 1. л. ј. времена садашњег, са свим су лепо извојени глаголи треће врсте: првога раздела првога обрасца, другог раздела првога обрасца, другог раздела другог обрасца (по дескиновој подели), и код глагола на — *им*, глаголи садашње четврте врсте трећег раздела. Овде указује и на јотовање, које наступа при прављењу тринога придева код многих глагола, чија је основа начина неодређенога на — *и*, кад то *и* од основе пред самогласником ослаби у *ј*, само што те гласовне мене не објашњава.

Под бројем XIV је опет прилог чисто полемичкога карактера. У 92. и 102. броју С. Новина од 1819. године Тома Љубибратић беше штампао неке уломке из Виланда и Јунга, у којима се расправља о књижевнику и његову задатку. Станимир Живковић у 5. бр. истих новина од 1820. године, замера тим преводима са садржине у њима, доказујући да су врло претерани захтеви, који се тамо траже од правога књижевника. Сам преводилац одговорио је на ове примедбе, али и Вук на њих одговара Живковићу. Не мисли да су истакнути захтеви претерани и да ваља бити попустљив према

књижевним радницима у оцењивању њихових књижевних послова, обзирајући се на прилике у којима раде. На против мисли да се књижевници у својим књижевним пословима не смеју обзирати ни на прилике а и на захтеве већине својих читалаца, већ само на захтеве књижевне критике. И овога пута нарочито препоручује српским књижевницима, да прво добро проуче језик свога народа, те да у својим књижевним радњама не чине ни граматичких ни синтактичких грешака.

Потпуно свестан и мучнога и великога задатка, кога се беше подухватио, заподевши борбу за чистоту у језику и правопису, Вук није пропустио ни једне прилике, кад је ваљало устати противу грешења у језику. Тога ради, одмах по појави прве књиге Шрекове опште историје у преводу Јована Берића, устаје и указује на грешке, које је преводилац био починио противу чистоте у језику и правопису. Замера му што је књижицу штампао прквеним словима и употребио знаке непотребне српскоме језику, кори га за недоследну употребу појединих знакова за самогласнике, указује на граматичке и синтактичке погрешке, и пребацује му за варваризме, које је без потребе био у преводу употребио. Овај је чланчић у овоме зборнику под бр. XV.

Вук је у своје раду на реформи нашега књижевнога језика и правописа имао много противника, који су одмећујући једни друге, готово непрестано устајали противу Вука и његова рада. Сиromaшни у стварним разлозима, они су много пута устајали на Вука и безразложно, а по кад што и неозбиљном грдњом. Таква борба између Вука и његових противника почиње већ 1821. године, и води се преко Давидовића С. Новина. Њу почиње Јоаким Вујић једном неозбиљном песмом, којом устаје противу Вукова правописа. После овога јавља се старац Вељко, који сем неких одступања усваја Вуков правопис. Одмах после овога јављају се одсудни противници Вукови, и то прво Петковић и Добрић, „врта обрабателџи“, па после њих Благоје Штипкаловић и старац Кудкало. Свима њима, па и старцу Вељку на оне његове неколике напомене, Вук одговара чланком „Неколико ријечи мојим овогодишњим рецензентима“, који је овде под бр. XVI. У овоме одговору Вук се много не упушта у научна доказивања, јер су му научни разлози мало и били потребни за овакве противнике, који противу њега нису изишли у борбу ни с каквим стварним разлозима. И оно мало стварне препирке, што је било, вођена је само око самих стварица. Да поменем само да се Вук морао чак бранити и од замерке, што придевну заменицу за количину трећег неодређе-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ног лица *неколики* није употребио приложно и онда, кад се њом казује количина мање од пет; или што је место придевне заменице за показивање трећег непознатог лица, кад ова има савезно значење, употребио личну заменицу истога лица за ствари.

Са овим Вуковим одговором није била прекинута ова са свим излишна препирка. Ранитовић, на сваки начин други псевдоним Благоја Штипкаловића, наставља препирку, у којој је још више празнога пребацивања и жучности. У одговорима, који су овде под бр. XVIII и XX, Вук устаје у одбрану од тих нових безразложних напада, и у колико се то могло према онаквоме противнику у својој одбрани је хладан и разложен. Да се види какве је противнике имао Вук тада, да поменем како Ранитовић, препирући се с Вуком, са свим озбиљно објашњава оно *и*, које је у придеву *љуики* постало из *де* (*де = те = и*), тиме што се *љуики* каже а не *друкчије* само за то, да се облик овога придева не би помешао са *љуски* (од *љуска*)!

Под бр. XVII је Вуков одговор Добрићу на његове погледе о начину писању. И Добрић је, као и многи у оно доба, мислио да је позван, да и сâм помогне решењу питања о правопису, па је на свој начин био из словенских слова скривао нову буквицу. Вук у одговору устаје противу свакога крпежа у правопису, и разложно осуђује Добрића, који поред многих других грешака: хоће да унесе у српску буквицу знаке *ѝ* за *и*, *ю* за *јо*, *ѡ* за *ји* а устаје противу *љ*, *њ* и „многих других којекаких“ слова.

У писму Димитрију Фрушићу које је овде под бр. XIX говори Вук о своме познанству с Добровским, па том приликом говори и о неједнаком изговору назала *л* у српскоме (*е*) и рускоме (*ја*) језику. То га одвело на питање: на који су језик Кирило и Методије преводили свете књиге, и огледа решити то питање. Наравно није га решио, као што то питање није ни данас сасвим решено, и ако су га огледали решити прве слависте. Вук још као да не чини разлику између старословенског језика и српско-славенскога, те и полази од поставке: да су Кирило и Методије преводили или на српско-бугарски словенски језик, или на језик папонско-моравских Словена, или на један и други, и на тај начин огледа објаснити *е* у српскоме а *я* (*ја*) у рускоме језику на једном истом месту.

XXI прилог у овоме зборнику скупљених граматичких и подемичких списа је једна од Вукових значајнијих радња. То је „Додатак к санктпетербурским сравнителним речницима.“ Руска царица Катарина била је исписала 273 речи, па наредила ученоме Немцу Паласу, да то преведе на све онда

познате језике у свету. Палас, помоћу других, изврши тај посао и све те речи преведе у 200 разних језика, и тако поста руски сравнителни словарь, који је 1787. године наштампан. У брзо би приређено и друго издање овога речника (1789.—1791. године), које за штампу приреди Србин Тодор Јанковић Миријевски. У овоме издању од словенских језика били су дванаест убројани, и на њих су биле, поред осталих језика, преведене све оне речи. Али су ту словенски језици били и непотпуно и погрешно урачунати: поред српскога био је убројан и илирски као нарочити словенски језик, док бугарскога језика није никако било; многе речи преведене на српски биле су погрешно преведене. Све је ово учинило, те Вук спреми овај свој Додатак, у коме је све речи из сравнителнога речника правилно превео на српски и бугарски језик, и ради прегледа је још крај сваке речи био ставио и како она гласи у рускоме, као и како је била прво преведена на српски и илирски језик. Уза сваку реч иду још и потребне напомене.

Овде су још и Вукови огледи бугарскога језика, које је био штампао уз овај Додатак. У огледима су прво примери бугарскога језика: одељак из светог писма и неколико бугарских народних песама. После су најглавнији основи из граматике. Како Вук сâм није познавао бугарски језик, а није обиловао грађом, и ови огледи су испали површни.

Под бр. XXII је немачки превод Вукове Српске граматике, која је била штампана уз Српски Рјечник. Овде су само учињене местимце неке измене: поједини одељци су скраћени или мало прерађени. После глагола је одељак о непроменљивим речима, кога није било у граматизи, која је штампана уз Рјечник. Прво су предлози, и они су груписани према падежима, које иза себе захтевају; за сваки предлог има нарочити пример. Прилози су подељени према значењу: за место, време, количину, каквоћу, питање, потврђивање и одрицање. Свезе и узвици само су поређани азбучним редом.

Одмах после овога, под бр. XXIII су „Главне разлике између данашњег славенског и српског језика.“ Вук уочава двојаку разлику: у гласовима и у облицима. Од првих да поменем ове: у словенском *л*, у српскоме *е*,¹⁾ у словенском полуглас *ь* у затвореноме слогу, у српскоме *а*, које је махом непостојано, кад је у завршеноме слогу од основе; у словенском самогласно *л*, у српскоме *у*; у словенском се држи *л* на крају слога, у српскоме понајчешће прелази у *о*; словенски завршетак *ије* код основа средњег рода у српскоме је *је*, и оно

¹⁾ Вредно је приметити, да Вук у „данашњем“ словенском језику има назал *л* а нема назала *ж*!

j утиче на уснене, зубне и грлене сугласнике пред собом; у словенскоме *ш*, у српскоме *шт* или *ћ*; у словенскоме *жд*, у српскоме *ђ*; у словенскоме *х*, у српскоме се или изгубило, или је прешло у *ф*, *в*, *ј*, или *к*; у облицима је запазио највећу разлику код глагола: 1. л. ј. времена садашњег свршава се у словенскоме на *ш*, — у српском *ам*, *ем*, или *им*; 3. л. ј. вр. сад. у словенскоме задржава лични наставак *т*, у српскоме то је *т* отпадо; у словенскоме је 1. л. мв. вр. сад. на — *м*, у српскоме на — *мо*; 2. л. ј. вр. сад. је у словенскоме на — *ши*, у српскоме на — *ш*; у словенском има садашњег трпног придева на *м*, у српскоме нема. Код именица види разлику у оним падежима, у којима су у српскоме језику извршене гласовне мене, или у којима су изједначени облици за поједине падеже; или пак у оним падежима, у којима су се о основе изједначиле с *јо* основама, односно а основе са основама *ја*. Код придева види разлику у двојаким облицима (сада за одређени и неодређени вид); у српскоме језику нема у облику за одређени вид у женском и средњем рода крајњег додатка *ја* и *је* од заменице *и*, чега има у словенскоме. У компаративу код придева такође уочава разлику. Код заменица види највећу разлику у облицима за зависне падеже код личне заменице трећег познатог лица.

Све ове разлике само су уочене, али нису објашњаване. Према данашњим резултатима науке о српскоме и словенскоме језику има доста нетачности, те и сам овај чланак данас има вредности више као грађа за историју овога питања.

Под бр. XXIV је Вуков одговор на рецензију о његову правопису која је била из рускога листа „Сынъ отечества“ прештампана у Летопису. Прво се брани од замерке: да се новим правописом српски језик удаљава од себи сроднога руског језика, и упућује рецензента на реформу рускога правописа под Петром Великим. После одговара на замерку да се нови српски правопис ствара напрасно, и овде упућује на старије српске споменике, у којима је већ било појединих знакова, које он сад уноси у српску буквицу, као што је *ћ*, које се употребљавало и за *ћ'* и за *ћ*; гласова *љ* *њ* исто тако било је и у словенскоме језику само што тамо није било нарочитих знакова за њихово обележавање. Позива се на речи Николе Греча о руској буквици и Петра Иванова Кепена о новинама у правопису.

Оглед српског буквара је под бр. XXV. Овај је оглед нарочито интересан за наше учитеље и

оне који се баве питањима о првим знањима у основној настави. Прво је предговор, и у њему у кратко говори о читању и писању, о узроцима који прече, да се писменост рашири у српскоме народу, и о побудама за израду овога буквара. У буквару су прво сва српска слова, којих је 29 — слово *х*, још није био унео у српску буквицу, па су после примери за читавање: прво једносложне, па после двосложне, и више сложне, само растављене у сло-гове, речи. После овога је ћириловска буквица, примери за скраћенице у црквеним књигама, символ вере и молитва господња, и на послетку преглед црквених (словенских), арапских и римских цифара и таблица множења.

Под бројем XXVI је из Данице за 1828. годину оштампана цела Вукова радња „Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику“, коју је на наваљивање Грима био израдио. Цела је радња подељена у два дела: о завршивању код именица и завршивању код придева. Код именица прво говори о изведеним именицама, и разликује седамдесет и седам главних завршетака, а после о сложеницама, код којих разликује једне сложене с преддозима, друге сложене с прилозима, и треће сложене с придевима и бројевима. И придеве разликује на изведене и сложене; код изведених набраја двадесет и пет главних завршетака, а сложене опет разликује према томе, да ли су сложени с предлогом, или с прилогом, или са именицом.

Ове завршетке никако не треба мешати с наставцима, којим су дотични облици постали, јер су местимице наставци поцепани, па је само један део издвојен као завршетак.

Наука о основама и данас је код нас најслабије обрађени, део граматике нашега језика, те ће и ова Вукова радња, поред Даничића Основа српскога или хрватскога језика¹⁾ моћи послужити само донекле као грађа при изради овога дела у нашој граматичи. Ну поред свега тога, што није рађена на научној основи, за нас је опет врло интересна, нарочито за оне, који су у своје време били заинтересовани Живановића Браничем српскога језика, у којима се неколико пута дотиче и сложеница у српскоме језику.²⁾

Последњи приложак у другој књизи овога Зборника, под бр. XXVII је објава о Луке Милованова „Опиту настављења к српској слично-речности и Слогомјерју и Просодии“, и Вуков предговор томе

¹⁾ Основе српскога или Хрватскога језика. Написао Ђ. Даничић, Београд, 1876.

²⁾ Прво у листу Стражилову, па после отуда оштампан у књизи „О српском језику“. Написао Јован Живановић. Нови Сад, 1888.

¹⁾ Види Лазареву повељу о манастиру Раваница од 1321. год.: Бело Цокотина с међами и правинами.... Monumenta Serbica, стр. 197.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

делу. У објави Вук само позива на претплату и износи садржај овога Описа. У предговору говори на првоме месту о самоме писцу Милованову, о томе, како је рукопис после пишчеве смрти дошао издавачу у руке, па онда указује на неке измене које је учинио према новому правопису, на захтев самога писца, а у исти мах правда се за неке неправилности у облицима, које није могао мењати, немајући за то пишчева овлашћења. Говори о своме неслагању са Миловановим и Адамом Драгосављевићем о знацима *и* и *ї* у словенској бузници; он мисли да је *и* узето место грчкога *η*, а *ї* опет место грчкога *ι*, које је у грчкоме морало имати улогу знака за обележавање јоте. На послетку говори о значају саме метрике, и поједина места из Лукина Описа објашњава и допуњава скандираним примерима.

У додатку другој књизи овога Зборника су Вукови Огледи светога писма на српскоме језику; Индијска приповетка „Четири луда Брамина“ коју је био превео из индијске библиотеке А. Шлегела; Писмо Ј. Миловуку о Матици српској; већ помињани Видаковића предговор трећој књизи романа „Љубомир у Елисиуму“, велики предговор Ј. Грима Вуковој *Reine Serbische Grammatik* и Луке Милованова мало час поменути Опис.

Трећа књига почиње великим и лепим изватком из Вукова предговора Српским народним Пословицама које изиђоше 1836. године на Цетињу. Овај предговор пословицама чини мали прелом у Вукову раду на реформи српскога правописа, јер се ту опет враћа знаку за *х*, и *х* после непрестано остаје у српској бузници. Овога ради се Вук био у овоме предговору нарочито и задржао на гласу *х* у српскоме језику и правопису, те о њему доста исцрпно говори. Говори о изговору тога гласа у појединим српским крајевима и помиње поједине гласове (*ј*, *в*, *к*), у које може *х* да пређе. Нарочито опомиње Дубровник и Боку, као српске крајеве, у којима се *х* најчистије и најјаче изговара. Па га ово одвело, да упозна своје читаоце са оним узаним српским крајем дуж мора, који се протеже од Дубровника до под саму Црну Гору, те нарочито истиче карактерне особине народнога говора у томе крају. Даље помиње неке нарочите појаве у српскоме језику на које је наишао у Црној Гори и Приморју: полуглас незамењен пуним гласом *а* (Црна Гора, Доброта); мена зубних сугласника *з*, и *с*, у непчане *ж* и *ш* пред *н* (*ж*нам, *ш*наха), *л*, (*ко*жде, *ко*жлићи), кад су у завршетку предлога *крож*, *ниж*, кад су у завршетку глаголске основе, нарочито код учестаних глагола (*ка*жевати); о мени зубнога гласа *и* у непчани глас *ч* у глагола (*бач*ити у место *ба*цити). Мене ових

сугласника објашњава утицајем талијанштине. Даље указује на необичан облик за 5 п. ј. од *а* основа жен. рода двосложних, који је на — е (Маре, Кате); на мену гласа *ђ* у *І* (*ге* место *ђе*); замену гласа *м* гласом *н* на крају речи (осан место осам); на партикл *зи*, који долази уз придевне заменице за показивање; на замену облика за 7 п. ј. обликом за 4. падеж (сједи у Боку); на посесивни генитив); на промену грдених сугласника у зубне код адјектива (висоци место високи). Даље говори о јотовању уснених сугласника; о разлици у наглашавању истих речи у разним крајевима; о разлици у зачењу некојих речи (владика у Дубровнику значи; госпођа, девојка или жена); о мени гласа *м* у *в*, *н* у *л* и *њ* у *љ* и обратно (мнада — млада, много — много) итд.

Под бројем XXIX је одговор на Језикословне ситнице Милоша Светића (Јована Хадића), чиме се почиње она и дуга и упорна борба, коју је Вук годинама водио са Светићем око српскога језика и правописа. Борбу изазива сам Светић својим Ситницама, које су у истини биле ситнице, јер се у њима говори само о етимологији речи кнезъ, князь, и законъ, и још неколико њих, по Светићу овима врло сродних. Ну у њима је зато било пуно изазивања управљених на Вука. Вук је одговорно на та изазивања, и ако због других својих послова тек 1839. год., на две године после појаве Језикословних ситница. Вук одговара и Светићу као и свакоме од многобројних својих противника: разложно, јасно, исцрпно, али и безобзирно. Сва изазивања Светића одбио је достојанствено, па је узео да научним разлозима говори о самим Језиковним ситницама. Вук се не слаже са Светићем, који по Добровскоме мисли да су кнезъ, князь, законъ и овима сродне речи коншија, књига, све постаде од словенскога корена *кон*, за који опет Светић тврди, да је постао од првобитнога *кѣн* или *кѣъ*. После говори о томе како Светић незна свога језика, и указује на његову недоследну употребу многих облика, на незнање српске граматике, на погрешну употребу многих облика, на мешање дијалеката. И све ово утврђује примерима из самога Светића чланка.

На овај Вуков одговор Светић одговара својим првим Утуком, којим научну и разложну препирку замењује личном грдњом. И на овај Утук Вук није одмах доспео одговорити. Тек 1843. године он на то одговара и то прво у Скоротечи, па после то оштампава и у засебну књижицу. Тај је одговор овде под бројем XXXVI. Утук је мало говорио о језику, због чега као да је била поведена ова препирка, већ је киптео жучним испадима и потвара-

њима на Вука, те се и Вук у своме одговору морао поглавито бранити од тих потварања. Тако је он морао одбијати од себе изношења: да му је Писменицу саставио Лука Милованов; да из зависти није хтео под оне стихове на првоме листу своје прве Песмарице ставити име Симе Милутиновића Сарајлије, чији су то стихови; да му је Копитар у Рјечнику све речи превео на немачки и латински, па се он закитио туђим перјем; да му је он, Светић, преводио на немачки народне песме, а Тиром превео онај извод из граматике, па све то Вук затајио; да знак за *ђ* није Вук измислио, па то опет представља свету као своје дело; да и сувише прецењује себе за скупљање народних песама; да је фалсификовао српску новију историју. На све ово Вук је и лепо и убедљиво одговорио, одбивши сва ова изношења од себе, и откривши Светића намере. На потварање да се чак и у изради свога чланка о главним свршавањима служио радњом Светића о истоме предмету која је била штампана у Летопису, Вук разлосима туче Светића, утврдивши прво да је његов чланак о главним свршавањима био штампан много раније, но што је могао и знати о Светића радњи о истоме предмету, и друго, да се сам Светић могао служити његовим, Вуковим, чланком, али да није умео.

На све ово Светић није непосредно одговарао. Али у Српском улаку изиђе чланак „Изгледн Сербіе“, у коме се огледа неверно представити Вукова радња на српској историји, те је Вук 1844. године на то одговорио броширом „На лажи и опадања у Србскоме Улаку“. Овде се води препирка о Вуковој историјској радњи, те је у овоме Зборнику, под бројем XXXVII, оштампан од тога Вукова одговора само један делић, који се тиче језика. Ту се брани Вук од изношења, да је он место српскога *кнез* био узео *князь* руско, утврђујући баш противно: да је он увек био за то, да словенско *князь* у српскоме може бити само *кнез* а *княз* никако, и да је у овоме тек онда попустио, кад су његови противници са овим *кнез* почели њега престављати као противника кнезу Милошу. На овоме месту доказује, како је и правилније и лепше да се речи совјет, началник, окружје замени речима, које одговарају духу српскога језика.

Тек после овога јавља се Светића Утук II, али о њему и даљој борби између Вука и Светића мало касније.

XXX. прилог по реду је Вуково писмо Платону Атанацковићу о Матици српској. Платону је валао да у договору с некојим књижевницима одреди српски правопис и спреми према томе нову буквицу. Овога ради он је био писао Вуку, и одговор на то писмо је овде. Вук прво указује на

погрешан пут, којим је била пошла Матица Српска примивши на себе улогу ученога друштва. После говори о правопису. И овде износи, нама већ познате, разлоге о немогућности, да се словенска букваца употреби у српскоме правопису. У напред сумња, да ће Платон бити у моћи да Матичине чланове о овоме убеди, те му више и обраћа пажњу на то: да настане код чланова, да бар један српски дијалекат узму за књижевни језик српски, а не да мешају сва три дијалекта, као што су дотле чинили.

Под бројем XXXI. је Вуков одговор, на изношењу у С. Н. листу од 1842. године, да иницијатива за купљење народних умотворина не припада Вуку већ владици Лукијану Мушицкоме. Српски књижевни историк наћи ће у овоме чланчићу врло лепу грађу за нашу новију књижевну историју. Поред тога, што овде Вук врло лепо говори о самоме почетку купљења народних песама, ту има помена и о огледу митрополита Стратимировића, да спреми српски речник и бугарску граматiku, а ту је и лепа, и ако кратка, оцена Разговора А. Качића.

У ово доба Вук је водио још једну полемику о купљењу народних песама. Тироа беше повео јавну реч о скупљању првога Зборника српских споменика¹⁾ које је из дубровачкога архива био преписао и прибрао пок. Николајевић, сарајевски митрополит.²⁾ па их послао у Трет Фрушићу с молбом да их овај пошаље у Србију Јефрему Обреновићу, да их изда. Фрушић их посла преко неког попа Павла Карано-Твртковића, који је ове споменике штампан под својим именом а о Јефремову трошку. Правдајући се од оправданих прекора, да се закитио туђим перјем, поп Павле огледаше изједначити свој положај с положајем Вука, као скупљача народних умотворина. Противу овога је Вук устао, и у одговору, који је овде под бројем XXXII јасно је оцртао разлику између свога скупљачкога рада и рада попа Карано-Твртковића, и том приликом износи махне другога једнога оригиналнога рада Павлова о Босни.

Кад је Карано-Твртковић опет огледао да неверно престаји ствар о српским споменицима и да се одбрани од Вукових замерака, Вук поново устаје и преко С. Н. листа побија све наводе попа Павла. Овај други одговор Вуков, овде је под бр. XXXV.

Под бројем XXXIII је Вуков „Одговор на задатак српског филолога“, који преко Скоротече био поставио П. Нинковић. То је одговор на пет постављених питања о српскоме језику и пра-

¹⁾ *Српски споменици...* собрани трудом Павла Карано-Твртковића. У Београду, 1840.

²⁾ Види В. Вилу 1896. бр. 4.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вопису, прво говори о словенскоме *ш*, које се не може у српскоме употребити за *шч*; о мени словенскога *ш* у српско *ћ*; о глаголдима чија је основа начина неодређенога на — та, па је код једних глагола ова основа изведена од глаголске наставком — а, а код других је ово у исти мах и глаголска основа.

Под бројем XXXIV је члавак „Критика у језику“, који је Вук био написао поводом огледа Вукашина Радишића; да расправи о завршецима — *оство*, — *ство*, и — *тво*, у именицама и — *ескиј*, — *скиј* и *киј* у придева. Вуков је чланак подељен у два дела: у првоме говори о овоме огледу Радишића и указује на грешке, које је Радишић починио, угледањем на руски језик, па том приликом и сам говори о завршецима, о којима је Радишић огледао расправити, нарочито о завршецима код придева, и неке од тих Вукових напомена и данас вреде. Вредна је пажње и напомена о латинским именима на — *ius* у српскоме језику. У другоме делу овога чланчића Вук одговара на замерке, које се чине непостојаноме *а*, које долази у 1. п. ј. радног глаголског придева, да веже крајњи сугласник од основе начина неодређенога с наставком за облик.

Под бројем XXXVIII је из С. Н. листа за 1844. годину чланчић „Песме Марка Краљевића“, у коме Вук устаје противу намерно почињених грешака у Каулиција издању српских народних песама о Краљевићу Марку.

Писма о српскоме језику и правопису, која узимљу угледно место међу Вуковим граматичким и полемичким радовима овде су под бројем XXXIX. Одмах после Вукова писма Платону Атанацковићу о Српској Матици, о коме је напред већ било речи, и писма Текелије Саве истоме Платону, низ је чланака о српскоме језику и правопису, у којима се налази драгоцен грађа за познавање тога времена наше књижевне историје, као и за Вукову борбу око реформе књижевнога језика и правописа. Неке од тих чланака већ приказом, као: Критика у језику, Одговор на „задатак српскомъ филологу“ и Примедбе на преводе Томе Љубибратића. Овде да уознам читаоце са осталим прилозима у овим Писмима.

У првоме чланку после његова и Саве Текелије писма Платону Вук говори у своје учествовању на седницама друштва српске словесности, у времену кад је ово друштво имало утврдити српску терминологију. Ту прво саопштава писмо, које је био писао председнику Друштва српске словесности, Пауну Јанковићу, у коме је противан томе: да се приступа изradi пројектованог „називословног речника, па говори о кварењу језика, које чине

српски књижевници, не знајући језика којим пишу. После овога износи како је и шта је рађено у седницама Друштва српске словесности, у којима је ваљало одлучити о томе речнику. За тим Вук саопштава свој говор, који је држао у првој седници а у коме је препоручивао искупљеним члановима, да се ману грађења речника за српску терминологију већ да место тога прво сами науче добро српски језик. Леп је прилог за познавање односа између два велика противника Вука и Светића, говор и држање последњег, у тој седници, што све Вук овде такође износи.

После овога је Вуков чланак о чланцима Василија Лазића о чистоти и правилности српскога језика, који су излазили у Подунавци. Вук пристаје уз Лазића да српски језик ваља чистити, али не мисли да га ваља онако чистити, као што то Лазић чини. У потврду овога указује на грешке, које је Лазић починио. Овај Вуков чланак подсећа прилично на Ј. Бошковића Из науке о језику¹⁾ или Ј. Живановића Бранич српскога језика.²⁾

На послетку је одговор Вуков на чланак некога Поповића о провинцијализмима у српскоме језику, у коме је Вук за то, да провинцијализме не ваља гонити из језика,

У завршетку ових чланака Вук поставља разлику између српског и словенског језика, и том приликом одговарајући на тражњу неких књижевника, да књижевни језик ваља нарочито стварати, износи противу таквога тражења разлоге нама већ познате из предговора првоме издању Српскога Рјечника.

На Вуково писмо владици Платону у коме говори противу словенске буквице у српскоме правопису, у С. Н. листу од 1846. године излазе примедбе, у којима се тражи да се словенска буква задржи. На те примедбе Вук је био одговорио у истоме листу и тај је одговор у овоме Зборнику под бројем XL. На ове примедбе Вук одговара већ познатим нам његовим разлозима противу словенске буквице, па је том приликом одговорио и на остале ситне и неоправдане замерке, које су му биле учињене у тим примедбама. Овај одговор Вуков за нас није од великог интереса, јер су све примедбе, на које је одговарао, још у оно доба биле и ситне и неозбиљне.

Поводом ових писама о српскоме језику и правопису, јави се и писмо Вјекослава Бабукића Вуку и Вуков одговор на то писмо. Вук је био послао примерак својих писама Бабукићу. Овај се Вуку

¹⁾ Србадија, часопис за забаву и поуку. Београд, 1881. год. После оштампано у Ј. Бошковића скупљеним списима.

²⁾ Види напомену под 15.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

за то писмом захвалио, па том приликом додирнуо и питање о правопису у Хрвата. У својем одговору на то писмо Вук и сам говори о хрватској правопису, па том приликом предлаже и за латиницу сличне реформе, које је већ био извео у ћирици. То је писмо овде под бројем ХLI. На крају овога писма зауставља се Вук и на гласу *x* у 2. п. мн. код именица, и налази, као и Јагић касније¹⁾ да овоме *x* ту нема места.

Писма Платону беху повод и Светића Утуку Ш. Утук II тиче се поглавито Вукових историјских радова, те ће о њему бити речи у Вуковим историјским и етнографским списима. Утук III је повећа књига од 77 страна, а Вуков одговор на то, који је овде под бројем ХLII, тек износи 3 стране. У први мах може изгледати мало чудно, да на тако велику књигу, управљену лично њему Вук одговара тако кратко. Али кад се прочита Утук Ш., одмах се види, како је Вук у овој прилици поступао онако, како је и ваљало поступати. Вук се ограничио само на она два три места у Утуку, о којима како тако може бити научног препирања, а на све остало је оћутао јер је тамо највише личног грубијанства, или изријеком рећи *исовке*, каковдјех се у штампанијем књигама не може ласно наћи* (скуп. грам. и под. списи, III књ. стр. 259). Вук побија Светића тврђење да су православни Срби први почели употребљавати у књижевности народни говор, и упућује га на дубровачке и остале далматинске песнике, који су певали народним језиком, па онда на Рељковића и Дошена, који су такођер употребљавали и народни говор у својим књигама. Говори о 3., 6. и 7. падежу множине код именица средњег рода, за које падеже Светић и даље тврди да се свршавају на — *ама* (мџетама (дџетама), и упућује Светића поред народног говора и на Лукијана Мушицког и Димитрија Давидовића, који не пишу народним говором, па опет облик за те падеже немају на — *ама*, већ правилно на *има*.

Ово је била последња Вукова полемика са Светићем. После се јавља Даничић, научним разлозима туче Вукове противнике, и окончава ту дугу и мучну борбу коју водеше Вук и Светић, у корист првога.²⁾

Под бројем ХLIII је Вуков предговор српског превода Новог Завета, који је штампан у Пешти 1847. године. Ту Вук поглавито говори о тешкоћама, које је имао при превођењу, и о начину, кога се држао при превађању Н. Завета. Онда додаје

¹⁾ Види *Rad Jugoslavenske Akademije*, књига IX, чланак Јагића *Podmladjena vocalisacija u hrvatskom jeziku*.

²⁾ Види Даничића „Рат за српски језик и правопис.“ Будим, 1847. године.

читао низ објашњења, у којима говори у неједнаком превођењу истих речи на разним местима; па онда, о употребљеним турским и словенским речима: о посрбљеним словенским речима, које је употребио у преводу; о кованицама, које је правио у недостатку подесних облика; о облицима *ветки*, *тја-ћа* (турско *чак*); о разлици у значењу које имају речи *брвно*, *кушина* и напаст у словенском и српском језику; па на послетку тумачи стране речи, које је за невољу морао употребити.

Руска је Северна Пчела похвалила овај Вуков превод. На то је изишао у Подунавци, чланак у коме се замера тим похвалама и чине се замерке Вукову преводу. Место потписа на завршетку тога чланка била су два крста, те Вук и штампа књижицу са натписом „Господину са два крста“, која је овде прештампана под бројем ХLIV. У овој књижици Вук редом одговара на замерке: да језик у његову преводу није српски народни говор, већ нека мешавина пригорског и херцеговачког паречја: што је словенско акридџи превео речју *скакавац* а не *ластар*, како неки преводе; што је свој превод штампано у штампарији мехитариста, и што је превод штампано, и не споразумевши се са српским црквеним властима. Све је ове замерке јаким и основаним разлозима одбио.

Под бројем ХLV је Вукова рецензија на Ауероу радњу „Die Sprachenhalle.“ Рецензија је била прво штампана у „Sitzungsberichte der historisch-philologischen Classe“ бечке Академије за 1848. годину.

Под бројем је ХLVI одломак Вукова чланка „Срби сви и свуда,“ који је био штампан у Ковчежићу. У томе одломку износи се разлика у говору Срба и становника далматинских острва, чакаваца. Тако чакавци личну заменицу трећег непознатог лица за ствари изговарају *ча*; *л* на крају слога не претварају у *о*; *ђ* и *њ* замењују са *ј*; место нашега *ћ*, које је постало од јотованог *т*, имају *тј*; *ш* изговарају као *шћ*; *х* изговарају као немачко *сх*; 2. п. множине код именица имају без крајњег самогласника *а*; 2. п. мн. од именица на кратко *и* имају на *их*; 7. п. мн. од именица на *их* и *ах* (градових, женах); 1. д. ј. вр. сад, имају на *у* поред каснијег облика на *и*; у инфинитиву немају крајњег *и*; уз облик за 3. д. мн. вр. сад. domeћу партикл *ду* и т. д. Даље говори о подели Јужних Словена, које, изузев Бугаре, дели у три групе: Србе (штокавце, Хрвате (чкавце) и Словенце (кајкавце), па помиње Сатир Рељковића и седмоглаву аждају Дошена, и приказује стихове Антуна Канижлића и Петра Кнежевића.

XLVII прилог у овоме зборнику врло је драгоцен. Ту су, после књижевнога договора, којим Кукуљевић, Деметер, Мажуранић, Вук, В. Пацел, Миклошић, Стј. Пејаковић и Даничић утврђују најглавнија правила о српском језику, Вукова, „Главна правила за јужно наречје.“ По тим правилима: *Ѣ* у јужноме наречју гласи као *је* или као *ије*, према томе, да ли је у кратком или је у дугом слогу; у неким крајевима у кратком слогу наступа јотовање сугласника пред оним *је*, а у неким крајевима не; *Ѣ* у кратком слогу иза *р* изговара се као *е*; *Ѣ* пред *ј* или пред самогласником чита се као *и*. Даље се јужно наречје разликује и облицима за неке падеже: 2. пад. мн. код заменица и придева на — *ијех*, 6. п. ј. и 3., 6. и 7. п. множине на — *ијем*.

Вукова Посланица Анти Кузманићу, штампана прво у Миклошића Slavische Bibliothek, овде је под бројем XLVIII. У овој посланици, говорећи о језику и правопису у Далматинској Зори, Вук говори нарочито о правопису и књижевном језику у Хрвата и осуђује крпез у књижевном језику, који се ствара мешавином дијалеката. Овој мешавини дијалеката налази узрока или у непознавању разлика између појединих српских дијалеката, или у страху да се не отуђе једни, ако би се писало другим дијалектом, а не оним којим ови говоре. Тога ради поново овде и говори о правилима за јужно наречје. Пред крај ове посланице помиње и одговор Бабукића на писмо, мало раније приказано, и напомиње о грешкама, које је Бабукић починио.

На Вуков превод Новог Завета Никанор Грујић беше написао „Примјтве,“ и те примедбе изнеше повећу књигу. На њих је Вук био спремио повећи одговор, али га није објављивао. Овде под XLIX тај се Вуков одговор из рукописа штампа. Никанорове су примедбе биле врло ситне; или се тичу појединих речи, које би по њему ваљало лепшима заменити; или указују на места, која је требало друкчије превести; или су, напоследку, саме замерке за народне речи, које је Вук био у преводу употребио, а које су Никанору биле непознате. Према овоме Вук је одговарао само на крупније замерке; али и те најкрупније биле су ситне, те је и Вук у свом одговору морао се бавити махом ситницама.

Под бројем L су у целини прештампани Вукови „Примјери српско-славенскога језика“. Ови су примери драгоцене грађа за свакога, који се бави изучавањем историје нашега језика. На дугом и лепоме предговору, који је уз саме примере, увек ће се сваки задржавати, који жели што радити било о српскоме језику, било о споменицима срп-

скога језика. На првоме месту Вук указује на погрешно мишљење о староме словенском језику, по коме руско-словенску редакцију, која је у црвеним књигама, сматрају за најстарији словенски језик, на који су преводили Ђирило и Методије, па износи разлике између рускога и тога словенскога језика. После објашњава многе споменике старог словенскога језика и споменике српско-словенске редакције. Међу овима последњима има и штампаних, и они, и ако су готово били намењени само црквеној употреби, опет пружају богат материјал за испитивање. Вредни су пажње одломци из Октоиха Ђурђа Црнојевића (1494. год.), Литургије Божидара Вуковића (Млеци, 1519.), Псалтира Вићентија, Божидарева сина (Млеци, 1546.), Јеванђеља, штампана у Мрквиној цркви, Пентикостра штампана на истом месту, Јеванђеља штампана у Београду, и т. д. Интересна је напомена Вукова о утицају пословичкога читања на грешке у писању. Саве примере Вук је поделно у четири групе: у првој су групи примери из црвених књига, уз које су упоредо штампани исти примери из рукописа по-србљени, у другој су групи побожне приповетке, у трећој примери из прве половине XVIII века и на послетку је писмо пећскога патријарха Максима некому кнезу Раичу, од 1667. године.

Под бројем LI је чланчић о српској просодији, који је прво био штампан у Миклошића Slavische Bibliothek. Ту је прво Вуково писмо Стерији, у коме указује на грешке, које је Суботић био учинио у својој радњи о српској појезији, и овога упућује да то исправи у чланку, који о истоме предмету спрема. После је Додатак, у коме се Вук тужи, како Стерија није поступио по његовом писму. После овога говори о предажењу нагласка с једног слога на други и о дужини неких слогова.

Последњи приложак у скупљеним граматичким и полемичким списима је Вуков чланак „Срби и Хрвати“, који је овде прештампан из 31. броја Видовдана за 1861. годину. Вук је овај чланак био написао, поводом Шулекова чланка „Srbi i Hrvati,“ који је био штампан у Невену за 1856. Вуков је чланак знатно краћи од Шулекова. Ту Вук огледа решити питање о Србима и Хрватима, које, на жалост, ни до данас није скинуто с дневнога реда као решено. Вук остаје при своме ранијем тврђењу, да су се Хрвати одржали још само у Чакавцима, иначе да су сви остали, које Хрвати за Хрвате сматрају само Срби. Држећи се сведоџаба Константина Порфирогенита, огледа одредити и станиште правим Хрватима. Да би задовољио Хрвате, пристаје на овај модус: сви су православни Срби, католицима оставити да се сами изјасне, па који се

каже Србином Србин је, а који мисли да је Хрват. да га као таквога и сматрају, без обзира на особине у језику којим говори.

Са овим су приказани сви прилози у лепо уређену зборнику Вукових граматичких и полемичких списа. У четвртој књизи биће, за овај зборник врло потребан, регистар и додатак, у коме ће бити поред Вукове рецензије на Л. Мушицког оду Глас Народољубца, још некоје ситније ствари.

Не могу, а да на овоме месту не речем коју и о уређењу овога зборника. Као што у почетку напоменух, ови скупљени граматички и полемички списи подељени су у три књиге, према самим прилозима, који су овде објављени. Друга и трећа књига су још подељене свака у по две свеске. Сви су прилози, у колико се то могло, поређани хронолошким редом. Можда ће бити кога коме ће се овакав распоред свега овога материјала можда учинити мало незгодан; биће их свакако, који би жедели, да су Вукови граматички и полемички списи подвојени по садржини и по начину, на који су постали. Ну ако се само пажљивије разгледају сви прилози у овоме великоме зборнику видиће се: да би другачији распоред овога големога материјала био не само врло тежак, већ готово и немогућ.

Има још нешто што привлачи пажњу у овоме зборнику: уз оне прилоге Вукове, нарочито полемичке, који су постали поводом туђих радова, штампани су и ти туђи радови, ако само стоје у тешњој вези с дотичним Вуковим послом. Мило ми је, што се не могу сложити са онима, који баш зато чине замерке уреднику. Мени се шта више чини, да се неки, нарочито полемички послови Вукови не би могли ни разумети без тих туђих послова, који су овде објављени.

Морам споменути и то, да су сви прилози врло верно прештампани, тако да су чак обележаване и све разлике у појединим издањима код прилога, који су имали два издања.

Уза сваки прилог су додате библиографске и друге потребне напомене.

Уредник је врло савесно испунио оне велике обавезе, које је био примио на себе, подухвативши се мучнога посла: да прикупи, среди и спреми за штампу многобројне Вукове граматичке и полемичке списе. Захваљујући њему овај је зборник и постао оно што је: најлепши и најтрајнији споменик Вуку.

И техничка је израда одлична и на томе искрена хвала издавачу Државној Штампарији, али не хвала на онако високој цени.

Брање,
30. септ. 1897.

Ж. О. Дачић.

Josip Šlezinger *prvi srpski kapelnik knjaževske garde. Napisao Fr. S. Kuhač. — Preštampano iz „Vienca“. Zagreb. Tiskom dioničke tiskare. 1897.*

Кад би смо се запитали: ко данас познаје име Јосипа Шлезингера, заиста би нас се мало нашло, који бисмо умели рећи, да је то први српски капелник књажевске гарде, а још би нас мање било, који бисмо о њему више што знали.

Овај је факат знак неблагодарности према једном знатном човеку по нас, у погледу музике, према патриоти, који је своју нову отаџбину — Србију верно служио и истински љубио.

Брат наш по крви славни компонист и писац музички г. Фр. Кухач, појмио је важност Шлезингерову и одао му достојну пошту, написавши му биографију и приказавши му значај.

Ну г. писац није нас задужио само тиме, што је одао пошту успомени Шлезингеровој, већ нам је у исто време пружио и драгоцене грађе за културну историју наше земље, упознавши нас са радом Шлезингеровим на зачећу српске уметничке музике.

На прве четири стране своје књиге изнео нам је г. Кухач у кратко стање српске музике под Турцима и под Кнезом Милошем, кога нам износи као великог поштоваоца музике и лепих вештина у опште. Даље се казује како се Кнез Милош постао да у својој земљи уведе музику онакву, каква је у других народа у Европи, јер му турска музика не гођаше. Још се даље казује како се намерио на Јосифа Шлезингера, који је тада био капелник новосадеке градске банде. 1830. године видимо Шлезингера са његова три друга у Србији, где постаје први српски књажевски капелник у Београду.

Ово доведе више је увод у сам посао г. писца, који много доприноси разумевању главне ствари, нарочито да се уочи стање музике у Србији до Шлезингера.

Сад настаје главни посао г. писца, у коме нам износи што може бити верније и лепше живот и рад Шлезингеров. Све је то тако лепим и разумљивим стилем изложено, да се човек, читајући овај посао, чисто пренаша у оно време из којег је материјал. Овде ће читалац сем живота и рада Шлезингеровога упознати и више лепих и интересантних ствари. Упознаће доста карактерних црта Кнеза Милоша и Кнеза Михаила, сазнаће неке појединости из жалосне драме што се одигра у Кошутњаку у мају 1868. г. а музичар ће увидети, на шта треба да обрати пажњу у својој струци, ако жели да носи име компониста.

За тим нам је г. писац описао Шлезингера у опште као човека и музичара. Ту је изнесен његов карактер, патриотизам, вредноћа и спрема у музици.

Последњи је део биографије „*Popiš glasbotvornina Josipa Šlezingera*“, који служи као додатак, да би биографија била потпунија. — У овом делу изнесена су сва дела Шлезингерова по групама, која је или он сам компоновао, или удесно за своју „банду“.

Овде ми ваља споменути, да је г. Кухач оборио многе неистине учитеља јеврејског језика у народној школи у Пешти „*Ignat-a Paich-a*, који у делу „*Beth-El, Ehrentempel verdienter ungarischer*

Israeliten“ написа биографију Шлезингерову, али врло неистинито, вршио неку јеврејску мисију.

Многи знаменити радови г. писца на пољу музичком били би довољна препорука овоме спису и да није израђено овако криво, да се само нуди не само музичару већ и свакоме коме развитак наш на срцу лежи. — Стил је тако леп и разумљив, да се књига намеће и читалац је лако не испушта из руке.

Нека је искрена хвала г. Кухачу што се сети радника на музици братске земље, те нас задужи признањем и захвалношћу!

Влад. Р. Ђорђевић.

ПРЕГЛЕД ШКОЛСКИХ ЛИСТОВА

Zeitschrift für das Gymnasialwesen. Herausg. v. H. F. Müller. LI. Jahrgang. Свеска за јули 1897.

Ова свеска на првом месту доноси *расправу*: „Проблем трагичнога и његовога обрада у школи“ од Др. А. Биза (Biese). У школи се мора не само разум образовати, већ ваља неговати и чисте, племените осећаје. Уживање у лепотама природним треба да се развија не само у природној историји и у цртању, већ и у оним часовима, што су посвећени и појесији и неговању духа ученичкога. Племенито осећање мора понићи на темељу свега што је лепо у природи и уметности. А шта је лепо? Шта је узвишено? Шта је трагично? На ова се питања врло различно одговара. Највише је спора око појма трагичнога, који је врло важан и врло тежак, а који за школу има великога значаја. И доцета овај се појам тешко може свести на једну кратку, општу формулу; он има толико облика као и сам живот. Супротни пол трагичном је комично; али душа је комичному контраст; то је сукоб неразумности и разума, који, зато што није штетан, дејствује не као неповољност већ као веселост. Код трагичнога наилазимо на контраст између величине човечје и његове судбе, између узвишености и јачине карактера и супротнога и страшнога, у које он упада и у ком подлеже. Контраст у трагичном и комичном упућује на нешто ирационално; али док код комичнога он има весело решење, дотле код трагичнога врло често остаје судбини отворено питање: зашто? Зашто баш најмоћнијој вољи и карактеру прете толике опасности. Зашто баш највећи људи копају себи гроб, на зашто морају да га копају? Зашто је пропадање судбина лепога на земљи?

Са трагичним је најсродније *узвишено*. И оно је сложен појам, као и трагично. Све што је трагично јесте и узвишено, а узвишено постаје трагичним баш контрастом између човечје величине и човечје немоћи, борбом, у коју се упушта воља велике личности са супротним силама овога света или са судбином.

Трагично као да још ближе стоју дирљивом, жалосном и тужном. Само својевољном борбом може жалосно и ужасно постати трагичним. Дакле, борба је, поред контраста, други важан моменат код трагичнога.

Погрешно би било, кад би се трагично сматрало само као кривица и испаштање, а тако и кад би се од песника тражило решење животне загонетке, философска спекулација или теолошки систем веровања. Песник треба да нам даде један део живота, слику људскога бића, уметничку истину, све онако, као што се види песничким очима, осећа песничким срцем и ствара снагом творачкога генија. Јер песник није филозоф, већ *ποιητής*, тј. човек који ствара; естетично се оснива на опажању и осећању, а мисаони је елеменат секундаран у песничкој уметности.

Отежава се разумевање трагедије, кад се једнако истражује кривица. Јунак је трагедије до душе крив за своје страдање и своју пропаст због свога карактера, свога рада, своје јаче, поносите воље. Али да ли је узрок већ одмах и погрешка у смислу моралне кривице, која тражи испаштање? Јунак много више испашта општу кривицу, тј. кривицу човечанства са његовим ограничењима, или кривицу свога времена са његовим предрасудама, или свога сталежа, која га притешњује, него ли индивидуалну кривицу своје појуде, своје дрске воље. Кад, мимо ово, помислимо на моћ наслеђа, онда се тек може знати, где управо почиње морална одговорност!

Ми појмимо и естетички само оно, у што се можемо уживети, што можемо осетити; па с тога ми заједно са јунаком патимо, јер нас не обузима само сажалење већ и страх за њега. И ако трагедија много више дејствује као *έλεος* и *φόβος*, Аристотел је ипак у катарсису погоднио главну ствар; само тај процес треба замислити не после трагедије, већ за време тога њезина. Патња је дакле заједничка много важнија него сажалење, него *έλεος* Аристотелов. Тако узбуђење

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јесте, и ако помешано се болом, ипак уживање, јер је ослобођавање, узвишавање душевнога живота, јер се ми код трагедије од овога бола опет уздижемо до вере у величину човечију, и ако појединац подлеже, до победе идеје доброга, за коју се он борио. Дакле баш у томе и јесте уживање у трагедији а не само у уметничком облику.

Како треба младеж васпитати за осетљивост према уметности, како се код ње може пробудити смисао за трагично? Ваља их образовати у страху божјем и истинитости, али им развити и осећање лепоте и чисте, племените човечности. Али племенита човечност није ништа друго до симпатија, љубав, моћ појмити другога, разумети га, с њиме се радовати и с њим патити. — Живот великих људи из старе и нове повеснице није без трагичних момената. С тога наставник повеснице има прилике, да у својих ученика развија осећања о којима је горе била реч, и то још у нижим разредима, код прича и гатки. — У песничству може се трагично ученику показати најпре у епу и лирици. Гледајући у том, како живот има не само таштих уживања и радости, већ и борбе, обмана и одрицања, ученик се на тај начин спрема за разумевање драма, које се читају у највишим разредима, како из старијих тако и из новије и књижевности.

Далеко би нас одвело, кад би се дотицали и примера, које писац наводи. На послетку, као додатак овоме чланку, наведена је литература, у којој се иста тема расправља. —

Од *приказа* заустављамо се на овим, за нас од веће важности.

Х. Шилер приказује „Педагогику пре Песталоција“ од Х. Шерера и жели јој много читалаца међу наставницима виших школа. Е. Хајденрајх с хвалом оцењује двадесетпрво издање Елент-Сајфертове „Латинске граматике“ у обради М. А. Сајферта и В. Фриса, у којој налази само маленкости, које ваља исправити, што се може учинити у новом издању. Г. Саксе препоручује као одлично помоћно средство за наставу грчкога језика „Потпуни речник за Ксенофонов Анабасис“ од Б. Сула, док Хермана Сакса „Речник за Ксенофонов Анабасис“ не може препоручити за употребу у гимнасијама. А. Кирхов препоручује: Хаартову „Карту планиглоба за зид“, „Школску карту за зид за историју пруске државе“ од Балдамуса, В. Кајлову „Орохидрографску карту Азије“, „Карту Палестине за библиску историју“ од Х. Фишера и Х. Гутеа, „Атлас слика за географију Европе са описом“ од А. Гајстбека, и Хелцелове географске карактерне слике. Повољно оцењује А. Калус „Збирку примера из аритметике и алгебре“, где је систематски сабрано 2765 задатака према Аритметици и Алгебри од истога писца, Х. Шуберта. Исти референт препоручује „Б. Копеса Аритметику и Алгебру, II део“, у преради Ј. Дикмана. На против, за Х. Функеа „Методски уређене задатке уз Мелерову Елементарну Математику“ не зна референт, О. Мајер, коме треба да дођу у руке, јер не одговарају ни потреби ученика ни наставника. — За књигу, „Живот биљака“ од А. Кернера од Марилауна (А. Kerner von Marilaun), другога издања св. I., вели референт М. Папер, да и по садржини и по изради (нарочито су лепо многобројне слике) потпуно заслужује да се стави упоред са Бремсовим Животом животиња, која књига изашла такође у издању Библио-

графскога Института у Лајпцигу и Бечу. Препоручује ју и за школу и за кућу.

У трећем одељку имамо *извештај* са 43. Скупа Друштва рајнских школских људи, који је држан 20. априла 1897. год. На том је скупу председник, Д-р Матијас, директор из Диселдорфа, изговорио неколико речи о животу и раду преминулога вишег школског саветника Д-р Штаудера, чијем је спомену и скуп одао почаст устајањем. За тим је професор Алфред Бизе из Кобленца држао предавање о проблему трагичнога, које је предавање целокушно штампано у овој свесци „Zeitschrift“-а, као што смо већ и ми горе приказали. После предавања настала је дебата, у којој су учествовали многи чланови скупа. За тим је професор П. Мајер говорио о теми: Из области с оне стране наставне методике. Он је са много хумора говорио о омрзнутој и омињеној методици, пред којом се сви клањају. Велика је област методике, али има још једна област, на којој се још не виђу њене заставе, област с оне стране методике. Он опомиње, да не треба узимати свестрано дејство (Allwirksamkeit) методике. За тим говорник прелази на тако звани први формални ступањ, па онда на други, и своје мисли примењује на наставничку праксу. Директор Јегер из Келна радује се, што се нашао човек, који удара на извештаченост (überkünstliches Wesen); јер главна мисао Мајерова, да се може много само собом учинити, педагошки и дидактички је врло плодна. Још је о том говорио и директор Матијас.

Због краткоће времена одожена је четврта тачка: Тезе о настави немачке граматике.

Био је и заједнички обед а у вече другарски састанак.

У четвртој је одељку списак послатих књига. У додатку је приказ 15 дела о Херодоту од Х. Каленберга, а за тим од истога: о језичној употреби Херодотовој, где је говор: о партитивном генетиву у атрибутивном положају; *οὐδέ (μηδέ)* место *καί (ἀλλά)*, *οὐ (μή)* код Херодота; члан код *πᾶς, οὗτος, ἐκείνος* и *ὅδε*. На послетку је почетак приказа дела о Цесару и његовим настављачима (приказано једно дело) од Р. Шнајдера. —

У свесци за *август* — *септембар* има две *расправе*: „Извођење нових наставних планова“ од Д-р Т. Соргенфраја и „Прилози историји Писистратида“ од Г. Платнера. У првој расправи писац, наравно с обзиром на пруски наставни план од 1892. године, тражи да се изведу ови прописи: да гимнасија буде потпуна, са девет разреда, без комбинованих разреда, чега има у мањим местима; да се уведе систем редних наставника, нарочито за ниже и средње разреде, као што то тражи и наставни план, јер само на тај начин може наставник васпитно утицати на своје ученике, те да доиста буде у средишту наставе; и, на послетку, да се пропише тако звана приватна лектира и за VII. разред (Obersecunda) а не само за VIII и IX (Prima), као што је сад. — Друга расправа, по својој стручности, иде ван круга наших средњих школа, те с тога и прелазимо преко ње.

Од *приказа* да истакнемо неколике и из ове свеске.

За књигу Г. Фрелиха „Звезде прве величине на небу педагошком“ пита се референт Херман Шилер,

коме може она бити намењена, јер је за почетнике сувише конденсована, а знаоцу је непотребна. А. Јонас препоручује одличну расправу А. Небеову „Филип Меланхтон, учитељ Немачке.“ В. Фолбрехт с хвалом приказује Х. Шилера „Распоред часова,“ слажући се с писцем, да прављење распореда није механички посао, већ да је то једно врло важно, фундаментално питање педагошке психологије и физиологије. Писац у главном расправља ова два питања: 1. почетак и свршетак школских часова и прекидања наставног рада између њих, 2. подела овога времена на поједине предмете, и на послетку додаје неколике „нормалне распореде часова.“ Писац тражи да се предавања у три нижа разреда не почињу пре 9 часова, а у вишим раније, према локалним односима. За време топлих летњих дана може се раније почети. Из хигијенских обзира тражи као правило да се они предмети који ишту више умнога рада ставе пре подне. За после подне оставља ове предмете: телесно вежбање, певање, цртање, јеврејски и енглески у гимназијама. Али и овде морају се имати на уму и специјалне прилике. Опширно и темељно разлаже како треба поједине предмете поделити по времену, тражи да часови разио трају, да буду најпре дужи, па онда краћи, а према томе да је и одмор; ипак не треба ни један час да је краћи од 40 минута. Даље, писац тражи очигледност као основу свакој настави, за тим промену у настави; нарочито препоручује концентрацију, која се најбоље може извести правилним системом класне наставе на место стручне наставе. — Врло је поучна и у сваком погледу ваљана књига: „Историја методике латинске елементарне наставе“ од Јулија Латмана, која, има и ту оправдану тежњу, да „наставу у старим језицима одржи на оном положају, на који она има природно, историско право.“ И референт, А. Алхајм, топло је препоручује. — На чврстом земљишту стоји, вели Е. Хајденрајх, позната Штегманова „Латинска школска граматика,“ која је у свом седмом издању у главном остала непромењена. Једино јој се може замерити, што има много појединости, у којима се ученик без учитељеве помоћи не уме наћи. Преко ситнијих напомена референтових прелазимо. У новом, деветом издању од Х. Ј. Шилера изашла је Остерманова „Латинска вежбања за терцију и доњу секунду.“ Т. Буш је препоручује. — Класичној је настави намењен „Избор из Овидијевих метаморфоза“ од Хуга Магнуса, у ком је грађа добро пробрана и коментар брижљиво израђен (Макс Кох). — „Цицерон у мени столећа“ јесте, како вели О. Вајсенфелс, „сведочанство у корист Цицеронову, тако рећи јубилејска беседа,“ коју је писац, чувени петроградски филолог Т. Зјелински држао поводом двестисуњнице Цицеронова рођења, те је сад издаде проширену и поправљену у немачком издању. На супрот нарочито у Немачкој раширеном рђавом мишљењу о Цицерону, писац њега сматра као великог човека, једнога од умова који су за собом водили културне епохе. И референт, и сам познат као цицерониста и радник у том правцу, необично препоручује ову књигу. Докле Зјелински овако речју војује за Цицерона, докле Р. Франц ваљаним избором и добрим ђачким коментаром „Цицеронових писама“ осваја му практички земљиште у школи, класичној гимназији. Обе књижице, текст са животом Цицероновим и коментар, у сваком се погледу препоручују (К. Брант). — По-

четницима у класичној филологији, студентима у првом реду, намењена је „Упоредна граматика класичних језика,“ коју је енглески написао Р. Giles, а на немачки превео и за Немце удесио Joh. Hertel (Лајпциг, 1896.). Сад је већ и у Немачкој настала потреба, да и класични филолози знају барем основе упоредне науке о језику и да се у својим студијама користе резултатима њезиним. И ако је грчка и латинска граматика, у свима својим деловима и у целини, добро и више пута обрађивана у немачкој научној литератури, ипак се осећала потреба за једним уџбеником, којим би се с успехом могли користити студенти класичне филологије. И референт, Х. Циер (Ziener), уверен је, да ова књига одговара својој задаћи, те је и препоручује. А и писац ових редова скромнога је мишљења, које је стекао прегледом ове књиге, истина доста брзим, да она може и нашим млађим филолозима, који читају немачки, добро да послужи, као што је за ту сврху подесна на француском језику књига „Précis de grammaire comparée du grec et du latin“ од V. Henry (Париз.). „Грчка вежбања“ у 3 дела од Т. Дрика и Ф. Грунског може се корисно употребити као школска књига за грчки језик (Г. Саксе); док „Ново-Грчка хрестоматија“ од А. Сајдла у главном задовољава потребу оних који се интересују за нови грчки језик и његову књижевност (Н. Röhl). — Референт А. Рор приказује ова дела за француску наставу: В. Флајшхауер, Практична француска граматика (одговара својој задаћи); Бедкер (Böddeker), Најважније појаве француске граматике (одлична репетиторија за наставнички испит у средњим школама); Е. Вилке и Денервô (Dénervaud), Очигледна настава у француском (не може се препоручити као једина књига за учење). Више карактер књиге за прочитавање и понављање него правога уџбеника ђачког има дело: „Француска Граматика за више разреде средњих школа“ од Е. Шмита (М. Банер). Уз познату француску граматичку удесио је Петерс и Вежбању, коју овде у другом издању приказује П. Швигер. — У подугачком приказу, који, по речима референтовим, стоји у обрнутом односу према вредности дела, Х. Бретшвајдер одбацује Рајнхолда Гинтера „Немачку културну историју.“ — Р. Ланге жели велику употребу ваљаном „Прегледу опште историје“ од Давида Милера. Х. Бертрам приказује „Дидактику и методичку наставе у рачуну и математици“ од Макса Симона, које дело отисак из познатог ваљаног Баумајстеровог зборника педагошког.

У трећем одељку ове свеске наводи М. Шнајдевин литературу „о идеји и облицима хуманитета.“

У „додатку“ приказује Р. Шнајдер 16 дела о Ј. Цесару, а К. Дајтике 24 о Вергилију.

М.

Zeitschrift für das Realschulwesen издају и уређују Емануел Цубер, проф. бечке технике, Адолф Бехтел и Мориз Глезер, професори државних реалака у Бечу. XXII. година XII. свеска.

1. *Расправе и чланци.* Професор Александар Ванберг у Траутенау, написао је расправу под насловом: Мисли о настави у пољу“ (Gedanken über den Unterricht in Freien). Како је ова ствар од општег интереса, то ћемо у кратко изнети мисли пишчеве о овом предмету. Говори о томе, како се данас сви тру-

димо, да методику наставе тако усавршимо, како би нам ученици у школи што више научили, те да не би морали по више часова у ноћи радити школске послове. Ша како се увиђа потреба, да се ученици од рада чешће одмарају на чистом ваздуху, то је сасвим оправдано питање, да ли би се један део наставе могао пренети сасвим ван школске собе. Настава у пољу ступила би на место неких часова или у слободно време. У природним наукама и хемији то се већ и ради, али на овај начин могла би се учврстити и настава у физици, земљопису, историји и цртању. Овакве екскурсије имају многе добре стране; ученици ће упознати многе ствари, које у узаној школској соби не могу видети и прошириће круг очигледности. Сет тога, на свим екскурзијама долази учитељ у интимнији контакт са ученицима; може да их поучава и да им објашњава и да у сваком правцу има осетног утицаја на њихово васпитање и образовање. Екскурсије потпомажу јако концентрично наставе. Само на једном излету могу ученици више научити него за неколико часова у школи. Због тога могао би се и број часова смањити, па да се омет постигне исти успех. Наставници, који су чинили с ђацима екскурсије, знају, с каквом су љубави и весељем учествовали у том послу. Дobar учитељ, као прави пријатељ омладине неће занемарити ово помоћно научно средство тим пре, што се њиме увећава љубав ученика према предмету и наставнику. После ових општих напомена прелази писац на разматрање, како се имају извршити ове студије у појединим предметима. I. *Хемија*. Како у овом предмету настава мора бити што више очигледна и како су експерименти основа за сва посматрања хемиска, то би имало места, да се претреса питање, да ученици раде 1—2 часа недељно у Лабораторији. Један важан део хемије јесте технологија. У настави треба учитеља само оне ствари, које пружају ученицима научне примене интересних и лако схватљивих хемиских процеса. Учитељ хемије моћи ће нпр. лако извршити експериментом добијање соде, фабрикацију сумпорне киселине и т. д. Али сем ових експеримената треба учитељ да посети са ученицима и фабрике ако их има у месту. У свакој вароши има по нека фабрика. Сlike су врло добро научно средство, па је згодно, да се њима украси школска соба; оне су онда ученицима увек пред очима. Многи илустровани листови доносе вештачки израђене слике разних еталисмана, које наставник хемије може да прибере и у згодној прилици да покаже ученицима. II. *Физика*. Већина физичких закона јесу последице тачних посматрања одређених природних појава. На примењену физику nailазимо код разних индустријских предузећа. Према томе начин практичних студија састојао би се у излажењу у природу и у похођењу техничких предузећа. У екскурсије треба водити само ученике из виших разреда. Екскурсије у природу треба да имају више карактер научне шетње, где ће учитељ доћи у непосредни додир са ученицима и у разговору претресати разне природне појаве. Виде се водени точкови, турбине и ветрењаче; говори се о громобранима, телеграфским и телефонским жицама, разгледају се сигнални апарати на жељезничким стражарама и станицама; посматрају се водени таласи; чине се огледа о простирању звука и светлости и т. д. На оваквим екскурсијама може се говорити и о метеоролошким ства-

рима; расправљати питање о стварању облака, о ветру, киши, олуји и т. д. Једне ведре, зимске вечери може наставник извести ученике у поље и упознати их са појавама звезданог неба. Сем ових шетња треба наставник да одведе ученике у какву фабрику; ту ће се упознати са парном машином, видети практичну примену манолитра, вентила за сигурност и т. д. Ако има у вароши фабрике за електрично осветљење, треба је посетити, јер ће ученици тек онда добро упознати динамомашину, кад је виде у раду. Ту се онда може говорити о електричним лампама и другим апаратима. И опсерваторију, ако је у близини, треба посетити и упознати ученике са њеним уређењем. — Писац прелази после на зоолошке, ботаничке и минералолошке екскурсије, али, како су те добро познате ствари и наши их наставници врше, то нема потребе о њима говорити. Још ћемо у кратко споменути екскурсије из земљописа, историје и цртања. Једног лепог пролећњег или јесењег дана нека изведе професор земљописа ученике у поље. Ван вароши ученици ће по сунцу одредити стране света, и онда ће им бити лако одговорити на питање на којој страни лежи варош, поједине куће и т. д. После се ове одредбе контролишу компасом. Идући даље доћиће се до какве реке, којој треба одредити ток, обале и пад. Из ове одредбе моћиће ученици лако одредити нагиб земљишта. Ако има прилике, да се покажу и острва у реци или у каквом језеру, онда ће се ту утврдити изучени појмови. Добро ће бити ако се међу ученике подели неколико ђенералштабних карата, па да они на њима траже поједина места. За даље путовање треба онда употребити карту. Врло корисно а за ученике занимљиво биће, ако са узвишенијег места цртају околицу, јер ће се тиме упутити у тачно посматрање и одређивање растојања и површине. На овим излетима може се говорити и о метеоролошким односима, о врстама производа, о плодности земљишта, о комуникационим средствима и т. д. Скоро све наше вароши имају своју богату историску прошлост, испричаће је ученицима, показаше им све, што у околини те вароши има. Ако има остатака још из римског доба, он ће им објаснити, како су Римљани зидали. Галерије слика и музеје треба чешће посећивати. — Цртање је опште васпитно средство, зато треба њему обратити особиту пажњу. Није довољно, да ученици претржавају и копирају са прегледа, већ је потребно, да они цртају са природе. У природним наукама и у земљопису треба обратити нарочиту пажњу на цртање. Сваки ученик треба да уме нацртати онај објекат, о коме је реч. Вежбање у цртању по природи има великог значаја за доцнијег техничара, лекара и правника, јер сваки од њих имаће прилике и потребе да на, брзу руку, скицира какво место, зграду или микроскопску слику, Овакав начин наставе је већ одавно заведен у Енглеској, тамо се у опште поклања велика пажња цртању. У 1893 години положило је 18548 кандидата испит за учитеље цртања.

Лидов каже: Сваки народ, који тежи за вишим образовањем, и чији су државници дошли до уверења, да у настави вештина лежи најчистији и најиздашнији извор морала и благостања, треба да се угледају на Енглеze. Учити цртање исто је тако важно, као и учити писати.“ Чим у Енглеској ученик уме да рукује писалком, одмах га упућују у природу да брзо скицира;

тима он задобије више самосталности у посматрању и изналажењу него код вечитог копирања.

Школске вести. Први интернационални, конгрес математичара у Цириху од 9—11 августа 1897 г. од проф. Цубера.

Године 1894. на скупу немачких природњака и лекара, поникла је мисао, да се у Цириху сазове интернационални конгрес математичара. Професори великих школа у Цириху учинили су потребне спреме и конгрес састао се 9. августа ове године. Скоро све државе европске и многе америчке послале су своје изасланике на овај скуп. По званичној листи било је на конгресу 203 члана. Велики број признатих математичара дошао је на скуп, да својим присуством подстакне на рад млађи нараштај. Конгрес је заседао три дана. Први и трећи дан беху одређени за опште расправе а други за специјалне, научне радове. Према подели математике, конгрес се поделио на 5 секција: I секција за рачуницу и алгебру; II. за анализу и теорију функција; III. за геометрију; IV. за механику и математичку физику и V. за историју и библиографију. На главним скуповима расправљало се на немачком и француском језику, а научна предавања држана су на немачком, француском, енглеском и талијанском језику. Конгрес је отворио цирихки професор Гајнер, који је изабрат и за председника. После његовог поздрава прешло се одмах на рад, и професор Франел прочитао је расправу париског професора Poinkaré-a о „Односима анализе к математичкој физици.“ Затим је реферисао проф. Рудио о „задатку у организацији математичких конгреса“. Између осталих тачака напомиње он у свом реферату све задатке конгреса: Лично упознавање, које ће утицати на унапређење науке; морална помоћ за издавање целокупних дела математичких класика; сређивање науке и њеног целокупног стања и расправљање појединих важнијих проблема, дискусије питања о терминологији и о избору математичких јединица. Једно од најважнијих питања, за које је потребан међународни споразум, истакнуто је питање о саставу библиографије, којој би био задатак, да објављује све оно, што се јавља на целом свету у области математике. Први главни скуп завршио је проф. Хурвиц својим предавањем о „развитку опште теорије аналитичких функција у новије доба.“ На другом главном скупу држао је турински професор Пеано предавање о својој „математичкој логици.“ — Предавач објашњава своју нову симболику

за све закључке у математици. После овог предавања прешло се на саветовање о резолуцији, која се односи на организацију и задатке конгреса. Закључено је, да се конгреси држе сваке треће или пете године и да идући буде у Паризу 1900 год. Трећи ће бити у Немачкој. Други главни скуп завршен је предавањем професора Клајна „о вишој математској настави.“ У предавању свом дотакао је Клајн само питање о спреми будућих научника, дакле поглавито професора на универзитетима. Други дан био је одређен за радове по секцијама. Да би могли чланови конгреса присуствовати у више секција, то су за поједина предавања одређени разни часови, али ипак се показало, да је одређено време било и сувише кратко, јер је било много пријављених тема. — *Статистика средњих школа у Виртембершкој у почетку 1897 год.* По овој статистици има у Виртембершкој 92 гимназије са 8386 ученика и 83 реалке са 9307 ученика.

Преглед књига, листова и програма. а) *Рецензије.* Референт препоручује, Фрајтагова школска издања и помоћне књиге за наставу из немачког језика. Проф. Gorge реферује о коленовом географском атласу у 37 издању и препоручује га. Сем ових препоручена су још и ова дела: Kraus K. „Grundriss der Naturlehre“ I. део. Деловање молекуларних сила. — Цена 90 нов.; Januschke H. „Das Princip der Erhaltung der Energie“ и његова примена у природним наукама. (455 страна) Цена 12 марака; Cranz K. „Compendium der theoretischen äusseren Ballistik“ (стр. 511) Цена 20 мар.; Villies F, Die Geschichte der Rechenkunst vom Alterthume bis zum XVIII. Jahrhundert. Цена 1,60 фор.; Obenrauch Ferd. Geschichte der darstellenden und projectiven Geometrie“ цена 5 фор.— б) *Пришласне књиге и листови.* Нарочито се препоручују: Boehm O. Deutsche Aufsätze zum Nacherzählen, цена 3 мар.; „Der Stein der Weisen“. О овом делу износи се врло повољан суд, јер има у разним свескама лепих, научних и поучних чланака из природних наука.

Преглед програма. Има их седам. У сваком има по један уводни чланак. У програму из чешке гимназије у Пилсену има врло леп чланак о „волтаметарском мерењу јачине галванске струје“, а у програму ниже гимназије у Цилију има студија о „Рибама у реци Сави и Изонцу.“ Писац је својим испитивањем створио сигуран темељ за даља истраживања.

В.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

К О В Ч Е Ж И Ђ

РАД РЕКА

Међу најјаче силе природине, које утичу на промену земљине површине, долази и способност река, да могу с једног места на друго преносити чврсте делове земљине коре: песак, шљунак, као и све друге чврсте делове, које оне роне од обала у свом горњем, а таложе их у свом доњем току. Тешко је на пр. и представити себи, колику грдну количину тврдых делова носи са собом какав планински поток, не гледећи на његову незнатну количину воде, или пак каква широка река, не обзирајући се на њен мирни ток!

Геолошким начинима чињена су мерења и израчунавања, на основу којих се ова сила река убрја у најмоћније факторе, који мењају површину земљину. Да наведемо за ово само неколико интересантних примера.

Оно страшно обурвавање, које се десило 11. септембра 1881. год. у *Елму* у Швајцарској, мредази границе људског веровања и показује се као врло чудноват природни појав. *Десет милиона* кубних метара обрњено је од горње обале, сурвало се доле за 450 метара и вода је сву ту огромну масу однела на четврт часа растојања и бацила је на другу обалу, образовавши узвишење од 100 метара. Па ипак ово је с геолошкога гледишта сасма незнатна промена земљине површине.

Рајс (притока швајцарске реке *Ара*) у својем горњем току, који је дуг само неколико миља, прибира грдну количину размрсканих стена, што све сноси и таложи у *Луцернско* или *Фирвалдштетско* језеро. Израчунато је, да ће *Рајс* при оваквом свом раду засути својим талогом ово језеро у току од 20.000 година. *Рона* у том погледу још је страшнија, јер њој је потребно свега годину дана, да прибере онолику количину талогом, коју *Рајс* прикупи за 66 година. *Рона* ће за 45.000 год. сасвим засути *Женеовско* језеро. Овако у главном раде све алпске реке, и нема сумње, да ће у дужем или краћем року засути овим милионима кубних метара чврстог материјала своје басене, који махом леже у подножју планина. Све алпске реке продужују овај свој рад и онда, када изиђу из језера и сиђу у равнице — оне и тамо образују од својих обала грдне масе песка и шљунка, што све носе даље са собом. Тако на пр. песницама прослављена, *Рајна* у свом току преко *Пфалца* тако је пуна тих чврстих састојака, да на сваки кило-

метар дужине долази по један милион кубних метара тога талогом. Ове огромне масе талогом не крећу се, по себи се разуме, тако брзо као вода, али ипак за годину дана помакне се, од прилике, за 275 метара напред и у том постепеном кретању и међусобном трвењу све се то претвара у песак. *Рајна* за време поплава снесе у море за тридесет дана преко 2,000.000 куб. метара чврстог материјала.

Што је река мања, што је земљиште, кроз које река протиче, чвршће, у толико је и њена снага слабија. Тако *Темза* сноси годишње у море само 60.000 куб. метара чврстог материјала. *Хајки* је рачуном и тачним проматрањем дошао до закључка, да ће све британске реке, при овакој својој снази, каква је данас, за неколико милиона година потпуно сравнити копнену површину са морском.

Европа у ствари има две велике реке, *Дунав* и *Волгу*, али нанос који носе њих две, тако је велик да постепено засипљу своја мора. *Дунав* баца у *Црно Море* годишње више од 23,000.000 кубних метара наноса, а рад реке *Волге* без сумње је још огромнији. Колико ли тек снесу годишње талогом у море све европске реке?! Или, зар одиста ово није страшна сила, кад само *Дунав* носи са собом 23 милиона кубних метара наноса на даљину од стотину или хиљаду километара? Тешко је заиста наћи силу, која би се могла мерити са овом силом река!

Кад би се на пр. сва аустро-угарска флота дала на посао, ипак за читаву годину дана не би могла пренети ни половину годишњег наноса *Дунавског*.

Ну, ма колико да нам изгледа огроман рад ових највећих европских река, ипак је готово сасвим ништаван у сравнењу са радом река азијских, афричких и америчких. Јер на пр. *Мисисипа* носи годишње са собом преко 100,000.000 куб. метара чврстих делова земљине коре и све то трпа у *Мексикански Залив*.

Ови милиони кубних метара тврдых делова коре земљине, којима још треба додати и знатну количину наноса реке *Рио-Грандел-Нотре*, тако јаво оптерећавају северну обалу *Мексиканског Залива*, да она стално и постепено тоне.

Друга исполинска река, *Колорадо*, у току времена од неколико хиљада година изрила је у таласастој западно-америчкој висиви читав низ јаруга, дубоких по 1000—2000 метара, широких преко 10 километара а дугачких стотинама километара. Нанос

који ова река сноси у Калифорнијски Залив рачуна се на неколико хиљада кубних километара, те би се само од тог наноса могле образовати планине, величине Харца или Тириншке Шуме.

Тачно је израчунато, да три највеће сибирске реке: Об, Јанисеј и Лена снесу за сваких 500 год. по 7.400 кубних миља наноса у Сев. Ледени Океан.

Што се пак тиче наноса свете ниђијанске реке, Ганга готово прелази границу вероватности. Ова река дневно баца у море 550.000 куб. метара наноса. — Зар није ово право чудо?! Од овог дневног наноса Гангина могао би се на њеном ушћу образовати спруд од 1. км. дужине. 500 м. ширине и 11 м. висине. Наносом пак који ова река снесе у море само за један час, могло би се напуњити десет највећих морских лађа.

Да какву ли су тек промену на земљиној површини учиниле ове реке у току minulих геолошких епоха!

Израчунато је, да Ганга у току од 7.000 год. откида од Хималаја толику масу, да се може равнати са Етном. Може се сада замислити, колико се Хималаји мењају, кад се зна, да на њима извиरे неколико овакових река, као што је Ганга!

Могли би смо се сад запитати, па куда девају реке ове огромне количине тврдих састојака коре земљине, које у своме току од обала откидају? Одговор на ово питање дају нам *делте*, то јест ново образовано земљиште на ушћу великих река. Делте Дунава и Волге огромне баруштине обрасле трском — заузимају простор од 2400—4000 квадр. километара. Ове делте врло су значајне, кад се помисли на то, да су постале из ничега, али су зато ипак ништавне, кад се упореде са делтама река осталих делова света. Тако Нилова делта заузима простор од 22.000 кв. Км.; Мисисипина 32.000 кв. Км.; Гангина 83.000 кв. Км.; — т. ј. делта Гангова већа је готово три пута од Белгије а без мало два пута од Србије. Иравадина делта, која лежи између седам рукава, велика је готово као и Мисисипина делта. Делта Меконгова износи 70.000 кв. Км.

При свему томе ипак делта Гангова не заузима прво место. Китајска река Хоан-Хо преноси три пута више наноса од Ганге. Овој количини наноса морају одговарати и већи резултати.

Мисисипа са својом делтом заузела је грдно пространство, а Амазон, који и нема праве делте, образовао је област, која се равна са величином целе Европе. Цео северни, равни Сибир творевина је Оба, Јенисеја и Лене, као што је Доњи Мисир отет од Мора, а Холандија постала од наноса Рајнина.

Реке Тигар и Еуфрат теку сада у огромном растојању, које су оне саме себи створиле својим наносом. Италијанска река По, својим наносом застиле Јадранско Море и увеличава копно годишње за 70 метара.

Из овога краткога прегледа може се појмити она огромна сила воде, којом она утиче на промену земљине површине.

(„Нива“ 1897.)

Јов. Бангрга.

ГЛАСОВИ О ШКОЛАМА

Школе у Италији

Талијански министар просвете издао је 17. октобра прошле године овај *распис*: „Приликом жељидбе Принца Неапољског, молили су ме многи ученици и студенти, писмима и телеграфски, да им се олакшају испити или да се пуне на универзитет без испита зрелости. Нећу да помињем да је то неправилно и незаконито, да ученици шаљу непосредно министру писма и телеграме; али морам да изјавим, да је врло жалосно, што се млади људи не плаше да се изједначе с преступницима, и да траже нешто, до чега се може доћи само с помоћу студија. То је, ваљда, први случај, да се тако што у Неапољу догађа, и ја у томе видим морални назадак. Пређашњим расписима ја сам обећао неке мале олакшице, али никад нећу допустити то, што би ослабило озбиљности учења; јер знање се не добива краљевским помпозањим, нити образовање министарским расписима; с тога нека млади људи не очекују попуштања, јер то би шкодило њиховом достојанству, него нека својим трудом и радом стеку задовољење, које се добива само свешћу о верно испуњеној дужности“. Овај одлучан одговор министров нашао је одобравање код свију. — Један патриота саветује талијанским студентима, да, место министру, пишу високом младожењи овако: „На данашњи, за Ваше Височанство и за отаџбину, важни дан, обећавамо, да ћемо с љубављу и ревношћу учити за своју сопствену корист и на добро отаџбине, којом ћете Ви некад управљати, и желимо, да од данашњега дана почне за Италију ново доба у коме ће бити крај сажалењу, неправедним препорукама и неоснованим олакшицама, а само ће бити једно једино средство за унапређење: заслуга.“

* * *

У неким талијанским листовима има белешка, да се у Милану ради на томе, да се деца из сиромашних породица даје прост *доручак у школи*, као што то бива још у неким талијанским варошима. Једна је комисија нашла, да у школу долази 1200 деце с празним стомаком, и више од 2000 недовољно нахрањене. Кад се порција рачуна са 0.20 динара, то излази за 40 школских недеља, по шест дана, 57.600 динара на годину, а то није тако много за тако племениту цел. Један лист пише, да је у Брислу 1894. године 3000 потребовало хране, у Бечу 1890 године 4300 деце нису ништа јела, у Лондону од 100 деце само је 30 довољно нахрањено, 30 је кад-кад нахрањено, 20 је

храњено тестом, 13 сасвим недовољно, а 7 никако Варош Лијеж издаје годишње више од 20000 дин. за 3000 деце у дечјим баштама; Париз троши на ту цел око милион динара на годину. Тако је од прилике уређено Марсељу, Гранади, Бримингему Кристијанији, Харлему, Амстердаму, у Немачкој и Аустралији. У Швајцарској је 1893. године одређено 10% прихода од монопола алкохола.

* * *

Један педагошки лист пише о *ткачкој школи у Кому*: Школе су пре 30 година основали општинска управа и трговачка комора; 1872. године она је спојена са техничким заводом. Године 1883. добила је она од парламента 60000 динара за набавку разбоја, за ручни и машински рад, и годишњу помоћ од 10000 динара за одржавање разбоја, за оправке и принављање. Сад има 25 разбоја најбоље врсте, и потребне машине за израду свију врста ткива. Један мотор тера машине и даје електричну светлост. Богата збирка делова машина, мана и апарата олакшава теоријску наставу, која почиње од првога почетка рада, па се продужава до данашњег ступња овога заната. К. П. Пинкети, професор, управља целим заводом. Наставни су предмети, осим предмета о ткању, свиларство, природна историја, општа историја, Механика, Математика, француски језик, италијански, Земљопис, Физика, орнаментско цртање, књиговодство и Хемија. Број ученика расте све више.

Школе у Швајцарској

Учитељске школе још нису уређене по неким сталним и једноликим начелима. У четири кантона спремају се учитељи основних школа у кантонским школама, односно гимназијама, у засебним педагошким одељењима. Има учитеља, који предлажу, да се сад самосталне учитељске школе споје са кантонским школама. У цирихком кантону предлажено је, да се опште образовање будућих учитеља преда кантонским школама, а стручни учитељи да буду у нарочитим одељењима универзитета; као што у вароши Базелу, која служи као углед другим кантонима у школским стварима, од више година учитељи основних школа добивају своју стручну спрему у двогодишњем курсу на универзитету. И учитељска школа у Шафхаузену претвориће се у педагошко одељење гимназије. На против у Граубиндену тражи се самостална учитељска школа, а њено спајање с другим заводима сматра се само као уштеда трошкова. — Учитељска сведочанства важе још и сад само за дотични кантон; а још нема споразума о постављању учитеља и у другим кантонима. И вредност је тих св едочанства различна према томе, како је која учитељ. школа уређена. Тако од 37 учитељ. школа (29 јавних и 8 приватних) 25 њих траже од ученика при ступању у учитељску школу, да су учили средњу школу 1—4 године, а 12 учитељских школа задовољавају се са оним знањем, које су ученици добили у основној школи. У 10 учитељских школа траје учење 4 године, у 2 траје 3½ године, у 18 3 године, у 5 школа 5 година и у 2 школе 1 годину. Број часова за поједине предмете износи недељно између 12 и 31, из Педагогике са 3 и 14 часова, Математике између 3 и 22 часа, из природних наука између 0 и 20; учитељ-

ске школе у Франпуској Швајцарској дају више часова матерњем језику, немачком језику, Математици и реалним наукама. Број је недељних часова између 25 и 46 часова. Има семинара у (Валису), где се не учи ни један туђ језик, а из Математике и Физике учи се само оно, што се предаје у добро уређеној основној школи, где нема природних наука, општа историја се само додирује, а од музике учи се само певање; напротив, у свима другим заводима (на пр. у Цириху) предаје се поред модерних туђих језика и латински, после општа историја, физични, политични, и математички земљопис, од Математике: алгебра, геометрија и делови тригонометрије, после Физика и Јестественница (са 4—5 недељних часова) и поред певања свирања у клавир и на оргуљама. Исто је тако различна практична спрема ђака учитељских школа. У неким разредима походе они само неколико пута предавања у основној школи; у другима бива то у мање више потпуним и добро уређеним вежбаоницама, које су различно уређене. У Фрајбургу и Женеви установљена је пробна година у јавној школи под управом искусног учитеља. И спрема наставника знатно се разликује: има наставника са спремом за основне школе, ну највише их има са сведочанством у вишој школи, а има чак и неколико професора универзитета. Њихова је плата између 2000 и 5000 динара, а где се рачуна по недељним часовима, она износи између 100 и 225 динара за један час. Јавне учитељске школе плаћају боље него приватне, а од оних боље плаћају општинске, него државне. У неким кантонима наставници учитељских школа горе се плаћају него учитељи виших школа.

Из свега тога види се, да има још много да се ради на сагласном и сталном уређењу швајцарских учитељских школа. Могућно је, да ће удружење директора и наставника швајцарских учитељских школа, које је основано октобра 1895. године, ускоро постићи повољан успех у том погледу.

* * *

Плата је учитеља основних школа у Швајцарској, кад се изузму неколико већих вароши (у Лозани с додацима 3200 дин., у Цириху 3800 дин., у Базелу 4200 дин.) још и сад малена, и често потпуно недовољна. Тако у Валису, где је плата најгора, по службеном извештају од 1894. године, примала су два учитеља 1050, односно 1000 динара, неколико њих 900 до 400 динара, а остали 355, 320, 175, 150, 100, 80, 75 динара; при том је школско време за једну годину трајало између 9 и 2½ месеца. — Учитељице су свуда добиле за ⅓ мању плату од учитеља. Једна је н. пр. добила 35 динара за 6 школских месеца — У Граубиндену је пре неког времена предложено повишење најмање плате на 400 динара, па је то два пут одбијено; 1893. године добили су у овоме кантону од 473 учитеља њих 65 само 300 динара, а 159 учитеља између 341 и 400 динара. И у Шафхаузену, према извештају од 1884. год., мора се признати, да је неколико учитеља исто тако велика, као и пре. Учитељицама се још свуда мање плаћа него учитељима, изузевши Цирих, где су оне изједначене с учитељима и у погледу на спрему и на сведочанства. Службени извештај из Најденбурга од 1895. год. помиње нарочито невољу учитељица, која се сваке године све више

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

истиче, услед чега се за нека места не пријављује ни један кандидат, и ако се чешће расписује стечај. Има кантона (Уру, Ивиц, Унтервалден, Цуг, Апенцел), где најмања плата није утврђена; обезбеђене учитеља још је и у том погледу недовољно, што се они само у неколико кантона постављају на цео живот, а у свима другима бирају се за одређено време, које траје 3 до 8 година, а њихов поновни избор зависи од тога, да ли је општина с њима била задовољна, или није. — *Сиоредна занимања*, којима се учитељи одају због рђаве награде, не слажу се увек са службом и достојанством њиховим. Тако неки учитељи у Валису врше, за време великога школскога одмора, послове вратара у гостионицама или вођа странаца. У Граубиндену бавило се 1894. год. од 402 учитеља њих 290 земљорадњом, а око 70 њих други беху благајници и чиновници у општини, поштарни, шумари; а неки су се бавили и трговином. Услед тога је њихова редовна служба страдала. — Што се тиче учитељских *пензија* у Уру, Унтервалдену и Валису немају још закона о томе; а ако се што изузетно плаћа, то се чини само из милости. У већини кантона постоје пензионе касе, у које морају учитељи да улажу, а држава додаје веће или мање суме. Ну већина тих благајница могу да дарују пензију само испод 100 динара на годину. Најпосле у три кантона (у вароши Базелу, Цириху и Берну) прима држава плаћање пензија у своје руке. У опште се дакле рђаво побринуло за учитеље, који су неспособни за рад, и ако би било довољно само пола милиона на годину, и да им се обезбеди просечна пензија од прилике 600 динара.

Школе у Америци

Држава Michigan *издржава девет државних школа*: 1. универзитет са 3000 ученика (међу њима има много девојака), који постоји од 1837. године; 2. учитељску школу, која постоји од 1849. године; 3. завод за глуво-неме, од 1854. год.; 4. земљоделску школу, од 1855. године; 5. избавилиште за дечаке (налик на енглеске заводе истог имена), од 1855. год.; 6. дом за сиротну децу, од 1874. год.; 7. избавилиште за женску децу, од 1879. год.; 8. школу за слепу децу, од 1881. год. и 9. рударску школу, од 1886. године.

Корнелов универзитет. — Године 1868. отворен је овај универзитет. Потребна средства за његово подизање дао је Езра Cornell, грађанин вароши Њујорк; и сада тај универзитет има имања у вредности осам милиона динара. Тај универзитет дели се на ова одељења: 1. Одељење за студенте, који су положили испит, па хоће још и даље да уче, и за то ово одељење има добре лабораторије, семинаре и богате библиотеке. 2. Тако звано „академијско“ одељење, а то је смеша приватног завода за универзитетске студије, у вези са философским факултетом, од прилике онако, као што су у старо време били факултети Артиста. Поред ових одељења има још више стручних школа: правнички факултет, земљоделска школа, школа за марвене лекаре, школа за архитекте, школа за цивилне инжињере, и нека врста техничке велике школе. — Универзитет има велику библиотеку са 190.000 свезака; капелу са

седмистима за 500 особа; дом за ученице универзитета, који је дивно украшен; велики дом за хришћанска удружења, којима припадају и учитељи и ученици и завод за гимнастику. Универзитет има 171 наставника и 1763 студента. Универзитет држи и летње течајеве за језике, математику, природне науке, цртање, историју уметности и за науку о машинама. Ове последње течајеве походило је 237 студента.

* * *

Према статистичким подацима о школама у држави *Њујорку*, било је године 1896.: 3,112.719 становника (од тога на сам Њујорк долази 1,960.000); деце за школу способне од 5. до 21. године) 851.832; управитеља и управитељица, учитеља и учитељица 8428, школа 575 (и то у Њујорку 329). Укупна вредност школских зграда и плацева чини 31,622.631 долар; издаци за једнога ученика у Њујорку чине 23·11 долара. Укупни издатак на школе беше 10,552.955·37 долара, и то 6,086.499·70 долара на учитељске плате.

* * *

У вароши *Њујорку* *принавља се* сваке године у школама више од 14.000 ученика.

* * *

У американским школама посвећен је један дан у години *сађењу дрвећа*, а сад ће се узети један дан за поуку омладине о користи *игрица*. Тога дана учитељице ће причати деци занимљиве приче и анекдоте из живота птичијега света.

* * *

Поклони американским школама. Универзитету у Чикагу дао је неки господин Hall, прошле године, на поклон 1 милион долара; а други су поклонили имања у вредности 500.000 долара за подизање велике биолошке стације. Једна госпођа поклонила је велику суму новаца за подизање политехничкога института. Сва универзитетска земљишта вреде преко 2 милиона долара. Једна удовица поклонила је универзитету у Калифорнији 4 милиона динара.

* * *

Република *Costa-Rica* имала је 1894. год. 243·000 становника (дакле од прилике као наша Црна Гора), и 288 школа: 138 мушких, 126 женских и 24 мешовите школе. Ученика је било 18.768; у учитеља 640. Похођење је школе обавезно и то у варошким школама седам година; средњим школама пет година, а у сеоским школама четири године.

Школе у Африци

Од 131 немачке евангеличке *мисионарске школе* у *Африци*, које су почетком 1896. године основане у областима, које су под немачком заштитом, беше у Камерунској области 50 школа те врсте, са 93 разреда и око 1280 ђака.

„D. Z. F. A. U.“

Добривоје.

ПРОСВЕТНИ ЗАПИСИ

Грађа за карактеристику ученика. — Да би учитељ могао што боље проучити карактерне црте свакога појединога ученика, педагози препоручују, да се од родитеља ученичких потраже писмени одговори на ова питања:

1. Да ли је дете у опште здраво?
2. Које је болести преболело?.. Кад?
3. Да ли су болести оставиле штетних последица и које су с логледом:

а) на очи, уши и остала чула; б) на говорна оруђа (муцање, пентање); в) на врат, г) на плућа, д) на срце (отицање крви на нос); ђ) на кичму; е) на друге делове тела?..

4. Има ли дете какве друге телесне махне или слабости, на које би се школа морала обзирати? Које су? Да ли су грчеви, болести бешике, главобоља итд.

5. Да ли је дете преко дана много само себи остављено? Ко се највише бави с њим?.. Живе ли му још родитељи? Има ли старије браће? Има ли, млађе браће?..

6. Да ли је дете поверљиво, будно (трезвено), ведро, плашљиво, осетљиво, тешко, блесасто, и воли ли ред и истину?..

7. Да ли је похађало забавиште?.. Колико дуго?..

8. Има ли рђавих навика? Које су му те навике?..

9. Које склоности и спретности показује (Која му је најмилија забава)?

10. Да ли постоје домаће неприлике, које би штетно утицале на њуд детета? Које су? (Ово усмено саопштити).

11. Нарочите (посебне) жеље родитеља у погледу детињег васпитања у школи.

12. Друга опажања. Ко је дао ове податке? (Отац мати, обоје, деда, баба, стараоци).

У посебним рубрикама учитељ бележи своја опажања у погледу: 1. *здравља* (храна, одношаји стана, чистоћа, чврстина, извечаност говорних оруђа, чула и покретних органа); 2. *знања* (занимање, домаће штиво, наука и вештине), 3. *карактера* (јачина и чврстина воље и рада); владање приликом школских свечаности, шетња, у школском врту и т. д.

Ти одговори родитеља и опаске (примедбе) учитеља, служе као основа за проучавање детињег душевног живота и за стварање „детињих слика“.

Ову белешку узесмо из 42. броја „Nаретка“ педагошког часописа који излази у Загребу, са уверењем, да ће она моћи заинтересовати и наше учитељство, па можда некога изазивати да и сам учини покушај у овоме питању.

Српска учитељска школа у Горњем Карловцу. — У овај завод уписало се ове године 59 приправника: 18 у I, 14 у II, 12 у III и 15 у IV разред. Од свих су 42 из Хрватске и Славоније, а 7 су из Босне. Прошле године је било 14 приправника католичке вере.

Учитељска заклетва. — Како многи учитељи основних школа, приликом свога ступања у учитељску

службу нису положили прописну заклетву то је г. министар просвете, позивајући се на чл. 53. закона о основним школама расписом наредио: да сви (и привремене и сталне) учитељи, који до сада нису заклетви, одмах положе законом прописану заклетву.

Граматика пољског језика. — Г. Радован Кошутић, лектор Велике Школе израдио је за потребу својих ученика граматiku пољског језика, која ће се по одлуци г. министра просвете штампати о државном трошку у 500 примерака.

Г. Кошутић је израдио и читанку за учење пољског језика, давши јој наслов: „Огледи књижевног језика пољског“ која се такођа у државној штампарији о државном трошку штампала.

(Гимназијски музеј). — Одлуком професорског савета пожаревачке гимназије, основан је при истоме заводу *Музеј*, ради прибирања и чувања старина, поглавито из пожаревачкога округа.

Предавање Стенографије. — Г. Министар просвете усвојио је и одобрио предлог директора пожаревачке гимназије, да се ученицима VI, VII и VIII разреда у томе заводу предаје Стенографија са 2 часа недељно. Ову корисну вештину предавање оним ученицима поменутих разреда, који би то желели, г. Рудолфо Бикловић, професор исте школе.

Нов питомцац. На упражњено место питомца, који из задужбине пок. Јеврема Панића, добија годишње по 480 динара, изабран је од стране Академијске Управе на Великој Школи *Ранко Трифуновић*, правник I године. Овај избор потврдио је и г. Министар просвете, решењем својим од 24. новембра ЦБр. 18696.

Број неписмених људи у европским земљама. — О броју неписмених људи у европским земљама постоје овакви подаци. Најгоре стање образовања јесте у Португалији, у којој на 100 становника долазе 67,35 који не знају ни да читају ни да пишу. За њом долази Италија, која и поред толиких универзитета има 52,93% неписмених; даље Галиција и Буковина са 45,68%, руска Пољска са 39,32%, Угарска са 37,69%, Русија са 36,42%, Аустрија са 32,70%, Грчка са 25,18%, Румунија са 17,75%, Белгија са 15,22%, европска Турска са 19,77%, Валес са 10,43%, Чешка и Моравска са 8,98%, Шпанија са 8,78%, Ирланд са 7,27%, Финлан са 3,58%, Француска са 3,50%, Енглеска са 3,49%, Нидерланд са 3,38%, Шотланд са 2,83%, Немачка са 2,49%, Норвешка са 1,02%, Шведска са 0,74%, Швајцарска са 0,60%, и најпосле Данска са 0,49% неписмених,

Први збор наставника немачких продужних школа. — Немачке продужне школе постоје по закону више од 20 година, али је тек ове године покушано да се шири кругови заузму за обавезну општу

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

продужну школу. Јер не може се тврдити, да је продужна школа свуда радо примљена већ по том, што је само у девет немачких држава настава у продужној школи заведена законом као обавезна. С тога у краљевини Саксонској има близу 2000 продужних школа са трогодишњом наставом. А Пруска, која има десет пута толико становника, нема још ни 800 таквих школа. У самом Берлину више од 30000 младих људи остају без продужне наставе. За то је „Савез пријатеља и учитеља немачких продужних школа“ радно већ четири године на проширењу и сувременом пруређењу продужних школа за дечаке и девојчице. Ово се друштво решило да изиђе сада на јавност, те да у немачком народу задобије нове пријатеље за народну продужну школу сваке врсте. Он хоће, да у редовним зборовима, одржава јединство за цео тај покрет и да за ову ствар задобије не само учитеље, него и владу, општине, занатлије, трговце и земљораднике, а нарочито газде и родитеље.

У тој цели држан је 7. септембра прошле године у Лајпцигу IV општи збор тога савеза, који је отворио директор лајпцишке продужне школе *Pache*. На збору беше преко 100 чланова. Из извештаја видело се, да је број чланова савеза сваке године растао. Многи су се користили тим правом, да од управног одбора траже савета за олакшање овога узајамнога, тешкога рада. Тога ради решено је, да се изда ручна књига о немачким продужним школама (и већ је изишла прва свеска). У управном одбору савеза било је до сад 9 наставника и 5 других лица, а сад је решено, да се овима последњима додаду још 4 члана. Предложено је, да се оснују пододбори, које ће Главни Одбор помагати. При утврђењу дневнога реда за други дан наглашена је нарочито потреба слоге и тражењу опште обавезне продужне школе. Школски саветник *Борнеман* из Франкфурта (на Мајни) желео је да се кажу отворено и разлози против обавезе.¹⁾

I збор за немачке продужне школе, после тога рада, отворио је другога дана, у 10¹/₂ часа, директор *Pache* у дворници III грађанске школе; по што су посетиоци пре тога разгледали четири продужне школе у Лајпцигу, у којима има већ 500 ученика.

Први је говорио, као референт, посланик државнога сабора *Шенкендорф*, „о социјалном значењу продужне школе и њеном најопштијем ширењу у варошима и селима.“ Најпре је изнео слику садашњег стања продужних школа у Немачкој, коју су, по његовом тврђењу, друге држане надмашиле. Продужна је настава обавезна тек у једној трећини Немачке, јер само је у 9 држава законом уведена. У нојединим државама владају велике неједнакости. У саксонским државама стоје продужне школе најбоље. А у опште најбоље се развијају занатлијске продужне школе; ратарске продужне школе долазе после њих, па онда трговачке; а најгоре стоје женске продужне школе, и ако се баш сад женски пол мора више обраћати занатима, него пређе. Млад човек има данас многе нове дужности да прими, и нова права да врши (изборно право), а није довољно спреман за то. За то је обавезна продужна школа постала социјална потреба; она има да изврши неке задаће, које основна школа не може да прими због незрелости својих уче-

¹⁾ Тек што је он говор довршио, пао је у несвест, и после неколико минута умро је од каљке у срцу.

ника. Ну у том случају биће потребно, да се учитељи спреме за тај посао и најпосле да се за идеју обавезне продужне школе заинтересују и неучитељи. — Ово је предавање пропраћено општим одобравањем.

За тим је школски саветник *Polak* говорио „о васпитном задатку продужне школе.“ Он рече, да говори из искуства, јер је и сам учитељ и управитељ продужне школе. Он налази да је могућно код тих младих људи постићи добар успех, и то тако да се они заинтересују за своје послове, да се према њима поступа с тактом, кад се промени цео тон говора у школи, а нарочито кад се избере згодан наставни материјал.

Даље наводи предавач, како ти млади људи радо мисле о разним задацима, који су узети из њихових стручних занимања, како су добродушни и издржљиви, и како се може корисно утицати на њихову наравственост предавањима из библијске и опште историје, као и осталим школским животом. Ну за то је потребно, да учитељ добро позна особине тога узраста у интелектуалном и емоционалном погледу. — И ово је предавање примљено с бурним одобравањем.

После тога дошло је претресање главног питања о обавезној настави у продужној школи. Неки су говорили против, да би се одбили садашњи пријатељи продужних школа, и после да у селима ово није могућно и да није ни потребно, јер овде влада још као неки патријархални живот, који и сам води младе људе на прави пут. Против тога устао је један представник Магдебурга, који је скоро био у Паризу и Енглеској, ради проучавања тога питања, те је нагласио, да је баш немачки карактер такав, да очекује помоћ „озго“, док се Француз и Енглец у таквим питањима самостално креће. Он налази, да би цела ова ствар без законске обавезе пропала, по што још нема потребне увиђавности и добре воље за то; али Савез ће радо прихватити и добровољно отварање продужних школа. Поред овога тражи се још органска веза продужних школа и с основном школом, и ширење идеје о обавезној продужној школи, у вези с тим нарочито образовање учитеља продужних школа.

Други збор за продужне школе биће у Каселу. На доцнијим зборовима обратиће се нарочита пажња на то, како ће се најкорисније употребити оно време, кад млади људи сврше продужну школу, да би се постигао што већи успех у економном, политичком и социјалном погледу.

Школски музеј. — За последњих неколико месеци школ. музеј добио је врло много ствари и знатно увећао збирке своје. Послали су:

Г. г. Д. Стојановић, М. Трифуновић, В. Цветкович, М. Голубовић, М. Путиковић, А. Васиљевић, А. Тодоровић, К. Јовановић, М. Јовановић, Ђ. Мишић, П. Стојановић, С. Обрадовић, Р. Гмитровић и Ј. Благојевић учитељи, г. П. Илић проф., г. В. Подхајски школ. надзорник из Прага и учитељско друштво окр. иловског у Чешкој, послали су преко 80 разноврсних предмета, (већином старих школ. уџбеника, ђачких радова и др.).

Али највећи прилог школ. музеју учинило је ц. кр. аустријско министарство просвете. На молбу управе школ. музеја, оно је послало преко 1000 разноврсних школ. предмета у вредности 2500—3000 динара. Уџбе-

ника основ. и грађанских школа свих народности у земљама аустријским, књиге за учитеље и др. послато је око 600, — слика, пртежа, мапа и атласа за очигледну наставу, природне науке, земљопис, историју, пртеже и др. има преко 400 ком., — и око 150 ком. разних справа за предавање природних наука, збирака, модела и др. наставних средстава.

БЕЛЕШКЕ ИЗ НАУКЕ

Ендографски атеље. — У оваком атеље-у фотографисе се не само спољашност човечија већ и унутрашњост. У улици Rue de Peletier у Паризу постоји један овакав атеље, и ако нађе примене, ускоро ће се моћи видети и по другим већим европским градовима и испуњавање их фотогр. породични албуми, који ће, без сваке сумње, моћи послужити лекарима за студију о наслеђеним махнама појединих породица,

Уље од змијских јаја. — У Северној Америци у држави Конектикета особито у околини једне тамошње варошице распрострањена је једна особита и чудновата грана привреде. Ова се привреда састоји у томе, што ловци лове звечарке те из њиних јаја исцеде уље које се јако цени у овоме пределу Америке. Америкаци га употребљавају за лечење реуматизма и невраалгије. Једна унција тога уља стаје 25—30 долара (125—150 дин. Наоружање ловаца на звечарке веома је просто. Све оружје чини једно копље на чијем је врху утврђена наштена као косир крива оштрица. Кад наиђе ловац на звечарку испружи ово копље и вешто дохвати оштрмцом главу јој, која је у маху одсечена. За тим се змија распори, повади јаја и неко време у врелој води прокувају. На површини ове воде нахвата се зејтинасти слој, који се скине и у реторти предестилише да би се помешана вода удаљила. По том се кроз муселин филтрисано уље меће у флашице. Ово уље личи на вазелин и пеће се на кожу на којој производи несносно запаљење, с тога се меша с другим уљем. Пошто се оно јако тражи то ловци врло ревностно убијају звечарке по околним пределима и развијају ову грану привреде.

Висина и дужина морских таласа. Интересантне податке о висини и дужини морских таласа пружа нам књига, коју је написао д-р Шот поводом шездесетогодишњице барона фон Рихтхофена. Испитивања ова чињена су 1891.—92. год. за време путовања ка рту Добре Наде и то на отвореном мору, на већим дубинама морским. За мерење таласа д-р Шот се служио врло осетљивим *барометар-анероидом*, који може мерити унадање или издизање и на сантиметре, при чем се увек имало у виду то, да се лађа на врху таласа дубље зариије у воду него што то бива на удубљењу између таласа и према томр чињене су поправке. Свака врста испитивања чињена је једног истог дана са одређеном брзином ветра.

При доста јаком пасау период таласа је трајао 4,8 секунда, при чем је дужина била 34'50 метара; брзина у секунду 7'38 м. што чини за један час на 27

километара; — ово је приближна брзина савремених једрењача. Када ветар стане силније дувати онда се и брзина и величина таласа јако увеличава. При јаком приморском ветру њихова дужина достиже 78 м., брзина 108—109 м. за секунду. Таласи, чији период траје 9 секунда са дужином од 120—128 м. и брзином од 52 км. за час, јављају се само за време бура, када се јачина ветра бележи са 9 по Вофтортој скали. За време југо источне буре д-р Шот мерно је у јужном делу Атланског Океана таласе, који су били дугачки 267 м. па и то није максимум, јер је он под 28° јужне ширине 39° источне дужине посматрао таласе, чији је период трајао 15 секунди, дужина 345 м. а брзина 23'6 м. за секунду или 86 км. за час.

Што се тиче висине таласа, д-р Шот сматра много досадашње цифре преувеличаним. Неки испитиваоци нашли су висину таласа 9—12 мет. при јачини ветра 11 по скали Вофтортој, међутим Шотов максимум износи само 9'60 м. На основу овога он тврди, да су чак за време најјачег урагана ретки таласи од 18 м. висине, а од 15 м. висине јављају се изузетно. Када је обичан пасау висина је таласа равна 1'5—2 м.

(„Нива“ 1897.)

Бангрга

Данашњи највећи јелени. — Само на северној земљиној хемисфери има јелена, који су нашем јелену по величини једнаки или га чак превазилазе. На јужној земљиној полутини јелена или никако и нема, као у Средњој и Јужној Африци (која је иначе у другим великим сисарима веома богата) и у Аустралији; или они, којих има, као *Cervus campestris* Cuv. по пампасима или степана до Патагоније у Јужној Америци, по величини једва досежу нашу срну или и од ње далеко заостају. Тамо се дакле говори само о „срнама“.

До сада највећи јелен, јеле-цин *Cervus hibernicus* O., као што је познато из палеонтологије живео је у Ирској (у чијим се тресетинштима сада често налазе његови *погинути* скелети, у Средњој Јевропи и Сибиру и то још у дилувијалној формацији квартерног доба, и по свој прилици његови велики, јако разгранати и широки (при дну 2,7, а од левог до десног врха 3—4 метра) рогови украшаваху пећинска обиталишта првих људи; и могуће да је човековом руком и истребљен почетком историског времена.

Садашњи пак највећи јелени, као што смо рекли, живе на северној земљиној хемисфери и јесу ови: Снажни „ватици“ (*Cervus Canadensis* Briss.), највећи од свију садашњих јелена, који у шумама и великим пољанама (преријама или саванима) Северне Америке (која је постојбина и *Cervus virginianus* Gm.), живи под истом земљописном ширином, под којом код нас у Јевропи и Зап. Азији наш племенити јелен и у Источној Азији *Cervus isubra*, који по величини првове једва што да уступа.

Зоолошка башта у Хамбургу може се похвалити, да је прва добила и однеговала ову врсту: источно-сибирскога јелена (*C. isubra*). Ту се већ од неколико година држи први и једини комад ове грациозне животиње, и то мужјак, али се било морало укрштати га са северо-американским ватици-ем. Тек ту скоро,

драгоценим поклоном једне снажне кошуте исте врсте омогућено је неговање ове феле јелена.

И *C. isubra* може се уврстити у племените јелене, куда и северо-американски ватипи и опет наравно на првом месту овај наш *C. elaphus L.*

Разлика по роговима између ове три феле јесте ова: Ватипиеви рогови иду више у ширину, док код *C. isubra* су ужи; код обе ове феле, и при најјачем гранању рогова им, не направи се као венац, као што се тиме одликују рогови нашег, јевропског племенитог јелена, и што се нарочито види на чувеном морицбуршком (не далеко од Дрездена) примерку, тији рогови имаћу 24 паровика.

Јако раширена светла белега око репа. „огледало“, како је ловац назива, и веома кратак реп су карактеристични по *C. isubra*, јер у *C. elaphus L.* реп је дуг 15 см.; осим тога *C. isubra* одликује се великом гривом на врату, а незнатном на гребену; у боји длаке једнак је нашем *C. elaphus L.*, тј. *лети је црвено-оранџе, а зими више сиве длаке* (мења се дакле с годишњим временима).

Довођење живих *C. isubra* у Јевропу, због велике удаљености његове домовине и због слабо развијена саобраћаја између ове и Јевропе, скопчано је с великим тегобама. Животиње се морају из амурске области, кадшто далеко из унутрашњости, најпре однећи на источно-сибирску обалу и за тим од Николајевска или Владивостока укрцаги у лађе. Не водећи рачуна о великим трошковима, такав транспорт не може се ни замислити и због тога, што би затворене животиње под теретом тако дугог пута, много страдале.

Олакша ли се пренос, то се довођење јелена „*C. isubra*“ у наше дивљине може озбиљно препоручити, великиг исаца ове белешке *Dr Heinrich Bolau*. Наша клима блажа од оне у Источном Сибиру — животињиној домовини — поуздано би му пријала и *укрцавање* с нашим јеленом могло би дати по величини једну изванредну расу.

М. М. Т.

Заштићавање слонова, жирафа и нојева.

— Познато је из дилувијалне формације квартернерне доби да се гломазнији сисари, па и птице, полагао губе, вузуиру; па се бојати и за данашње слонове, носороге, нилског коња, жирафу, а од птица за нојеве, да скоро и сами не узумру. Тим пре човекова дужност, да бар и од своје стране не припомгне, да то скоро буде.

Како се јавља у источној немачкој Африци наређено је, да ловци не смеју ловити слонове, жирафе, нојеве и др. *без годишњег допуста, за који се омет много плаћа*. Даље *младе и женке*, у колико се могу познати, *не смеју никако убијати*, сем у случају специјалног допуста. И неурођеници — ловци за сваког убијеног слона плаћају велику глобу.

Сваког српског природњака мора и нехотице болно такнути, кад види, како се и у Африци лов почиње законом лепо регулисавати, а код нас — у центру Јевропе — још сме сваки и поред закона о лову кад (и лети) и како хоће да лови, чак и женке с младим и младе, па шта више сме и рибу тровати или динамитом сатирати. Представници извршне власти у главном не сматрају то за зло, те је с тога риба, корисних птица и других животиња у Србији све мање. И управо

у том погледу с корисним птицама настала код нас скоро права пустош, да још многи *у свештеници и наставници нису у последњи обратио пажњу деци, нарочито сељачкој, како не ваља и не треба утамањивати гнезда јаја и младе наших корисних птица.*

И. М. Том

Нешто о крви. — При свем том што се живања на пољу физиологије и патологије крви дине у годину врло живо напредују, ипак још знање у том погледу још доста непотпуно,

Познато је да је крв врло сложена састављена се из жива тела извади кап крви и посматра кроскопом, тада се опажа бледо-жута течност, пласма, у којој пливају многобројни састојци тог облика. Ови се разликује као црвена крвна бела крвна зрнца и крвне плочице. Црвена зрнца или еритроцити су ћелице без једра, налик на парице, у средини с обе стране променљивог пречника, који износи у средњој 0,0075 мм. (7.5 м.). По Landois-у је њихова количина 0,00000077217 кб. мм., а тежина 0,0000005 м. гр. Процењено је да их има у људи око 5, а у жена око 4½ милијуна у 1 кб. мм. крви. Црвна зрнца мека, витка и врло опружна. Ну што њихове грађе, није нам све јасно, Узима се опште да сталност њихова облика долази од неке супстанце, зване строма, која им служи као основа. У крви ове строме наводи се хемоглобин, крвна боја, услед које крв има своје црвенило.

Бела крвна зрнца или леукоцити напредују безбројне ћелице са једром, округластог облика, на којима се често пута опажа нарочито кретање. Њихов број је доста променљив. У кубном милиметру има 7000—10000. И величина им је променљива од 4—13 н. (1 м. = 0,001 милиметар). Још није сатумачена природа крвних плочица. Први пут их описује Макс Шулице 1865. г., а 1877. г. описује је Хауем као редовне састојке крви. То су бледи котурићи, величине 3 м. просеком. Њихов број износи око 180000—500000 у кб. мм. Неки научари претпостављају да су то самостални састојци крви. Хауем држи да су то млади облици црвених крвних зрнаца. Други мисле да су то производи распадања белих крвних зрнаца, а Бремер држи да су постали из црвених зрнаца, како Litten тврди да је посматрао под микроскопом, да су црвена зрнца предала своју боју пласми и да се појавила као крвне плочице. Крвна течност или пласма (сурутка) састоји се из фибрина (влакнастивина) и серума. Она садржи 90% воде (Hamge), а за тим грођаног шећера, креатина, ура и соли нарочито слабом пласме износи 1,029—1,032. Кад се успри крв, из ње се издваја се фибрин у сићаним кончићима, који обухватају најтеже састојке крви, црвена зрнца, те са њима граде т. з. крвни колач.

Врло је мучно утврдити укупну количину крви у човека. У здравих људи износи та количина од прилике 1/13 укупне тежине њихове. Ну ова је количина променљива, јер се при нормалним приливима мења нашао густина крви примањем и лучењем воде. Тако је часа ко-

бање специфичне тежине крви од 1.057—1061. За одређивање специфичне тежине крви употребља се, по предлогу Хамершлага, смеша од хлороформа и бензола, познате густине. Кад се у ту смешу пусти кап крви, ова ће да плива. Доливањем хлороформа или бензола добија се одређена смеша, у којој крвна кап нити се пење нити спушта; при том се узима да је специфична тежина крви иста као у смеши. Оваким и сличним методама нађена је специфична тежина укупне крви да је у људи 1,059, а у жена 1,056, с тога што је у последњих мање црвених крвних зрнаца. У неким болестима на пр. анемији (сиромаштво крви), јако се мења густина крви, јер снадне тада на 1,03, па и на 1,01. То је с тога, што у поменутој болести страда хемоглобин крви, који садржи гвожђа. Гушћа крв, напротив, садржи више црвених крвних зрнаца. Ну у извесним болестима увећава се или смањује количина хемоглобина у црвеним крвним зрнцима.

Број црвених крвних зрнаца није ни у редовним приликама са свим непроменљив. Код новорођене деце има их сразмерно много. Незнатна колебања у њихову броју доноси н. пр. и начин храњења.

Веома пада у очи, и још није протумачена, појава, да је бављење у разним висинама изнад мора од највећег утицаја на број црвених крвних зрнаца. Uihault је нашао на висини од 4000 м. до 8 милијуна. црвених зрнаца у 1 куб. мм. Копре, Jaromatowski и Schröder доказали су у неколиким висинским бањама, да број еритроцита порасте за 500000—1000000 изнад првашњег броја. При повратку у нижа места нагло снадне број црвених зрнаца, те буде као у почетку. Ова појава још није протумачена, јер се не зна поуздано, да ли се у поменути приликама заиста увећа број црвених зрнаца, а после их нестане или је ту само промена у распореду зрнаца у различитим крвним судовима човјечег тела.

Не зна се поуздано ни то, како постају црвена зрнца. Држи се да постају у мождини кистију, у слезини или лимфним судовима. Ови органи што граде крв, нарочито слезина и мождина, доста показују очите промене, кад се изгуби много крви; при том се на гради у њима мноштво нових црвених крвних зрнаца. Новопостала зрнца садрже већином веома мало хемоглобина, а виђају се кадшто и са једром.

Физиолошки уништај еритроцита као да бива такођер у слезини. Ну поузданих доказа нема ни за то. Ако у нередовним приликама брзо угине мноштво црвених зрнаца, што може да настане услед извесних крвних отрова, хладноће итд., онда постаје жутица, или према приликама пређе црвена боја у мокраћу, која тим добија крвав изглед.

Хемоглобин је беланчевинасто тело, чију ближу природу још непознајемо тачно. Тако се не зна, да ли је то једно хемијско тело, или више њих. Ни његов постанак није са свим објашњен. Према истраживању Шварца изгледа, да се хемоглобин производи у прогласми слезине и левкоцита из гвожђа што је храпом увесен и из угинулих црвених крвних зрнаца. Хемоглобин чини око 14% крви. Важност његова по организм оснива се на особини му, да гради са ваздушним кисеоником лабаво једињење, оксихемоглобин.

И отровност угљеникова монооксида оснива се на његовом сродству са хемоглобином, тако да крв натоварена тим оксидом губи своју подобност за примање кисеоника.

Од највеће важности по тело, али и најмање проучена су била крвна зрнца. Овим заједничким именом обухватају се различити, неидентични ћелични облици, који свакако и различите функције врше. Они се јасно разликују по својој величини, по облику њихова једра и понашања према различитим бојеним средствима. Ерлих је први запазио, да се употребом базних, киселих и неутралних анилинских боја изазивају извесна, различита зрнаста распадања у пласми левкоцита. Тумачење ових појава није довољно јасно. И левкоцити као да имају једну основну супстанцу, која обухвата неку течност. Како постају левкоцити, то је предмет разних теорија. Зна се да се размножавају деобом једра. Већином постају у лимфним жлездама. За време варења беланчевинасте хране живо се граде нови левкоцити у лимфаном систему цревном. Држи се да организм прима беланчевину из хране у облику левкоцита. Живо грађење левкоцита у телу назива се левкоцитозом. Извесни левкови, зачини, воћни мириси као да веома повољно утичу на левкоцитозу за време варења. Значајно је да се левкоцити могу кретати, путовати на извесна места и тамо се гомилати, кад на њих утичу извесни хемијски, топлотни, додирни или електрични надражаји. Они могу да оставе своје судове и да пређу у ткива. Тако на пр. ћелице гноја састоје се из левкоцита. Веома је значајно да главни састојак једра у белих зрнаца, беланчевинасто тело нуклеин, има силу да уништи бактерије. Мечников тврди да левкоцити имају особину да приме бактерије усе и да их униште. С тога их назва фагоцитима. Бухнер пак и др. доказују да неки течни састојци крви, алексини, умртвљују бактерије у телу, а левкоцити примају усе већ угинуле бактерије, те их разоре. Доказано да је крвни серум има снагу да убије бактерија, и према испитивању Ханову може се узети, да серум задобија то својство извесним материјама, што их производе и луче живи левкоцити. У том ће, без сумње, нуклеин имати важну улогу. Скоро половину укупне крви чини пласма. Њену задаћу у телу још не познајемо потпуно. Као течност жури она лако кроза све, и најситније огранке судовног система и служи као носилац оних еламената крви што имају облика; она је посредник између крви и ткива, и може да служи као боравиште крвних зрнаца само с тога што садржи соли, пошто зрнца не могу да опстану у течностима без соли. Врло је важно алкално својство крвне сурутке. Тако се н. пр. угљена киселина, која постаје у телу оксидацијом, већим делом везује за пласмине алкалије. Отпорност крви према заразама као да стоји у директној вези са његовом алкалном садржином; обратно, извесни произвођачи киселе прометне производе и тим смањују алкалност крви.

Ово је питање од великог теориског и практичног значаја. Из овог кратког прегледа види се, да је наше знање о крви за сада у многим питањима још непотпуно.

(Jahrbuch d. Naturwissenschaften 1896—97.).

П. М. Илић.